

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ROBERT MUSİL’İN “ÖĞRENCİ TÖRLESS’İN BUNALIMLARI”
ADLI ROMANINDA EDEBİ SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ**

Yaren OKUMUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN

HAZİRAN-2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ROBERT MUSİL’İN “ÖĞRENCİ TÖRLESS’İN
BUNALIMLARI” ADLI ROMANINDA EDEBİ SÖYLEM
ÇÖZÜMLEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yaren OKUMUŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 16/06/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	Başarılı
Doç. Dr. Nurhan ULUÇ	Başarılı
Doç. Dr. Nesrin ŞEVİK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Yaren OKUMUŞ

16/06/2025

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, beni Avusturya Edebiyatı ile tanıştıran, araştırmanın her bir aşamasında beni destekleyen ve beni doğru yönde yönlendiren, bıkmadan, usanmadan her sorunuma cevap arayan sayın danışman hocam Doç. Dr. Cüneyt Arslan'a, çalışmanın kuramsal kısmını yazarken beni bilimin uçsuz bucaksız sularından, teori ve kuramların karmaşıklığından aydınlığa ulaştıran, söylem hakkında çalışmalarıyla bana yol gösteren sayın Prof. Dr. Edibe Sözen'e, edebi dönem sınıflandırmasında bilgileri ışığında ilerlediğim bölüm hocalarımdan sayın Doç. Dr. Nurhan Uluç'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Kariyer basamaklarını birer birer tırmanmaya çalışırken benden desteklerini esirgemeyen ve bilhassa arkamda duran, her zaman gölgesini üzerimde hissettiğim sevgili eşim Ömer Okumuş'a, tez yazım sürecinin görünmez kahramanı, oğluma yokluğumu hiç hissettirmeden bakan ve tezi yazabilmeme vesile olan sevgili anneannem Yücel Kurten'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak sevgili oğlum Göktürk'e özel olarak teşekkür etmek istiyorum. Bu tez çalışması sürecinde seninle geçirebileceğim pek çok kıymetli anı, yazma telaşıyla geride bırakmak zorunda kaldım. Varlığın, en güzel ilhamım oldu. Beni, sevgiyle beklediğin, anlayışla karşıladığın her an için sana minnettarım. Bu süreçte gösterdiğin sevgi ve sessizce verdiğin destek, bana en büyük motivasyon kaynağı oldu. Bu tez yalnızca akademik bir çabanın ürünü değil, bir annenin içsel mücadelesinin de bir yansımasıdır. Göktürk'e sabrı, sevgisi ve varlığı için gönülden teşekkür ederim...

Yaren OKUMUŞ

16/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM:SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ KURAMI	4
1.1. Söylem Nedir?	4
1.2. Söylem Tarihçesi	9
1.2.1. Yapısalcılık, Ferdinand de Saussure.....	9
1.2.2. Lacancı Özne Söylemi	10
1.2.3. Postyapısalcılık ve Söylem.....	11
1.2.4. Derrida Dil Söylemi	12
1.2.5. Foucault Bilgi/Güç Söylemi	12
1.2.5.1. Foucault'nun Hakikat (Truth) Kavramı.....	14
1.2.5.2. Foucault İçin Arkeoloji ve Arşiv Kavramı	15
1.2.6. Hermeneutik (Yorumbilim) ve Söylem: Gadamar ve Riccoeur	15
1.3. Söylem Çözümlemesi/Analizi	17
1.3.1. Söylem Analizi/Çözümlemesi Safhaları	19
1.3.2. Sosyal Bilimler ve Söylem Çözümlemesi/Analizi	20
1.3.3. Van Dijk Haber Söylemi.....	21
1.3.4. Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis- CDA)	22
1.3.5. Söylem Çözümlemesi/Söylem Analizi ve Edebiyat İlişkisi	24
2.BÖLÜM: ALMANCA YAZIN İÇERİSİNDE AVUSTURYA EDEBİYATI VE	
ROBERT MUSİL	26
2.1. Kısaca Avusturya Siyasal Tarihi.....	26
2.2. Alman Dili ve Edebiyatı Kapsama Alanı: Avusturya Edebiyatı.....	27
2.2.1. Orta Çağ Avusturya Edebiyatı (12.15.Yüzyıl)	28
2.2.2. Rönesans, Hümanizm ve Reform Dönemi (16.Yüzyıl)	28
2.2.3. Barok Dönemi (1600-1700, 17.Yüzyıl)	30
2.2.4. Aydınlanma Dönemi (18.Yüzyıl)	31

2.2.5. Romantik Dönem (1790-1830).....	34
2.2.6. Biedermeier Dönemi.....	34
2.2.7. Natüralizm Dönemi (Realismus, Naturalismus) (1850-1855).....	35
2.2.8. 20.Yüzyıl Modern Avusturya Edebiyatı (1885-1918).....	35
2.2.9. Birinci Avusturya Cumhuriyeti Edebiyatı (1918-1938).	37
2.2.10. İkinci Dünya Savaşı ve Sürgün Edebiyatı (1938-1945).....	38
2.2.11. 1945 Sonrası Çağdaş Avusturya Edebiyatı.....	39
2.3. Robert Musil.....	40
2.3.1. Robert Musil Biyografisi.....	40
2.3.2. Robert Musil'in Eserleri.....	41
2.3.3. Öğrenci Törless'in Bunalımları Adlı Romanın Özeti.....	44
3.BÖLÜM: ROBERT MUSİL'İN ÖĞRENCİ TÖRLESS'İN BUNALIMLARI	
ADLI ROMANINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ: UYGULAMA.....	47
3.1. Eğitim Sistemi Eleştirisi.....	47
3.2. Kimlik Oluşumu Gelişimsel Faktörler.....	50
3.3. Dini Motifler.....	52
3.4. Eşcinsellik.....	54
3.5. Burjuvazi Ahlak Eleştirisi.....	58
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	64
ÖZ GEÇMİŞ.....	70

KISALTMALAR

ESA : Eleştirel Söylem Analizi

Vb : Ve bunlar gibi, ve benzeri, ve başkaları

Yy : Yüzyıl

ÖZET	
Başlık: Robert Musil’in “Öğrenci Törless’in Bunalımları” Adlı Romanında Edebi Söylem Çözümlemesi	
Yazar: Yaren OKUMUŞ	
Danışman: Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	
Kabul Tarihi: 16/06/2025	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) +75 (ana kısım)
20.yüzyıl başlarında Avrupa’da çıkan modernite krizi sonucunda düşünen özne modeline geçilmiştir. Bu krizin etkileri edebiyatta, bireyin yalnızlaşması, kimlik arayışı, iç dünyasına yönelişi gibi temalarla geleneksel anlatım biçimlerinden koparak kendisini göstermiştir. Almanca yazın şemsiyesi altında toplanan Avusturya Edebiyatı modernist temsilcilerinden Robert Musil’in, “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı eseri, Avusturya-Macaristan çift başlı monarşisi döneminde yaşayan bir bireyin toplumsal baskı sonucu yaşadığı bunalımların yanı sıra içerisinde eğitim sistemi ve ahlaki değer yargıların da eleştirildiği çok katmanlı bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tez çalışması, bahsi geçen eser üzerinde, çağa uygun, nitel bir araştırma yöntemi olan, Foucault’nun öncülük ettiği, Van Dijk, Potter ve Wetherell gibi önemli dilbilimcilerin katkılarıyla gelişen, Söylem Çözümlemesi diğer bir adıyla Söylem Analizi kullanarak, roman içerisinde toplanmış, eğitim sistemi, çökmekte olan burjuva ahlak değerleri, eşcinsellik, dini motif ve kimlik oluşumunu etkileyen gelişimsel faktörleri içeren alıntı örnekleriyle, metni dil düzeyinden ayırarak, söylem düzleminde modern edebiyatın doğası gereği oluşan çok katmanlı anlam yapısını ortaya çıkartmayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, önce kuramsal alt yapı oluşturulmuş, daha sonra edebiyatla ilişkilendirilip en son uygulama kısmına geçilmiştir. Roman karakterleri ve olay örgüsü aracılığıyla açığa çıkan, değer sistemleri ve bilgi/güç ilişkileri analiz edilmiştir. Çözümlemeler sonucunda; “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı romanın alan çalışmalarında sadece ergen romanı olarak sınıflandırılmasının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Romanın arka planında yer alan otorite, disiplin, iktidar ve normatif baskı mekanizmalarının birey üzerindeki etkileri, edebi metnin, yalnızca estetik değer ve kaygı taşımadığını göstermiştir. Musil’in modernite krizini yansıtan, birey, toplum ve iktidar ilişkilerini inceleyen, ideolojik yapıyı ortaya koyan eseri, söylemler aracılığıyla disiplinler arası inceleme imkânı sunmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Söylem Çözümlemesi, Modern Avusturya Edebiyatı, Robert Musil	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Literary Discourse Analysis in Robert Musil’s Novel “The Confusions of Young Master Törless”	
Author of Thesis: Yaren OKUMUŞ	
Supervisor: Assoc. Prof. Cüneyt ARSLAN	
Accepted Date: 16/06/2025	Number of Pages: v (pre text) + 70(main body)
In the early 20th century, as a result of the crisis of modernity in Europe, the thinking subject model was adopted. The effects of this crisis manifested themselves in literature by breaking away from traditional forms of expression with themes such as the isolation of the individual, his search for identity, and his turning towards his inner world. Robert Musil's (Öğrenci Törless'in Bunalımları) “The Confusions of Young Master Törless”, one of the modernist representatives of Austrian Literature gathered under the umbrella of German literature, is a multi-layered novel in which the education system and moral values are criticized as well as the depressions experienced by an individual living under the Austro-Hungarian double-headed monarchy as a result of social pressure. This thesis is a qualitative research method, pioneered by Foucault and developed with the contributions of important linguists such as Van Dijk, Potter and Wetherell, also known as Discourse Analysis. By separating the text from the linguistic level, it aims to reveal the multilayered meaning structure formed by the nature of modern literature at the discourse level with quotations that include the education system, decadent bourgeois moral values, homosexuality, religious motifs and developmental factors affecting identity formation. Within the framework of the study, first the theoretical background was created, then it was related to the literature, and finally, the application part was started. Value systems and knowledge/power relations revealed by the novel's characters and plot were analyzed. As a result of the analysis, it was determined that it was not sufficient to classify the novel “Öğrenci Törless'in Bunalımları” as an adolescent novel in the field studies. The effects of authority, discipline, power and normative pressure mechanisms on the individual in the background of the novel have shown that the literary text has not only aesthetic value and concern. Musil's work, which reflects the crisis of modernity, examines the relationship between the individual, society and power, and reveals the ideological structure, offers the possibility of interdisciplinary analysis through discourses.	
Keywords: Discourse Analysis, Modern Austrian Literature, Robert Musil	

GİRİŞ

Robert Musil'in "Öğrenci Törless'in Bunalımları" Adlı Romanında Edebi Söylem Çözümlemesi isimli yüksek lisans tez çalışması 3 ana başlık altında yürütülmüştür. Birinci Bölüm, tezin çalışma yöntemi olan söylem çözümlemesi yönteminin kuramsal olarak incelendiği kısımdan oluşmaktadır. Bu kapsamda özelden genele yöntemi kullanılarak "söylem" kavramı tarihsel gelişimiyle doğru orantıda gidilerek söylem analizi/çözümlemesi yönteminin kuramsal kapsamı açıklanarak ikinci bölüme geçilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Almanca yazın kapsamına giren Avusturya Edebiyatı dönemlerine ayrılarak detaylandırılmış, genelden özele doğru tezin asıl konusu olan Robert Musil ve "Öğrenci Törless'in Bunalımları" adlı romanına inilmiştir.

Son bölümde, birinci kısımda verilen teorik bilgi ve ikinci kısımda verilen edebi bilgi harmanlanarak tezin son aşaması olan uygulama kısmına geçilmiştir. Roman içerisinden veriler toplanarak, alıntılar yazıya aktarılmış ve söylem çözümlemesi yöntemi uygulayarak metnin alt katmanına ulaşılmıştır.

Araştırma süreci boyunca çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Eserin özgün Almanca metni ile Türkçe çevirileri arasında yer yer anlam düzeyinde bazı tutarsızlıklar saptanmış bu nedenle çalışmada orijinal metne başvurulması gerekmiştir. Bu durum dilsel çözümlemede kavramsal doğruluğun sağlanması adına zaman alıcı bir karşılaştırmalı okuma sürecini beraberinde getirmiştir.

Ayrıca, söylem çözümlemesi kuramlarının edebi metinlere uygulanmasında metodolojik belirsizlikler, Foucault'nun söylem kuramının edebiyat alanına aktarılmasında çeşitli yorum farklılıklarıyla karşılaşmış bu durum yöntem sınırlandırılmasına gidilmesine sebebiyet vermiştir.

Son olarak modernist bir edebi eserin doğası gereği, yarattığı anlam çok katmanlıdır. Bu durum çözümlemede nesnelliği korumayı zorlaştırmıştır. Analizin her aşamasında metne sadık kalmaya özen gösterilerek eleştirel bir mesafe korunmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışmasında, Avusturyalı modernist yazar Robert Musil'in kendi şahsi deneyimlerinden esinlenerek 26 yaşında kaleme aldığı Kamuran Şipal çevirisiyle Türkçe'ye "Öğrenci Törless'in Bunalımları" şeklinde geçen, orijinal ismiyle "Die Verwirrungen des Zöglings Törless" adlı ilk eseri olma niteliği taşıyan romanında edebi söylem bağlamında çözümlemesi yapılmaktadır. Eserde, 20.yy. başlarındaki kriz döneminde bir genç bireyin bilinçlenmesini ve olgunlaşma sürecini etkileyen büyüme sancıları, küçük yaşta evden ayrılma, yalnızlık, eve özlem, şiddet, kötülüğün keşfi, toplumdaki ahlaki değerlerin çöküşü, itaate dayalı eğitimde bilgilerin boğuculuğu, eğitim sisteminin birey üzerindeki yıkıcı etkileri, eğitim sistemi eleştirisi, cinselliğin uyanışı ve cinsel kimlik konuları işlenmektedir. Bu çalışma, romanın metinsel düzlemini çözümleyerek söylem düzleminde anlam inşasının nasıl gerçekleştiğini, yeni yorumlara götürebilecek bağlam içerisine gömük olan verileri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Önemi

Robert Musil, Türkiye'de Yüksek Lisans çalışmaları kapsamında çok fazla araştırılmamış ve "Öğrenci Törless'in Bunalımları" adlı romanı ise Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından gerektiği kadar tanınmamaktadır. Bu roman, alan araştırmalarında her ne kadar ergen romanı/gençlik romanı olarak sınıflandırılmış olsa da yapılan söylem çözümlemesi sonucunda bir ergenin büyüme hikayesinden çok daha fazlası olduğu tespit edilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son dönemindeki toplumsal yapıların genç bireyler üzerindeki baskısını simgesel olarak gösteren, çok katmanlı okuma gerektiren bu eser, iktidar ilişkilerini, cinsellik, disiplin, normatif düzenlemeler gibi kavramların nasıl şekillendiğini de gözler önüne sunmaktadır. Bu bağlamda söylem çalışması sadece edebiyat alanında değil, disiplinler arası bir bakış sunması açısından da ayrıca önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Bu tez, "Öğrenci Törless'in Bunalımları" adlı romanda kullanılan edebi söylem stratejilerini inceleyerek, metnin altında yatan ideolojik, sosyolojik, bilgi/güç ilişkilerini, düşünsel ve psikolojik katmanlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda edebiyatın sadece

estetik kaygılar taşıyan bir anlatım alanı değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik yapıların yeniden üretildiği bir söylem alanı olduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kapsamına giren “söylem çözümlemesi” diğer bir adıyla “söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Söylem Çözümlemesi yöntemi, Michel Foucault’nun önderliğinde Van Dijk gibi önemli dilbilimcilerin katkılarıyla gelişmiş çağdaş bir analiz yöntemidir. Irkçılık, güç hiyerarşisi, toplumsal normlar ve ideolojiler bilhassa araştırma alanına girmektedir. Bu yöntem sayesinde, toplum içerisinde güç sahibi kimseler veya kurumlar tarafından üretilmiş söylemler fark edilir ve toplum içerisinde yaşayan bireyler kendilerini manipüle edilme durumundan kurtarabilmektedir.

1. BÖLÜM: SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ KURAMI

1.1. Söylem Nedir?

Söylem kelimesinin belirli, keskin hatlara sahip tek bir tanımı yoktur. Kelimenin tanımı, kişilere, kurumlara veya kullanılacağı bilim alanına göre değişmekle beraber birden çok söylem tanımı bulmak mümkündür (Kurnaz, 2021). Bu tanımlara göz atacak olursak; Etimolojik olarak söylem, Latince “discurrere” (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden ve/veya uzaklaşma, yayılma gibi anlamlara gelirken mecazi olarak “bir özne hakkında uzun uzadıya konuşma, bir şey hakkında iletişim, hararetli tartışma, görüşme” gibi anlamları bulunur (Yoloğlu,2024, s.6). Yine başka bir kaynakta; “Diskur” kelimesi, Batı dillerinde Latince’den geçmemiş ve discursus’un anlamı o dilde “dağılmak”, oraya buraya koşmak demektir (Aytaç, 2009, s.228). Orta çağ Latince’sinde ise “dicursus”; “hararetli tartışma” ve “bir yörünge etrafında dönen”, “karşılıklı iletişim” ve “görüşme” anlamına gelmektedir (Barthes,1993, s.9).

Felsefede ise söylem sözcüğünü kullanan ilk kişi, Aquinalı Thomas’tır. Thomas’a göre) söylem, saf sezgiye karşı zihni çıkarım demektir (akt. Sözen, 2017, s.17).

TDK’ye (Türk Dil Kurumu, 2024) göre Söylem kelimesinin, üç ayrı anlamı vardır. Bunlardan ilki; “bir düşünceyi ortaya koymaktaki yaklaşım tarzı”. İkincisi; “kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade”. Son olarak üçüncüsü ise; “bir veya birçok cümleden oluşan başı ve sonu olan bildiri.”

Oxford Languages’e (Oxford Sözlük, 2024) göre Söylem; “bireyin dili sözlü ya da yazılı olarak, tümce sınırını aşan kullanımı, söz.” Dilbilimi terimi olarak anlamı ise “dil’in sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi”.

Söylem denilince akla ilk gelen kişi, Fransız filozof, tarihçi, dilbilimci Michel Foucault 1969 yılında Almanca ismiyle “Archaeologie des Wissens” (Bilginin Arkeolojisi) eserinde kendi söylem konseptini ortaya koymuştur. Diğer dilbilimciler ondan sonra taş üstüne taş koyarak bu alanı genişletmişlerdir. Foucault’nun söylem hakkında düşüncelerini güç ve bilgi kavramlarından bağımsız açıklamak mümkün değildir. Söylem kavramı, pragmatik olarak açıktır ve aynı zamanda özel bir anlamı da vardır. Onun söylem kavramı Alman felsefeci, sosyolog, siyaset bilimci, demokrasinin babası ve kamusal alan kavramı ile ünlü olan Jürgen Habermas’tan ve diğer biçimci söylem çözümlemesi yapanlardan farklıdır, bağlama odaklanır. Foucault’ya göre söylem (Foucault, 1991b.

S.75); ifadelerin bir bağlantısıdır. Mekânsal ve zamansal olarak sınırlı bir kültür alanı içerisine şartlandırılan bilgiyi barındırır. Aşağıda üç farklı söylem örneği verilmiştir. Foucault'ya göre (1991b) bu söylemler, belirli bir mekânda (yer), belirli bir toplumun içerisinde yaşayan kültürün tarihselliği ile bağlantılar kurarak ele alınmalıdır. Örnekler üzerinden söylem farklılıklarına göz atacak olursak;

1-Homosexuellik, hormonlarla alakalı bir rahatsızlıktır.¹

2-Homosexuellik, gayet normaldir, sıradan bir yönelimdir. (Güncel Görüş)

3-Homosexuellik, bir akıl hastalığıdır.

Foucault, her ne kadar kendisinin yaşarken post modern veya post yapısalcı olarak sınıflandırılmasına karşı olsa da öznenin söylemi değil de söylemin özneyi oluşturduğu fikriyle onu başka türlü değerlendirmek mümkün değildir. Ona göre öznel kurumları yaratmaz. Tımarhaneler, okullar, kışlalar vb. gibi kurumlar öznel tarafından oluşturulmamıştır (Foucault,1975). Burada bahsedilen tarihsel fikir gelişiminin olanaksızlığıdır. Alman Tarihçi Hegel'e göre (akt.Pişer, 2021); tarih, "çatışma-yenilik-çatışma-yenilik" olarak tek yönlüdür. Prof. Dr. Türker Armaner'e göre onun tarih anlayışı iç içe geçmiş matruşkalar gibidir (akt. Pişer,2021). Zamansal anlamda doğrusaldır. En son basamakta "mutlak idea" veya "Tanrı" vardır. Karl Marx'ın tarih anlayışına göre² "çatışma-değişme-çatışma-gelişme" (tarihsel materyalizm) şeklindedir. Dünya üzerinde her şey birbiriyle ilişkilidir. Hegel, "tez antitez=sentez" Hegelci tabirle yenilik formülünü kullanırken, Marx tez antitez diyalektik kısmını alır ve bunun sonucunda yenilik doğmaz değişim ve gelişim elde edilir (Pişer,2021). Foucault'nun toplumsal dediği şey aslında "kesintililik", "dağınıklık" ve "saçılma" (Foucault, 1972, s.38). Toplumsallığın tarihi, her zaman iyiye, güzele gitmez, sonucunda mutlak idea da yoktur, Tanrı'da yoktur. Sömürünün sona erdiği komünist düzen de ona göre yoktur. Değişim olmuştur fakat her

¹ Detaylı bilgi için bkz. 7 Mart 2010 tarihinde kadın ve aileden sorumlu devlet bakanı, 23. ve 28. Dönem Milletvekili Selma Aliye Kavaf, Hürriyet Gazetesi'ne yaptığı açıklamada "Ben eşcinselliğin biyolojik bir bozukluk, bir hastalık olduğuna inanıyorum. Tedavi edilmesi gereken bir şey bence." Demesi üzerine 20 Mart 2010 tarihinde 23 sivil toplum kuruluşunun da imzasının bulunduğu büyük puntolarla "EŞCİNSELLİK HASTALIKTIR, SAPKINLIKTIR" ana başlığı ile internet ortamında saat 00.40'ta Kavaf'a Açık Mektup adı altında blog yazısı (www.eskinsellikhastaliktir.blogspot.com) yayınlanmıştır. Sapkınlıktır ifadesinin cümleye eklenmesiyle kognitif (zihinsel) bir model ile İslami dini söyleme gönderme oluşturulmaya çalışılmıştır. Eşcinsellik ötekileştirilmiş, lanetlenen, yasaklanan, helak edilen olarak karşıt konum alınmıştır.

² Daha detaylı bilgi için bkz. Karl Marx'ın tarih anlayışındaki çatışma, değişme, gelişme süreçlerini daha somut anlayabilmek için birincil kaynak olarak; "Komünist Manifesto (1848) Bölüm1 Burjuvalar ve Proleterler, Alman İdeolojisi (1845-46) Feodal Toplumun Çöküşü ve Burjuvazinin Yükselişi, son olarak da Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı (1859) Önsöz kısmını" okuyabilirsiniz.

şey iyiye gitmemiştir. Yukarıda verilmiş olan hapishane örneğine dönecek olursak; bugünün modern hapishaneleri ile geçmişteki hapishaneler bir değildir. Veya yine Antik Yunan örneği üzerinden yola çıkacak olursak; cinsellik konusunun bugünden çok farklıdır. Heykellerin, resim tablolarının geneline bakıldığında cinsellik ibareleri; penis, göğüs detayları vb. çok net ve açıktır. Foucault'ya göre bugünkü cinsellik anlayışının iyiye gittiğini söyleyemeyiz. Ona göre çizgisellik yoktur, her şey iyiye gitmez, bazı şeyler daha da kötüye gider. Bu konuda Marx ve Hegel'den düşünceleri ayrılmaktadır.

Foucault, söylemi oluşturacak gerçek bir nesnellik tanımını, saf nesnelliği reddetmektedir (Foucault, 1969, akt. Pişer,2021)³. Platon'a göre (Platon, MÖ.428/427) ağaçtan koparılmış bir elmanın kendisini aşan ideası vardır. Ona göre; normal bir birey mağaradan çıkamamaktadır ve görememektedir, yalnızca bilge insanlar, filozoflar görebilmektedir. İnsan algısından tamamen bağımsız bir elma ideasıdır anlatılmak istenen. Yeryüzündeki bütün gördüğümüz elmalar idealar evrenindeki elma ideasının birer tezahürüdür. Foucault ve Derrida bu düşünceyi reddediyor. Onlara göre; algı, söylem ve metinlerimizde elma olabilir. Bahsedemiyorsak, algılarımızın, metinlerimizin dışındadır, tamamen nesnel bir varlıktan da söz edemeyiz (krş. Sözen,2017 s.55)⁴. Mevcudiyet Metafizliğinde yüzde yüz nesnel, tüm insanlardan bağımsız saf elma imgesi yoktur. İki farklı kişi ağaçtan elma koparabilir ama elma aynı şekilde imgelenemez. Gerek tadı olsun biçimi olsun, çağrıştırdığı şeyler bakımından farklı olacaktır. Derrida metin dışında bir şey yoktur derken Foucault, söylem ötesi hiçbir şey yoktur demektedir (akt.Pişer, 2021).

Söylem sadece metinlerden oluşmaz. Anlam taşıyan her türlü element söylem sayılır (Foucault, 1981, s.74). Post modern bir bakış açısıyla bakıldığında söylem, konuşulan veya yazılı dille sınırlı kalmayıp reklamlar, posterler, resimler, fotoğraflar gibi akla gelebilecek tüm anlam içerebilecek kaynaklara doğru genişleme yaşamıştır. Bu bağlamda söylemelerin, harekete geçirebilme özelliği vardır. İnsanları manipüle edebilir ve etkileyebilir. Bir reklam düşünün “siz buna değersiniz” şeklinde slogan atarak, medyanın gücü aracılığıyla ürünü satın aldirmayı sağlayabiliyor. (Agger, 1990, s.37)

Edibe Sözen'e göre söylem, sadece anlatılanlardan, konuşulanlardan ya da dil pratiğinde ortaya çıkanlar değildir, sessizliğinde bir söylem olduğunu savunur. “Söylem, dil

³ Bilginin Arkeolojisi adlı eserinde, Foucault, özellikle “The Formation of Objects” (Nesnelerin Oluşumu) başlıklı bölümde nesnelerin önceden var olan sabit gerçeklikler olmadığını, söylemler tarafından üretildiklerini söylemektedir.

⁴ Bkz. İlgili Bölümler: Introduction by Derrida: The End of the Book and the Beginning of Writing, Chapter 2: Linguistics and Gramatology.

pratiğinin ifşa edilmediği anda da bir söylem olarak kabul edilir.” ... “Kültürel ve siyasi olarak baskı altında bulunan topluluklarda olduğu gibi, baskı devam ettikçe sessizlik devam eder, ancak bu onların varlıklarının olmadığı anlamına gelmez.” (Sözen,2017, s.11)

Söylemler, “inşa” edicidir (Edwards,2008,2012; Potter, 2010, 2012; Burr, 2012), özneyi oluştururlar. Bir örnek vermek gerekirse; geçmişten günümüze yaşlı insanlara olan bakış açımızı ele alabiliriz. Eski çağlarda, MÖ Antik Yunan’ı ele alalım. Yaşlı insan denilince o dönemde akıllarda bilginlik, eli öpülesi, yaşlıdır, bilgindir, verdiği akıl dinlenir imgesi oluşurdu. O dönemde yaşayan insanların düşüncesine göre yaşlı ve bilgin insanlar ülkeyi yönetmelidir. Şimdinin modern dünyasına bakıldığında durum böyle değildir. Yaşlı denildiğinde akla; Türkiye’de Z kuşağının dilinden anlamayan, yargılayan, ülke sorunlarını görmezden gelen, sürekli eskilerin yağ kuyruklarından bahseden, röportajlarda telefon ile ekonomi kıyaslayan vb. kimseler gelmektedir. Yaşlılar koltuğundan kalkmalı, genç, dinamik gençlerin önü açılmalıdır düşüncesi hakimdir. Bu örnekte görüldüğü üzere bizler, bireyler yani öznel olarak söylemi yaratmıyoruz aksine söylemler özneyi oluşturuyor.

Bireylerin, kabul ettikleri bilinçli ya da bilinçsiz kasıtlı ya da kasıtsız ifadeler süreç içerisinde tekrarlandıkça yapılaşmaktadır. Örnek olarak bilim adamı ifadesi ele alınabilir. Toplumumuzda yerleşik bir kalıp olarak görülmektedir. İfadeye feminist bir gözlemlerle bakıldığında; hala kadını arka, ikinci plana atan bir söylemle karşı karşıya kalırız. Kadının bilimde yeri olmayacağını, bilim yapabilmek için yetersiz olduğunun anlaşılmasına yol açmaktadır. Aynı şekil daha birçok örnek verilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır: Âdemoğlu, iş adamı, insanoğlu, görev adamı, devlet adamı, adamakıllı vb. Neden bilim insanı değil de bilim adamı? Çoğumuz bunu bilinçli veya kasıtlı olarak yapmıyoruz. Toplum içerisinde tekrarlana tekrarlana dilimize yerleştiği, söylemlerin “inşa edici” (Burr,2012, akt, Arkonaç 2016) dili özelliğinden dolayı kullanıyoruz. Yoksa kadını dışlayan bir yaratma peşinde olanlar kadar olmayanlarda vardır elbet. Bilim adamı veya bilim insanı kelimelerinden herhangi birini kullanan kişilerin hangi tür söylemi kabul ettiklerini veya sorgulamayışlarını, farkında bile olmayışlarını da anlayabiliriz. Bir vefat haberi duyan kimsenin “Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın veya mekânı cennet olsun” ifadeleriyle “ışıklar içerisinde uyusun, devri daim olsun” ifadeleri bize kültürel

arka planı açığa çıkartır. Toplumun Sünni veya alevi olsun hangi kesiminden kaynaklanan bir söylem olduğu anlaşılır hale gelir.

Söylemler eyleme dönüktür (Arkonaç,2012, s.171-178). Bir öğretmen, öğrencilerine arkadaşlar diye sesleniyorsa bu durumda öğrencilerini arkadaş düzeyine oturttuğunda kendi iktidarını düşürerek öğrencilerini ve kendini eşit düzleme almaktadır. Bu açıdan bakıldığında öğretmen hangi davranışlarını meşrulaştıracak bakılmalıdır. Ya da ebeveynlerin sıkça kullandığı söylemlere bakacak olursak; “sen çocuksun, sus bakayım”, “sen abisin/ablasın” burada çocuğa ne yapması gerektiğini söyleyerek kendi iktidarını güçlendirmektedir. Başka bir örnek olarak; herkesin birbirine hocam diye seslenildiği bir ortamda statü ortadan kalkmaktadır.

Dilde, eyleme dönüktür.⁵ El öpme davranışı da bir söylemdir, saygıyı ifade eder. Yaşlı önünde eğilme davranışı bir gencin toplumdaki konumunu ifade eder. El öpme davranışı, bağlam bakımından incelenmelidir. Dini cemaat liderinin elinin öpülmesi ile yukarıda verilen yaşlı kimsenin elinin öpüldüğü örnek arasında verilen mesaj bakımından ilgi alakaları bulunmamaktadır. Söylemlerin neyi inşa ettiği ve hangi bağlamda olduğu çok önemlidir.

Söylemler, bir bakıma hayatımızı şekillendiren anlamlar bütünüdür (akt. Kurnaz, 2021). Bu anlamlardan, paylaşılan olanları çok önemlidir. İnsanların sorgulamaksızın⁶ paylaştığı anlamlar, söylemin bağlamı çok önemlidir. Bu konuyu örneklerle biraz daha açacak olursak;

Muhafazakâr Kadın Söylemi

Feminist Kadın Söylemi

Cumhuriyet Kadın Söylemi

Bu üç ifade ile herhangi bir yerde karşılaşan, işiten veya gören/okuyan her bir bireyin aklında bir imaj, bir resim veya bir portre canlanmaktadır. Zihinde canlanan bu söylemsel çağrışımlar, toplumun içerisindeki farklı değerlerdir. Bahsedilen fikirlere katılıyor olmak veya aynı düşünmek gerekmez. Toplum içerisinde var olan, yaşamakta olan bu değerleri anlayabiliyor olmak yeterlidir. Anlayabiliyor olmak, aynı zamanda o bireyin, toplumun bir parçası olduğunu göstermektedir.

⁵ Bkz. Oxford Languages (Online Sözlük,2024): Dilin iki işlevi var;

1- Bilgiyi iletmek, bir şeyler söylemek

2-Bir şeyler yapmaya olanak tanıma, harekete geçirme (dilnin eyleme dönük olması)

⁶ Bilim adamı örneğinde; kadınları ötekileştiren bir kelime kullanımını yaptığının farkında olmayan kimse.

1.2. Söylem Tarihçesi

Söylemin kuramsal olarak ele alındığı tez çalışmasının bu bölümünde, Prof.Dr. Edibe Sözen'in, Söylem-Belirsizlik Mübadele Bilgi/Güç ve Refleksivite (2017) adlı eseri esas alınarak tarihsel sınıflandırılma yapılmıştır.

1.2.1. Yapısalcılık, Ferdinand de Saussure

Söylem analizinin/çözümlemesinin tarihçesi, dilin sadece sözcükler ve cümle dizilerinden ibaret olmadığını, aynı zamanda tarihsel, kültürel, toplumsal bağlamlar tarafından şekillendirildiğini anlamaya yönelik çeşitli teorik yaklaşımlar ve disiplinlerle iç içe bir gelişim süreci göstermektedir. Bu evrimleşme, söz konusu bağlamların dil kullanımını derinlemesine etkilediğini ortaya koymakta ve bu alandaki araştırmalara zenginlik katmaktadır. Bu çözümlemenin ana amacı, dilin insanlar arası ilişkilerde ve toplumsal yapıların inşasında üstlendiği rolü kavramaktır. Söylem çözümlemesi kavramının temelleri, 20.yy. düşünürleri tarafından keşfedilmiştir. Sonrasında ise diğer başka disiplinlerde farklı farklı yorumlanmıştır. Merleau-Ponty'ye göre (Ponty, 1994, s.8) 2.Dünya Savaşı'ndan (1939-1945) sonrası antropolojik ve felsefi söylem yüzyılıdır. Söylem,20.yy'ın başlarında dilbilimdeki yapısalcılık hareketinin kapsamı altındadır. Bu dönemde İsviçreli dilbilimin babası olarak bilinen Ferdinand de Saussure (1916), dilin, toplumsal bir sistem olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Söz konusu bu yaklaşım, dilin yalnızca bireysel bir iletişim aracı değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve kültürel etkileşimlerin biçimlenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Bu düşünceleri dilin bağlamla olan ilişkisinin incelenmesine fırsat tanımıştır. Saussure'e göre (Saussure,1916) dil, gösteren- gösterilen işaretler sistemidir. O, kategorileşmeye, ikili karşıtlıklara⁷ ve konuşmaya önem verir. Dilin ardında her zaman bir yapının olduğu kanaatindedir. De Saussure 1916 yılında yayınlanan Genel Dilbilim adlı eserinde, "... dilin konuşma yığınları ve yazılı ifadelerle biçim veren ses ve anlamlarla homojen bir sistem olduğunu belirtir." Sosyolojiden etkilenen dilbilim ve antropoloji söyleme yapısalcı yönden bakmaktadır.

⁷ Bkz.İkili karşıtlıklarının var olabilmesi için "ötekinin varlığına" ihtiyaç duyulur. Kötü olmadan iyinin varlığı açıklanamaz. Biri olmadan öteki varlığını sürdüremez. İkili karşıtlıklara; güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi anlam yapılandırılmaları örnek olarak verilebilir.

Saussure'den sonra dilbilimciler onun bu yapısalcı yaklaşımlarını benimsemişlerdir fakat dilin bağlamla olan alakası dilin birimlerine ve nasıl işlendiğinin kurallarına odaklanarak tam olarak ele alınamamıştır.

1.2.2. Lacancı Özne Söylemi

Tam adıyla Jacques Marie Emile Lacan, Freud'dan bu yana en tartışmalı Psikanalist olarak adlandırılan Fransız psikanalist ve psikiyatridir. De Saussure'den önce gösteren-gösterilen, ilişkisinden bahsetmiş olan Lacan, yapısalcı yaklaşımı psikoanalizde kullanmaktadır (akt. Sözen, 2017). Onun görüşlerinde Saussurecü dilbilim ve Strausscu yapısalcı antropoloji etkili olmuştur. Onun düşüncelerindeki “gösteren-gösterilen ilişkisi” Saussure'deki gibi değildir. Lacancı düşünceye göre (akt.Avşar, 2024, s.50) gösteren, sadece konuşmadaki ses veya görüntülerden ibaret değildir, kelime artı kavramdır. Gösterilen ise, ötekinin sahasını belirlemektedir. Lacan, alışlagelmiş psikoanalizde ortodoksinin yerine iletişim merkezli uygulama yapmaktadır (Lacan, 1991, s.308). Kanada kökenli, filozof, sosyolog, iletişim teorisyeni ve ekolojist Anthony Wilden, 1960lı ve 1970li yıllarda Lacan'ın psikoanalitik teorilerini, karmaşık ve soyut düşüncelerini daha anlaşılır hale getirerek İngilizce konuşan dünyaya Lacan'ın dil, özne, bilinçdışı ve simgesel düzen kavramlarına önemli katkıda bulunarak, tanıtmasıyla bilinir. Wilden'a göre (Lacan, çev.Wilden, 1991) Lacan “yeni-Freudçu” olsa da onun fenomenolojisi Hegel ve Heidegger'a dayanmaktadır. (akt.Sözen, 2017, s.47) Özneler arası dil dünyası düşüncesi vardır. İnsan, bireysel bir bilinçten ziyade, özneler arası ilişkilerin bir ürünü olarak şekillenir. Dil, sadece bir iletişim aracı değildir, aynı zamanda bireyin kimliğini kuran ve onu dünyaya bağlayan temel yapıdır. Buradan yola çıkacak olursak insan, ancak dilin içerisine yani simgesel düzene girerse bir özne haline gelebilir. Simgesel düzen ise bireyin toplumun kurallarını, yasalarını ve dilini benimsediği bir yerdir. Ancak, bu süreç her zaman eksik ve tamamlanmamış bir yapıdır çünkü dil öznenin bilinçdışını ve arzularını tamamen ifade edemez (Lacan, 1977, s.177). Dilin içerisine giren birey yarılma/eksilme yaşar. Özne kavramını açıklayabilmek için “öteki” kavramına ihtiyaç vardır. Lacan'ın “Büyük öteki” (Lacan,2006) diye adlandırdığı bu kavram, bir bakıma toplumun düzenleyicisi rolündedir ve bireyin arzuları buraya doğru yönelir. Kısaca, dilin toplumsal ve kültürel boyutunu simgeler diyebiliriz. Bireyler dil yoluyla “ötekiye” hitap eder ve onun kurallarıyla kendi kimliğini kurabilir. Bahsedilen “arzu” kelimesi (Lacan,

1998), Freud'un düşüncelerindeki "içgüdü ve dürtü" kavramlarının yerini almıştır. Lacan yapısalcılığın kullanmadığı özne fikrini geliştirmiştir. Son olarak; Lacancı düşüncede söylemin dört ana yapısı ve sosyal bakımdan etkisinin dört psikolojik faktörü vardır; bilgi, kendini ikileme sokma, haz ve ideallerdir. Bracher ise bu faktörleri eğitime/doktrine etme, analiz etme/değiştirme ve dönüştürme, yönetme/emretme, arzulama/protesto etme olarak kendi bünyesine alır (akt. Sözen, 2017, s.51).

1.2.3. Postyapısalcılık ve Söylem

Postyapısalcılıkta ve postmodernizmde metin merkezlilik görülmektedir. Yapısalcı görüşte, her metnin arkasında bir yapı olduğu görüşü hakimken, özne kavramı da hiçe sayılmaktadır. Oysa, postyapısalcı yaklaşıma göre metnin anlamını okuyucu belirlemektedir. Yapısalcılıkta ölen yazar burada okuyucuyu öne çıkartmaktadır. Agger'e göre (Agger, 1992, s.20) "her okuma aynı zamanda yazmadır." Bu cümleden anlaşılacağı üzere, anlam artık yazarın kendisinden çıkmıştır, her bir okuyucu, başka bir anlam, birden fazla okuyucu ise birden fazla anlam demektir. Postyapısalcılar ve postmodernistler anlama önem vermektedir ama aynı zamanda yöntemleşmeye de karşı dururlar. Onlar için yöntem, değerlerinden arınmış bir mekanizma demektir.

İnsanın anlamasının ne kadar önemli olduğu hakkında katkılarda bulunan postyapısalcı görüş Aydınlanma Felsefesini üç açıdan eleştirmektedir. Bunlardan ilki öznenin sabitliğidir. Aydınlanma düşüncesi, bireyi rasyonel ve özgür olarak tanımlamaktadır. Post-yapısalcılar, bireyin sabit bir özne olmadığını, kimliğin dil, kültür ve toplumsal yapılarla sürekli değişikliğe uğradığını savunurlar. Bu düşünceye göre, birey sabit bir bilinçle hareket etmemektedir. İkinci eleştiri tarih üzerinden gelmektedir. Aydınlanma fikrine göre tarih, sürekli ilerleme ve gelişme gösteren süreç olarak değerlendirilirken post-yapısalcılar, tarihin doğrusal çizgi çizmediğini düşünürler. Üçüncü ve son eleştiri ise anlam üzerinden Saussurecü düşüncede yer alan "gösteren-gösterilen" ilişkisinin sorgulanmaya başlamasıyla gelmektedir. Derrida, "aşkın gösteren-aşkın gösterilen" kavramlarını ortaya atar. O, yazma-okuma, gece-gündüz, doğru-yanlış gibi ikili karşıtlıkları reddeder. "Nuyen, Derrida'nın karar verilemezlik öğelerini açıklamak için "gün" örneğini verir. Gece-gündüz olarak yapılan gün unsurunda bulunmayan, ancak gece gündüz karşıtlığının yapısını bozan öğeler mevcuttur: "Şafak vakti, "alacakaranlık", "seher vakti", vs. (Nuyen, 1992, s.185)" (akt.Sözen, 2017, s.59). Derrida bu örneklerle

“karar verilemezlik” demektir (Derrida,1976, s.142). Derrida’nın Saussurecü dilbilimde diğr güçlü eleştirdiğ şey ise Saussure’n konuşmaya verdiğ anlamdır. Bu anlamda, konuşma ile yazı adeta birbirine karşıt gelmiştir. Saussure’ e göre (Saussure,1985, s.30) “dil durmaksızın evrim geçirir; oysa yazı olduğ gibi kalma eğlimindedir.” Yukarıda post-yapısalcı görüşte, okuyucunun öneminden bahsedilmişti. Derrida, bu görüşe karşı çıkararak yazmanın da okuma ve yazma ile tekrar tekrar değiştiğini, birbirlerine karşıt değil daha çok özdeş olabileceğini savunmaktadır (Hekman, 1992, s.23).

1.2.4. Derridacı Dil Söylemi

Jacques Derrida, dilin fonksiyonu ve rolüyle ilgilenmektedir. Derrida’ya göre dil, anlamın “gösteren- gösterilen” olarak sabit ve kesin olduğ bir araç değil, sürekli ertelenen ve zaman içerisinde değişen bir yapı olarak görülür. İnsanlar göstergelerden kaçamaz, göstergeler kapatılamaz, anlam oyunu sürekli devam eder ve anlam sabitlenemez. Dilden, düşünceden bağımsız sabit bir hakikat yoktur. Herkes aynı imgeleyemez. Mevcudiyet metafiziği de yoktur (akt.Sözen, 2017, s.55).

Derrida, metin szğne, dar bir bakış açısından bakmaz. Kavrama şiddet uygulamaz, basmakalıp tanımını yapmaz, direkt metin şu’dur diye bir tanım yapmaz. Foucault için söylem ne ise Derrida için de metin, o’dur, yani her şeydir. Metin, özneyi sarmalayan ve öznenin dışına çıkamayacak bir şeydir Derrida için. Onun metin okuması “dkonstrksiyon” ile gerçekleşmektedir ve sürekli yorum şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Dkonstrksiyon kelimesi Türkçe ’ye “yapı-söküm”, “yapı-bozum” veya “yapı-dağıtma” olarak geçse de kelimelerin tamamını kapsayıcı nitelikte olup, tek başına yetersiz kaldığından dolayı alan ile ilgisi olan birçok kişi bu kelimeyi orijinal haliyle kullanmayı tercih etmektedir.

Son olarak; Derrida, tarihte nelerin saklandığı, bastırıldığını veya yasaklandığını belirleyebilmek için felsefenin yazıya geçirilmesini istemiştir.

1.2.5. Foucaultcu Bilgi/Gç Söylemi

Michel Foucault’nun “bilgi/gç söylemi”, modern toplumlarda bilgi ve gücün birbiriyle nasıl bağılantılı olduğunu açıklayan kompleks bir teodir. Foucault’ya göre bilgi, sadece nesnel olguların birikimi değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde oluşan ve iktidarın

şekillendirdiği bir yapıdır (akt. Sözen,2017, s.61). Başka şekilde ifade edecek olursak; bilgi, hiçbir zaman tamamen bağımsız ve tarafsız olamaz. Bilgi, toplumdaki iktidar olan kimselerin elindedir, güç ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır ve de söz konusu ilişkileri tekrar tekrar üretme gücü vardır (Lemert ve Gillan, 1982, s.19-21).

Bu teoriye göre Foucault, bilgi ve gücün birbirinden ayıramayacağını kanaatindedir. Belirli bir iktidarın içerisinde oluşan bilgi, aynı zamanda bu yapısını da desteklemektedir. Bilgi sahibi olmak, aynı zamanda güç sahibi de olmaktır. Birkaç somut örnek verecek olursak; Bir kişinin ne zaman hasta ne zaman sağlıklı olarak kabul edileceği tıbbi otoriteler tarafından belirlenmektedir. Tıp Bilimi insanları yalnızca tedavi etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun sağlık anlayışını da belirler. Psikiyatri 'den örnek verecek olursak; ruh sağlığı tanımları yaparak, kimlerin normal kimlerin anormal olduklarına karar verirler. İşte söz konusu bu bilgiler ve tanımlar insanların üzerinde güç sağlar. Bireylerin bu iktidara boyun eğmesi sayesinde tıp bilgisi, toplumu sağlık ve normal davranış doğrultusunda disipline eder.

Cinsellik üzerinden yapılan söylemler de aynı zamanda bilgi/güç söylemi olarak sayılmaktadır. Bir zamanlar eşcinselliğin psikiyatrik bir hastalık olarak kabul edilmesi çoğu bireyin bugünkü fikirleri üzerinde etkilidir.

Foucault'nun "Hapishanelerin Doğuşu" adlı eserinden örnek verecek olursak; Foucault, modern hapishaneler, eski cezalandırma sisteminden farklı olarak; mahkumları disipline etmek, normal davranışlar göstermesini sağlamak ve onları yeniden topluma kazandırmak amacıyla gözetim altında tuttuğunu söyler. Orada cezalı kimseler, toplumsal normlara göre, yeni rehabilitasyon söylemi içerisinde tekrardan tanımlanır. Hapishane, hastane, eğitim kurumları; okullar gibi kurumlar Foucault'ya göre bireylerin davranışlarını izleyerek onları "normal" olan davranışlara yönlendirir. Bu tarz kurumlarda üretilen bilgi, toplumdaki güç yapılarını korumakla kalmaz bireylerin sadece dışsal olarak değil içsel olarak da kontrol edilmelerine sebebiyet verir (Foucault, 1975/1992, s.223-241).

Söylem kavramı, Foucault'nun ana merkeze aldığı bir kavramdır. Belirli toplumlarda, belirli düşünce ve davranışlar söylemler aracılığıyla kabul edilebilir kılınıp neyin doğru neyin yanlış olduğunu inşa ederler (Foucault,1992a, s.14). Özne de aynı şekilde toplumdaki bilgi/güç ilişkileri sayesinde kim olduğunu anlamaya başlar ve öznenin inşası gerçekleşmiş olur. Örnekle destekleyecek olursak; Eğitim Kurumları yani en basit örnekle okullar, bilgi/güç söyleminin başka bir örneğidir. Okullarda MEB tarafından belirlenmiş

belirli bir müfredat ve davranış biçimi bulunmaktadır. İyi bir vatandaş yetiştirmenin normlarına göre hazırlanmıştır. Öğretmenler ise sınıfın bilgi otoritesi olarak kabul edilir ve ne dediyse neyi öğrettiyse öğrencileri tarafından doğru bilgi olarak kabul edilir. Bilgi aracılığıyla öğrenciler üzerinde böylelikle otorite kurulmuş olunur. Öğrenciler kendilerini artık belirli bir yer ve statüde görmeye başlar. Böylelikle öznenin inşası da gerçekleşmiş olur.

Bilgi/güç kavramı her ne kadar toplumun doğru/yanlış, iyi/kötü, normal/anormal gibi değer, yargılarını ve karar mekanizmasını etkiliyor olsa da Foucault'ya göre bilgiyle gücün iç içe geçmiş olduğu bir yerde her zaman direnişte mümkündür. Özetle, birey bu mekanizma içerisinde otoriteye karşı koyabilir, yerleşik normlara karşı çıkabilir ve direnebilir (Foucault, 1978,1).

1.2.5.1.Foucault'nun Hakikat (truth) Kavramı

Foucault, "hakikat" kavramını bilgi ve güç ilişkilerini anlatabilmek için araç olarak kullanmaktadır. Hakikat, ona göre mutlak değildir, zamandan bağımsız olması söz konusu dahi olamaz. Evrensel gerçeklik diye bir şey mümkün değildir. O, hakikat kavramını, belirli bir toplum, belirli bir zaman (tarihsel) bağlamında iktidar güç ilişkileriyle şekillendirilmiş, zaman zaman yeniden üretilen bir kavram olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısına göre, hakikat, toplumdaki belirli güç sahibi gruplar ve kurumlar tarafından sınırları çizilmektedir (Revel, 2012, s.61-63). Örnek olarak; Orta Çağ'da güç kilisenin elindeydi. Kilise ne derse herkes kabul etmek zorundaydı. Dini en iyi papazlar, din adamları bilmekteydi. Cennetten arsa satın alarak günahlardan arınma söz konusuydu. Bilimsel bilgiye açık değillerdi. Farklı düşünen veya hareket edenler cezalandırılıyordu, dinden atılıyordu. Dünya düzdür dedilerse, halk yuvarlaktır diyemezdi. Hakikat, kilise ne derse oydu. Günümüz modern dünyasına ise bilimsel bilgi, genel olarak hakikat kabul edilmektedir. Her toplumda, o dönemin başta olan iktidar tarafından oluşturulmuş bir hakikat rejimi vardır ve bu rejim, toplumun değer yargılarını, inançlarını, davranışlarını, doğru anlayışını etkilemektedir. Hakikat kavramı, Foucault'ya göre nesnel değildir, değişmez hiç değildir. Tarihsel koşullara göre değişmektedir (Yarar,2023, s.111). Yukarıda örneğini vermiş olduğum cinsel yönelim konusu geçmişte dini, ahlaki söylemlerin etkisi altındayken, günümüzde tıbben, psikolojik yaklaşımlarla belirlenmektedir. Yani, tarihsel koşullara göre değişim göstermiştir.

1.2.5.2. Foucault için Arkeoloji ve Arşiv Kavramı

Arkeoloji kelimesinin tanımına bakıldığında; insanlık tarihi ve tarih öncesi hakkında bilgi toplamak için eski uygarlıkların gerisine kalan maddi kalıntılar; aletler, sanat eserleri, mimarı yapı, mezarlar, kemik, eşya vb. kalıntıların incelendiği bilim dalı olduğu görülür (Türk Dil Kurumu, 2025). Arkeoloji çalışmaları sayesinde, insanlık tarihi, geçmiş uygarlıkların kültürleri, yaşam biçimlerini, inançlarını ve toplumların çevreyle olan ilişkilerini anlayabilmekteyiz. Arkeoloji, yalnızca kazılarda bulunan maddenin çıkartılması değil, aynı zamanda bulunan nesnenin ne zamana ait olduğunun analiz edilmesi, yorumlanması ve tarihsel süreçte bir bağlama koyulması aşamalarını da içermektedir. Tüm bu analizleri yapabilmek için Arkeoloji, tarih, coğrafya bilgisi, antropoloji ve sanat tarihi gibi bilimlerle iç içe çalışmak zorundadır. Bu bakımdan disiplinler arası bir yaklaşım sergiler.

Michel Foucault, arkeoloji kavramı bilgi/güç ilişkilerini anlayabilmek için bir yöntem olarak kullanmaktadır. Bilgi sistemlerinin tarih boyunca nasıl oluştuğunu, kurumsallaştığını ve de zaman içerisinde değişim gösterdiğini bu yöntemiyle inceler. Örnek olarak; Kelimeler ve Şeyler adlı eserinde modern bilgi oluşumunu ve insan bilimlerinin doğuşunu arkeoloji yöntemiyle ortaya çıkartmıştır (Foucault,1966).

Arşiv kavramı ise Foucault'nun çalışmalarını incelerken yine sık sık karşılaştığımız bir diğer kavramdır.

“Bir uygarlık tarafından muhafaza edilmiş olan metinlerin toplamına ya da yok olmaktan kurtarılabilmiş olan kalıntıların bütününe değil, fakat bir kültür içerisinde ifadelerin ortaya çıkışını ve yok oluşunu, yeniden doğuşlarını ve kayboluşlarını belirleyen kurallar oyununa arşiv adını vereceğim.” (Revel, 2012, s.17).

Yukarıda verilen alıntıda da açıkça görüldüğü üzere Foucault için arşiv sözcüğü klasik anlamda belgeler ve yazılı eserlerin toplandığı yer olarak kullanılmaz. Belirli tarihsel dönemlerde toplumların ne tür bilgi üretilip üretilmeyeceğine, hangi söylemlerin dışlanıp hangi söylemlerin kabul göreceğine karar veren yapıdır.

1.2.6. Hermeneutik (Yorumbilim) ve Söylem: Gadamar ve Riccoeur

Hermeneutik, Yunanca “hermeneuein” kelimesinden gelmektedir ve yorumlamak, açıklamak anlamına gelmektedir (Gadamar, 1995, s.11). Kurucusu ünlü Alman teolog Schleirmacher'dır. Başlangıçta Antik Yunan'da Homeros gibi klasik metinlerin

yorumlanmasıyla ve yalnızca kutsal metinleri anlamak için kullanılan hermeneutik zaman içerisinde felsefi bir yöntemle doğru evrilmiştir.

Hermeneutik, basit bir eser çevirisinden daha çok, farklı anlam katmanları üzerine yoğunlaşarak yazarın veya konuşmacının amacını, metnin tam olarak ne anlatmaya çalıştığını, metnin görünmeyen anlamlarını çözmeyi hedefler. Derin anlamlara ulaşmaya çalışırken metnin yazıldığı dönemin tarihsel, kültürel koşullarını göz ardı etmez.

Hermeneutik 'in tarihsel gelişiminde Orta Çağ ve Reform dönemi oldukça büyük öneme sahiptir. Çünkü o dönemde İncil yorumlanmıştır. 19. Yüzyıla gelindiğinde ise sosyolog Wilhem Dilthey ve fenomenolog Husserl ile hermeneutik insan bilimleri için önemli bir yöntem haline gelmiştir. 20. Yüzyılda Martin Heidegger ve Hans Georg Gadamer hermeneutiği felsefi bir düzleme oturtmuştur. Gadamar'ın "Gelenek ve Hakikat" adlı eserinde hermeneutik, açıklama ve açıklama sanatı olarak geçmektedir. Metinleri yalnızca tarihsel bağlamda anlamaktan ziyade bireylerin varoluşsal deneyimleri bağlamında da anlaşılması gerektiğini savunur (Gadamar, 1995, s.11).

Metnin yorumlanması demek, sadece metinde verilmiş olan doğru anlamı bulmak demek değildir. Bir birey, bir metni okuduğunda o bireyin o zamana kadarki edinmiş olduğu bilgi birikimi, değer ve yargıları metinle etkileşime girmektedir. Bu bağlamda hermenötik (yorumbilim), Gadamar'ın tabiriyle "tarihsel bilinç", "önyargı" ve "metin" arasındaki etkileşimi inceler. Gadamar'a göre "bilinçlilik unsuru" anlamada çok önemlidir (Akt. Sözen, 2017, s.72). Bu da metnin sürekli yeniden yorumlanma ihtiyacı doğurur. Anlam ise, söylemden bağımsız tekil bir öge değildir, her zaman bir bağlam ve geleneğe bağlıdır. Özetle; bireyin tarihselliği bakımından koşullandırılmış bireyin söylemi, anlamın nasıl yorumlanacağını belirler. Yorumcunun ufkuyla metnin ufku bir araya gelmeksizin (Horizontverschmelzung fikri) anlama süreci gerçekleşmez (Gadamar, 1990, s.85).

Paul Riccoeur ise daha farklı bir açıdan söylemi ele alır. O söylemin daha çok dilsel ve sembolik yönüne odaklanmayı tercih eder. Gadamar'ın tarihsel bilinç ifadelerini yok saymaz ancak dilin çok katmanlı yapısı sayesinde anlam potansiyellerini taşır ve semboller aracılığıyla ortaya çıktığını savunur. O, söylemi yazarın niyetinden bağımsız olarak metin üzerinden anlamaya çalışır. Yazar metni yazdıktan sonra metnin anlamı, yazardan kopar. Riccoeur'a göre metin farklı yorumlara açıktır ve çok katmanlıdır (Akt. Sözen, 2017 s.73-76). (Polysemie)

Günümüze bakıldığında hermeneutik, yalnızca dini veya felsefi zeminde değildir. Hukuk, tarih, edebiyat, sosyal bilimler ve psikoloji gibi birçok alanda da rol oynar.

1.3. Söylem /Çözümlemesi Analizi

Söylem Çözümlemesi/Analizi her ne kadar Michel Foucault ile anılsa da aslında söylem kuramının Edebiyat Biliminde ilk kez söylem analizi/çözümlemesi olarak önümüze çıkartan isimler; J. Link ve U. Link Heer'dir.

1970li ve 1980li yıllarda Sovyet Blok'unun yıkılması, dünyanın tek kutuplaşması ve ideolojik olarak keskin hatların körelmesi sonucu sosyal sınıf analizlerinin git gide değer kaybetmesi Söylem Çözümlemesi/Analizinin itibarını arttırarak doruk noktasına ulaştırmıştır.

Dr. Zeynep Kurnaz'a göre (2021, 12:58); Söylem analizi, konuşma, metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir çözümleme yöntemidir.

Dr. Arda Süar'a göre söylem analizi, satır aralarını okumaktır. Söylenenin yanında söylenmeyi veya nelerin üstünün örtüldüğünü anlamaktır (Suar, 2022, 1:06).

Söylem teorisi ve Söylem Analizi/Çözümlemesi inşasının üç temel alt dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ferdinand de Saussure'ün yapısalci dilbilimi, ikincisi Wittgenstein'in dilsel felsefesinden yararlanan post-pozitivizm, üçüncüsü ve sonuncusu ise; dil felsefesi bakımından Gadamar ve yapısalci Paul Ricoeur'den etkilenen hermeneutik (yorumbilim)'dir.

Söylem Analizi, sosyolinguistik bir çalışma olup, metin analizi, refleksif ya da eleştirel analiz ve sosyal analizi de içerisinde barındırmaktadır. Sosyolojiyi, psikolojiyi, felsefeyi, tarihi, antropolojiyi, medya ve iletişim, edebiyat ve hatta coğrafyayı bile içerir. Örnek verecek olursak; Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan bir kimsenin herhangi bir olaya verdiği tepki ve sinir durumuyla Ege Bölgesi'nde yaşayan kimsenin olaya verdiği tepkiyi aynı inceleyemeyiz.

Söylem Analizi/Çözümlemesi, metin analizi değildir ancak metinler üzerinden uygulanır. Onun araştırma nesnesi, sözlü, yazılı veya sözsüz metin olabilmektedir. Van Dijk, sadece yazılı metinleri esas aldığından, onun çözümleme yöntemi bu bakımdan eksik kalmaktadır. "Peki, tamam, neyse" gibi ifadeler cümle içerisinde fonksiyonel anlam taşıırken sözlü bir konuşma içerisinde konuşma kapatıp yeni bir konuşma başlatabilir

(Mills, 1997, s.136). Analiz yapılacak metin eğer ki bir konuşma metniyse, “konuşmacı kim?”, “ne zaman konuşuyor?”, “kime hitap ediyor?”, “kürsüde konuşanın konumu/nerede durduğu”, “fiziksel mekân”, “kıyafeti” bile bir araştırma, inceleme ögesidir. Yüz kızarma gibi duygu durumları, kişinin öncesi-sonrası tarihsel geçmişi diğer önemli unsurlardır. İkili diyaloglar da sık sık analizlerde karşımıza çıkmaktadır. En çok tercih edilenler ise; “öğretmen-öğrenci” ve “doktor-hasta” diyalogları arasından seçilmektedir.

Analiz yapmanın birkaç amacı bulunmaktadır. En önemli amaçlarından bir tanesi ise dilin yüzeyinde görünen anlamların ötesine geçerek, satır aralarını okuyarak, görünmeyeni görerek art alan bilgisi yardımıyla gizlenmiş anlamları, toplumdaki önyargıları veya ideolojik olarak manipülasyonları/ yönlendirmeleri açığa çıkartmaktır. Metinlerde yer alan belirli kelime seçimleri olsun, bu kelimelerin hangi düzende, hangi sırada, başta veya sonda olması olsun birer anlam içerebilmektedir. Cümle yapıları, alttan alttan bazı mesajlar vermektedir. Söylem çözümlemesi/analizi yapıldığında, bu mesajlar gün yüzüne çıkmaktadır.

Diğer bir amaç ise, güç ilişkilerini, dilin nasıl bir kontrol mekanizması olabileceğini anlamaktır. Okuma yaparken, toplumdaki güç ve iktidar ilişkileri üzerine durulur. Toplumdaki güç sahibi kimseler veya kurumlar (okullar gibi eğitim kurumları, psikiyatri, hastaneler vb.), dil vasıtasıyla belirli değerleri, görüşleri yaymak, belirli gruptan kimseleri ötekileştirmek veya toplumdaki halihazırda bulunan hiyerarşik yapılarını korumak amacıyla söylemi araç olarak kullanmaktadırlar.

Söylemler, toplumların değer ve normlarını yansıtır. Kültürel yapıyı incelemek, Söylem çözümlemesinin/analizinin diğer bir amacı olarak görülür. Bundan dolayı toplumun belirli bir temaya veya gruba bakış açısının ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Kültürel kodlar bu sayede çözümlenir. Dil ve kimlik ilişkileri de gözlemlenebilir.

Analiz sayesinde mevcut söylemler yeniden üretilebilir, değişebilir, dönüşebilir. Söylem çözümlemesinin/analizinin mevcut söylemlerin özelliklerini açığa çıkartma gücü vardır. Analizdeki konular genellikle; ırkçılık, güç/bilgi ilişkileri, politik/ideolojik ilişkiler, cinsiyet ilişkileri (feminist, emperyalist, oryantalist)’dir.

Analizi yapan kişilerin genelde akademisyenler veya entelektüel kimseler olması söylem analizinin söylemlerini kim inceleyecek sorusunu beraberinde taşıyarak, bazı kimseler tarafından eksiklik olarak görülmektedir.

1.3.1. Söylem Analizi/Çözümlemesi Safhaları

Söylem Analizinde 4 Temel Soru vardır (Bakthin,1986);

1-Dile getiren kim? Konuşmayı kim gerçekleştiriyor?

2-Otoritesi neye dayanıyor?

3-Dinleyicisi kim? Kime hitap ediyor?

4-Amacı ne? Söylenenler ve söyledikleri ile neyi başarmak istiyor?

Potter ve Wetherell'in ortak eseri olan "Biyokimyacı Söylem" isimli eserlerinde Söylem analizinin on aşama olduğunu söylemektedirler (Potter ve Wetherell, 1987, s.160-176).

Bunlar;

1-Araştırma Soruları

2- Örnek Seçimi

3-Kayıt ve Belgelerin Toplanması

4-Görüşmeler

5-Yazıya Dökme

6-Ara Verme, Kodlama

7- Analiz

8-Geçerlilik

9-Bütünlük

10- Rapor, Uygulama

Daha kısa ve açıklayıcı şekilde özetleyecek olursak;

1-Araştırma Sorusu ve Amacı

Araştırma yapılacak olan yazılı, sözlü veya sözsüz olan söylemle ilgili bir araştırma sorusu veya amaç belirlenir. Söylem Çözümlemesi yapmak amacıyla hangi soruların yanıtlanacağı veya ne tür çıkarımlar yapılacağına dair netlik kazanılır.

2-Veri Toplama

Analiz için gerekli olabilecek gazete makaleleri, kitaplar, dergiler, bilimsel metinler vs. gibi yazılı metinler veya röportajlar, diyaloglar gibi konuşmalar/sözlü metinler toplanır. Sosyal medya içerikleri de çeşitli kaynaklardan biri olarak sayılır.

3-Veri Kodlama

Analiz için toplanan veriler belirli kodlar ve temalar aracılığıyla sınıflandırılır. Söylemlerdeki tekrara düşen ifadeler, dil kalıpları, fonksiyonel kelimeler bu aşamada belirlenir.

4- Analiz

Kodlanmış veriler ışığında belirli temalar veya kalıplar üzerinde derinlemesine analiz yapılmalıdır. Söylemlerin hangi mesajları taşıdığı ve hangi bağlamda kullanıldığı bu aşamanın konusudur.

5-Dilsel ve Anlamsal İnceleme

Söylemlerdeki hangi kelimelerin seçildiği, dil yapıları, üslup gibi dilsel yapılanmalar gözlemlenir. Bu aşamada kimin hangi söylemle kimlere hitap ettiği ve hangi strateji oyunları ile anlam kazandığı araştırılır.

6-Sonuç ve Yorumlama

Analiz sonuçları bir araya getirilerek söylemden çıkarım yapılır. Araştırma sorusunu yanıtlayacak şekilde elde edilen bulgular değerlendirilir ve yorumlanır.

1.3.2. Sosyal Bilimler ve Söylem Çözümlemesi/ Analizi

Söylem analizi/çözümlemesinin tarihsel gelişimine bakıldığında, üç aşamadan söz edilebilir. Bunlardan ilki; 1940'lı yıllarda sosyoloji kaynaklı çalışmalardır. İkincisi; 1970'li yıllarda disiplinler arası olarak ele alınan söylem çözümlemesi retorik⁸ de eline alır. Üçüncüsü ise; Söylem Çözümlemesi/Analizinin kurucusu Michel Foucault'nun önderliğinde yapılan meta-analizlerdir (analizin analizi). 1990 yılından bu yana refleksiv⁹ bir analiz olan retorik kökenli ve hermenötik (yorum bilim) sınırlarında gezen eleştirel söylem çözümlemesi/analizi rövanştadır.

19.yy.'da pozitivist düşüncenin etkisiyle objektifliğin ölçütü olan nicelik analizleri, klasik yöntem anlayışıyla hareket ederek uygulama alanında “miktarı” (quantitative) kullanır. “Deney”, “ölçüm” ve “çıktı/ürün” (Jensen ve Jankowski, 1993, s.4) üzerinde duran nicelik analizleri Sosyal Bilimler 'de uzunca bir süre popüleritesini korumuştur.

20.yy.'ın sonlarına doğru gelindiğinde (1970'li yıllar) genel olarak “nitelik analizi” popüler olmaya başlamıştır. Bu tür analizlerde “bilgi” ve “dilin” birbiriyle olan ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Nitelik analizi, nicelik analizinde olduğu gibi “durumsal” hareket

⁸ Retorik: Etkili konuşma ve yazma sanatı olarak bilinen retorik, sadece konuşma ve yazmadan ibaret değildir. Reklamlar, politik söylemler, ikna edici metinler gibi birçok alanda kullanılır. Uygun bir dil, güçlü argümanlar ve hatta ses tonu seçimi hedef kitleyi etkileyebilmek için iyi bir retorik gerektirir.

⁹ Refleksivite: 20.yy. sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan Refleksivite objektiflik için önemli bir kavram olup kişinin kendi ön yargılarını, düşüncelerinin esere olan katkılarını göz önünde bulundurarak tarafsızlığını korumasıdır. Aynı zamanda analizi yapacak olanların kendilerini de eleştirmesine yol açmıştır.)

etmez. Çünkü hem “özneler arasılık” hem de “metinlerarasılık” söz konusudur. Nitelik analizi, disiplinler arası yaklaşımlar ve çoklu bakış açılarını kullanır.

Nicelik analizleri, değer belirleyici sayılarla ilgilenirken, nitelik analizinde durum farklıdır. Yoğunluk veya sıklıkla değil, adlandırma ve sınıflandırma ile ilgilenir. Anketler, deneyler, sayısal veri setleri gibi sayısal veriler nicelik analizinin, sözlü ifadeler, gözlemler, metinler, mülakat transkriptleri, odak grup çalışmaları gibi metinsel veya görsel veriler nitelik analizinin ilgi alanına girmektedir.

Verbal veri türünü kullanan niteliksel analizde, anlam ve deneyim derinlemesine keşfetmeyi amaçlarken sayısal verileri kullanan nicelik analizinin amacı hipotezleri test edip genellemelere varabilmektir.

Yöntem olarak ise, nicelik analizleri, korelasyon¹⁰ regresyon¹¹ ve t-testini¹² kullanır. Niteliksel analizlerde ise, söylem çözümlemesi/analizi ve içerik analizi yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu iki analiz türü Sosyal Bilimler ’de birbirini tamamlayıcı özellik taşımaktadır. Nitelik analizi yöntemini kullanan bir birey derinlemesine bilgi sahibi olabilir. Bu yöntem bireylerin deneyimlerini, daha ayrıntılı bir perspektiften ortaya koyar. Nicelik analizleri ise, genellemelere varmakta ustadır bu yüzden iki analiz türü de birbirinde olmayan özellikleri taşıma durumundan dolayı aynı derece önem arz etmektedir.

1.3.3. Van Dijk Haber Söylemi

Tam adıyla Teun A. Van Dijk, Hollanda doğumlu, söylem analizi, eleştirel söylem analizi ve medya-haber çalışmaları alanında uzmanlaşmasıyla tanınan hem dilbilimci hem de akademisyendir (akt. Kızıltan, 2020). Söylem Çözümlemesinin/Analizinin disiplinler arası oluşunu inceleyen ve analizlerini geliştirmede retorîği kullanan Dijk, zamanında Rus Biçimciliğinin yeni fikirlerine de öncülük etmiştir (Propp,1928, akt.Sözen, s.116). Medya ve milliyetçilik üzerine “ Eleştirel Söylem Çözümlemesi” yöntemini geliştirmiştir. “Etnik ayrımcılık”, “manipülasyon” ve “ırkçılık” gibi konuların medyaya yansıma şekli en çok ilgi alanına giren kısımlardan biridir. Michel Foucault ile düşünceleri çelişmemekle birlikte Dijk, söylem çözümlemesi ve metin dilbilim alanlarını

¹⁰ Korelasyon: İki değişkenin birlikte değişimin bir ölçüsü.

¹¹ Regresyon: İstatistiksel olarak değişkenler arası ilişkiyi inceler.

¹² T Testi: İki örneklem grubu arasında ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak amacıyla kullanılan bir test türüdür.

genişletmiştir. Nitelik ve nicelik analizini birleştirerek Alman ve İngiliz basınını bütüncül olarak inceleyen Dijk, çalışmalarında etnik ayrımcılığın, ırkçılığın, ötekileştirmenin varlığında entelektüel kimselerinde çok büyük katkılarının olduğunu vurgular. Onun önermelere dayalı yaklaşımla, bütünsel ve kapsamlı analizleriyle medya üzerindeki haberlerdeki ideolojik ifadeler, iktidar ilişkileri ve değişimler tespit edilir.

Haber üretiminde metnin içerisinde olmayan bilgilerin, okurun zihninde halihazırda bulunan o olay hakkındaki anlamlara “kognitif (bilişsel) yaklaşımlar” denmektedir ve Van Dijk’a göre, sadece metnin yapısı değil bu tür sosyal kognisyon ve kültürel bağlamlar da araştırılıp analize dahil edilmelidir (Dijk,1993, s.108-109). Van Dijk, göçmenler, mülteciler, azınlık grupları hakkındaki haberlerde kullanılan dilin toplumda kredi düşürme, ırkçı algılar yaratma, hoşgörüsüzlük pekiştirme gibi amacını kendisine araştırma sahası edinmiştir. Bu tür haberlerde genellikle üçüncü dünya ülkesi vatandaşları, marjinal tipler, siyahiler, solcular ve eşcinseller olumlanmamaktadır. “Basın, gündelik hayatta, azınlıklara dair söylemlerindeki önyargılı görüşlerini açıklamaz. Buna ilave olarak, görüşünü Türklere, siyahlara, mültecilere karşı olduğunu planlı bir şekilde inkâr ederek verir (Dijk,1993, s.111).”

Dijk, analizlerinde sosyal kognisyon, bilinçlilik, anlam üretimi, mikro-makro yapı ilişkileri ve sezgiler üzerinde durmaktadır. Önemli eserleri şunlardır: “Racism and the Press” (1991), medyada ırkçı söylemlerin nasıl inşa edildiğine dair öncü niteliği taşıyan bir çalışmadır. Daha sonrasında 1998 yılına gelindiğinde ise “Ideology: A. Multidisciplinary Approach” adlı eserinde ideolojilerin söylem aracılığıyla inşa edililişini inceler. 2008 yılında “Discourse and Power” (2008) ise söylem ve iktidar ilişkilerini ele alan temel bir eserdir. Editörlüğünü yaptığı “Discourse Studies” (2011) isimli çalışmada söylem analizinin disiplinler arası yöntemleri ele alınmıştır.

1.3.4. Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis- CDA)

Eleştirel Söylem Analizi, 1980li yıllarda Norman Fairclough, Van Dijk ve Ruth Wodak gibi akademisyen, dilbilimcilerin öncülüğünde şekillenmiş, dilin toplumsal güç ilişkilerini ve ideolojilerini nasıl yeniden ürettiğini, sosyal süreç ve problemlerin linguistik ve semiyotik görüşlerin incelendiği disiplinler arası bir yaklaşımdır. Aynı zamanda politik söylemin medyadaki yansıması, politikacıların medyayı istismar etmesi veya medyanın politikacıya baskısını ele almaktadır. Sosyo-kültürel süreçler odak

noktasındadır. Gücün kötüye kullanımını incelerken, eşitsiz güç ilişkileri, Sosyo-politik egemenliğin yeniden üretimi ve meydan okuma çalışmalarını da kapsamaktadır. Egemen kesim ve bir de bağımlı kesim bulunmaktadır. Güçlü grupların söylemleri yasalaştırılır. Egemenlik; ırksal, cinsiyet, kültürel, etnik, politik, sınıfsal olabilir. Sosyal eşitsizliklerle sonuçlanmaktadır.

Üç büyük belirleyicisi vardır; dünya üzerindeki temsiller (insanlar, gruplar, olaylar ve toplumsal yapılar), insan ilişkileri (bireyler ve gruplar arası) ve son olarak kimlik üretimidir (bireyin kendini tanımlayışı). Eleştirel söylem çözümlemesinin merkezinde yer alan temel alanlardır.

Eleştirel Söylem Analizi (bu noktadan sonra metinde ESA olarak kısaltma şeklinde geçecektir.), tarihsel bağlamdan ayrı düşünülemez. Her zaman bir bağlama bağlı olmak zorundadır. Bu bağlamı Ludwig Wittgenstein'in dil oyunu bağlamı olarak düşünülebilir. Metin-toplum, metinler-arasılık ve mikro-makro bağları inceler.

ESA, yorumlayıcı (interpretative), açıklayıcı (explanatory), sistematik metodolojili olarak bahsetmek mümkündür. Metin, heterojen, anlam içkin ve belirsizdir. İdeolojiyi içerisinde barındırır bu yüzden metne Dökonstrüksiyon (yapı-söküm) lazımdır. Refleksivite kavramı burada da çok önemlidir. ESA, kendi kendini eleştirmeye de olanak tanımış olur.

ESA, baskıyı tanımlar ama direnmeyi de sağlar. Örnek verecek olursak; “İşçiler Greve Gitti Kamu Sağlığı Tehlikede” isimli bir haber başlığı gören bir kimse başlığı ilk okuduğunda kamu sağlığının tehlikede olmasının sebebinin işçiler olduğunu söyleyen bir neden-sonuç ilişkisi anlayacaktır. Ancak greve gitmek, yasal bir haktır. O ana gelene kadar işçilere açlık sınırının üzerinde bir yaşam sunulsaydı, işçiler iş bırakmak zorunda kalmazdı. Haber başlıkları güncel iktidarı, yani gücü destekler nitelikte düzenlenir. ESA yapılırsa bilinçlenme ile dikkatli okuma yapılması sağlanabilir. Gerçek sorumluluğun işçilerde değil aslında işveren kurumla veya devletle ilgili olduğu anlaşılabilir. Direnç bu şekilde sağlanmış olur (krş. Çoker, 2012).

Haberlerde, metinlerde, dizilerde vb. metin içeren her yerde sözcük seçimleri ESA açısından önem arz etmektedir. Başka bir örnek olarak; “Bulgaristan Grevde” gibi bir haber başlığı iki kelime olmasına rağmen Türk basınında bu habere yer verilmesi çok anlam içermektedir. En azından Türkiye’de yaşanan sorunlar başka ülkelerde de yaşanmaktadır anlamını açıkça görmekteyiz.

1.3.5. Söylem Çözümlemesi/ Söylem Analizi ve Edebiyat İlişkisi

Söylem Çözümlemesi veya diğer adıyla Söylem Analizinin Edebiyat Bilimi ile arasındaki ilişkinin en temelinde dilin toplumsal ve ideolojik işlevi yer almaktadır. Söylem Çözümlemesinde dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını aynı zamanda toplumdaki güç ilişkilerini ve ideolojik yapıları inşa eden bir görevinin de olduğunu vurgusu vardır. Edebiyat Bilimi 'ne bakıldığında ise; edebi eserler sadece dilbilimsel açıdan veya anlatısal açıdan incelemekle kalmaz metinlerin tarihi, kültürel, toplumsal bağlarıyla, ideolojiyi içerisinde barındıran etkileri göz önüne sererek derinlemesine bir çalışma sergiler.

Edebi metinler, belirli bir tarihsel dönemde, belirli bir toplumda ve o toplumun belirli kültüründe üretilirler. Söylem çözümlemesi aracılığıyla bu metinlerin hangi ideolojileri desteklediklerini veya eleştirdiklerini görmek mümkündür. Anlatı stratejileri kullanarak söylemler dil vasıtasıyla dönemin toplumsal yapı ve olaylarına ışık tutarak inşa edilir.

Genellikle Foucault'nun (Gegendiskurs) “karşı söylemler kavramı” (Foucault,1969) ile edebiyat ilişkisi açıklanmaya çalışılır. Söylemler, “inşa” edicidir (Burr,2012), zaman içerisinde değişime ve dönüşüme uğrayabilir. Tam da bu özelliği edebiyat bir direniş aracı olarak görülmektedir. Çünkü o, toplumun egemen kesimlerini, gücü elinde tutanların yarattığı ideolojik ortamı veya toplumun normlaştırmış düşüncelerini sorgulayabilecek bir alan yaratma gücüne sahiptir. Örneğin; George Orwell'ın “1984” (1949) adlı romanında totaliter rejimlerin dil üzerindeki iktidarını eleştirerek, güç sahibi egemen iktidarların inşa ettiği normatif hakikatleri sorgulayarak karşı söylem (Gegendiskurs) üretmesi üzerine okuyuculara alternatif bir düşünce yolları sunarak hâkim söyleme karşı direniş imkânı sunmaktadır.

Edebiyat, sadece güç ilişkilerini gözler önüne sermekle kalmaz, karşı-söylem kavramıyla toplumun içerisinde susturulmuş, bastırılmış, görünmez kılınmış veya göz ardı edilmiş sessiz kimselerin sesi olma görevini de fevkalade yerine getirmektedir. Edebi eserlerde bu kesimden kimseler karakter olarak seçilerek onların hikayelerine kulak verilebilir. Örnek olarak; Virginia Woolf'un “Kendine Ait Bir Oda” (1929) adlı eserinde kadınların ataerkil bir toplum düzeninde özgürlük ve ifade haklarını savunan Feminist Edebiyat ürünüdür. Postkolonyal Edebiyat da bu gruba örnek olarak verilebilir. Çünkü Postkolonyal edebiyatta batı merkezli söylemler sorgulanır ve sömürgeleştirilmiş Afrika gibi ülke ve toplumların sesinin yükselmesine olanak tanır. Chinua Achebe'nin orijinal

adıyla “Things Fall Apart” (1958) ve Türkçeye “Parçalanma” olarak geçen eserinde Batı’nın Afrika’ya dair sömürgeci söylemleri ele alınır. Diğer bir eleştirel teori olan Yeni Tarihseclilik ise metinleri yazıldığı dönemin söylemsel bağlamı içerisinde değerlendirmektedir. Bu üç örnekten hareketle, sadece Edebiyat Bilimi’nin “disiplinler arası” bir yaklaşım sergilemesi sebebiyle bile edebiyatın Söylem Analizi/Çözümlemesi yöntemiyle ilişkisi olduğu kanıtlanabilir şekilde açıktır.

Edebi eser, söylemle bizzat alakadar olduğu kadar okuyucu da aslında işin mutfağındadır. Her okuma, farklı bir anlamayı gerektirdiğinden dolayı söylemlerin sonsuzluğundan da bahsetmek mümkün ve yerinde olacaktır. Okuyucunun içerisinde bulunduğu kültür dahilinde bireysel bilgi birikimi ve toplumsal söylemlerle metni anlamlandıracaktır. Öyleyse söylem çözümlemesiyle/analiziyle bir metnin sabit anlam taşımadığı söyleyebiliriz.

Metinler arasılık yönünden, bakacak olursak; metinler arasılık kuramı, edebi metinlerin hiçbirinin daha önceki metinlerden bağımsız olamayacağını savunmaktadır. Bu kurama göre; daha önceden söylenmemiş, yazılmamış, orijinal metin yoktur, açık veya gizli bir ilişki vardır. Kendinden önceki metinden etkilenmiştir ve kendisinden sonraki metni de etkileyecektir. Metinlerin birbiriyle olan ilişkisi ve doğabilecek yeni anlam katmanları söylem analizi için güçlü bir çerçeve sunmaktadır (bkz. Bulut,2018, s.7).

2. BÖLÜM: ALMANCA YAZIN İÇERİSİNDE AVUSTURYA EDEBİYATI VE ROBERT MUSİL

2.1. Kısaca Siyasal Avusturya Tarihi

“Avusturya Devleti’nin kuruluşu, IX. Yüzyılda Charlemange’ın Avar’ların saldırılarında Viyana’nın savunma hattını güçlendirmek için almış olduğu önlemler sürecinde şekillenmiştir. Avusturya kelimesi ilk defa 996’da yazılı kaynaklarda “Ostarrichi” olarak geçer. Bugünkü Avusturya devletinin bulunduğu bölgelerde, Orta Çağda 1278 yılına kadar Babenberger Krallığı, bu tarihten itibaren 1918 yılına değin de Habsburger Habsburg Hanedanı yönetimi elinde tutmuştur.” (akt. Arslan,2022, s.24)

1867’de imzalanan Avusturya- Macaristan Anayasası ile kurulan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun çift başlı (ikili) monarşisi içerisinde barındığı etnik çeşitlilik (Almanlar, Macarlar, Sırp lar, Hırvatlar, Çekler, Slovaklar, Polonyalılar vb. yaklaşık 11 farklı ırk) sebebiyle zaten her an dağılmaya hazır bir gerginlik kaynağı iken, 1914 yılında Arşidük Franz Ferdinand’ın Saraybosna’da suikasta uğramasıyla 1.Dünya Savaşı’nın fitili ateşlenmiştir. Almanya’nın yanında İttifak Devletleri (Merkezi Devletler; Almanya ve yanında katılan sömürge bölgeleri, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan) arasında savaşa katılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı’nın sonu olan 1918 yılında Almanya’nın aldığı ağır yenilgi üzerine dağılmıştır. “Versailles Antlaşması” ile Avusturya, Almanya ile birleşme isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu çöküşün ardından Birinci Avusturya Cumhuriyeti kurulmuştur. Nazi Almanya’sının 1938’de Avusturya’yı ilhak etmesi üzerine 1945 yılına kadar Avusturya, Adolf Hitler önderliğindeki Nazi Almanya’sının bir parçası olarak kalmıştır. 2.Dünya Savaşı’nın sonunda tekrardan bağımsızlığını kazanan Avusturya, 1955’te “tarafsızlık politikası” (bir daha başka bir ülkenin yanında savaşa girmeyeceğine dair taahhütler içeren bir anlaşma olup, aynı zamanda NATO’ya veya Varşova Paktı’na katılamayacak.) benimseyip Devlet Anlaşması’nı imzalayana kadar Amerika, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği’nin işgali altında kalmıştır (akt. Tuğ a,2025).

2.2. Alman Dili ve Edebiyatı Kapsama Alanı: Avusturya Edebiyatı¹³

20.Yüzyıl'a kadar Geleneksel Edebiyat Tarihi kapsama alanına bakıldığında genel olarak bütün kitaplarda ve Alman Dili ve Edebiyatı Lisans Bölümü Edebiyat Tarihi derslerinde birinci sırada “Vorliterarische Zeit” yani yazılı kaynağın bulunmadığı sadece sözlü dilden dile aktarılma dönem ile başladığı görülür. Sonrasında Karl der Grosse önderliğinde “Karolingische Zeit” denilen ilk yazılı Almanca metinleri barındıran dönem gelir. Sonrasında “Staufische Zeit” Şövalye Edebiyatı'nda asil ve soylular için şövalyelerin yazdığı “Minnesang”; şarkılar, şiirler vardır. Orta Çağ sonu burjuva sınıfının güçlenmesi, Yeni Yüksek Almanca Dönemi, Rönesans, Hümanizm, Reformasyon, Birinci Dünya Savaşı, “Trümmerliteratur” (Savaş sonrası dönem edebiyatı), İkinci Dünya Savaşı, DDR Edebiyat (Doğu Almanya Yazınları) ve sonrasında İsviçre, Avusturya Edebiyatı ve Çağdaş Alman Edebiyatı şeklinde içeriği olduğunu görmekteyiz. Ancak 20.Yüzyıl sonrasında kültürel yaklaşımlarla birlikte “Migranten Literatur” (Göç Edebiyatı), “interkulturelle Literatur” (Kültürlerarası Edebiyat) gibi alanlara genişlemektedir (krş.Arslan, 2022, s.17-18).

Almanca Dilini, Almanya hariç, Avusturya, İsviçre, Lihtenştayn, Belçika, İtalya (Yalnızca Güney Tirol), Lüksemburg ve Namibya Cumhuriyeti resmi dil olarak kullanırken, Çekya, Macaristan ve Polonya'da ise Almanca tanınmış azınlık dili olarak geçmektedir.

Alman Dili ve Edebiyatı'nın Avusturya Edebiyatı'nı kapsamak istemesindeki ilk göze çarpan neden kuşkusuz ki “dil ortaklığıdır”. 20.Yüzyıl sonrasında çıkan “Almanca Yazın” kavramı (krş. Arslan,2022, s.1) sebebiyle Alman Dili ve Edebiyatı birden fazla devleti ve kültürü içerisine kapsamaktadır. Bu Avusturya Edebiyatı'nın varlığının bir sorgusu değildir. Bilakis Avusturya, çok kültürlü, çok dillidir. Etnik azınlık gruplarını içerisinde barındırdığından dolayı Almancanın dışında yazılmış birçok eseri, tarihini ve kültürünü yok sayamayız.

¹³ 2.2. Avusturya Edebiyatı: Bu bölümde yer alan dönemler uzun uzadıya tartışılmayacak olup, tarihselliğin bozulmaması açısından edebi dönemler, genel hatlarıyla, döneme ait önemli yazar ve eserler arasından örnek seçilerek geçilecektir. Çünkü bu bölümde Modern Avusturya Edebiyatı'na ait olan yazar Robert Musil ve eseri Öğrenci Törless'in Bunalımları üzerinde durulacaktır. Edebi dönem sınıflandırılması yapılırken Doç. Dr. Cüneyt Arslan'ın “Almanca Yazın Dünyasında Avusturya Edebiyatının Yeri ve Kimliği Eski Avusturya Edebiyatı” adlı eseri (2022) esas alınmıştır.)

Post-Modern bir bakış açısıyla baktığımızda bir yazarı, doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı veya vatandaşlığını almış olduğu ülkeye göre kategorileştirmek çok zordur. Yeni bakış açıları dile göre sınıflandırmaya olanak sağlamaktadır. Örnek olarak; Franz Kafka, Bohemya Krallığı'nın başkentinde, daha sonrası Avusturya- Macaristan'ın bir parçası olan, günümüzde Çekya Prag'da doğmuştur. Eserlerinde Almanca yazın dilini kullanmıştır. Almanca konuşan bir Yahudi olmakla birlikte coğrafyaya göre sınıflandırma yapmak oldukça zor örneklerden birisidir.

2.2.1. Orta Çağ Avusturya Edebiyatı (12.15 Yüzyıl)

Orta Çağ Dönemi ilk yılları edebi çalışmaların başında tüm Avrupa devletlerinde olduğu gibi o dönemki Kutsal Roma günümüz diliyle Avusturya'da kiliseye bağlıdır. Kültür taşıyıcıları din adamları ve görevlileri olduğundan dolayı Hristiyanlık etkisiyle yazılmış dini metinler; şiir ve tiyatrolar yaygındır.

İlk yazılı edebi eserlere bakıldığında “Wiener”, “Millstaetter” ve “Vorauer” gibi erken Orta Çağ Almancası ile yazılmış el yazmaları dikkat çekmektedir.

Orta Çağ'ın ileri ve geç evrelerine bakıldığında kilise etkisini ve yetkisini yitirdiğinden dolayı kültür taşıyıcıları artık din adamları olmaktan çıkmış, bu görevi soylu ve saray kültüründen gelme kimselerin eline geçmiştir. Alman Edebiyatı'nda görülen “Minnesang” (Aşk Şiirleri)¹⁴ şövalyeler tarafından yazılan, itaat ettiği krala ve kraliçeye olan pozitif sevgi ve övgüleri dile getirmek amaçlı yazılan şiirler iken Avusturya Edebiyatı'nda Minnesangların böyle bir amacı yoktur. Bu bakımdan Alman Edebiyatı'ndan ayrılmaktadır. Walter von der Vogelweide Orta Çağ'ın en ünlü temsilcilerinden biridir. “Nibelungenlied” gibi destanlar Orta Çağ Alman Edebiyatı'nın bir parçası niteliğinde olup Avusturya için de önemlidir (krş.Huonker, 2010, s.8).

2.2.2. Rönesans Hümanizm ve Reform Dönemi (16.Yüzyıl)

Rönesans, Reform ve Hümanizm ile Orta Çağ önemini kaybetmiştir. Rönesans, kelime bakımından “yeninden doğuş”, “yenilenme” anlamına gelmektedir. İlk hareketlilik 14. Yüzyılda İtalya'da başlamıştır. Daha sonra 16. Yüzyılda Avrupa'nın diğer şehirlerine

¹⁴ Minnesang: Türkçe'ye her ne kadar aşk şiirleri olarak geçmiş olsa da kafa karışıklığını önlemek adına açıklama gereği duydum. Almancada “Liebe” kelimesi hem aşk hem de sevgiyi ifade eder. Türkçe'de olduğu gibi iki ayrı kelime ile temsil edilmez. Buradan anlamamız gereken Minnesanglar aşk anlamında yazılmıyordu. Krala olduğu kadar eşine de itaat etmek şövalyenin göreviydi. İyi, güzeli, olduğu gibi aktarmak, gördüğünü söylemektir ve pozitif saf sevgidir.

yayılmıştır. Eskiye göre “Skolastik Düşünce” ortadan kalkmıştır. Orta Çağdaki Tanrı’nın ağırlığı burada yoktur. Bu cümle inançsızlık anlamında anlaşılmamalıdır, zira Tanrı’ya olan inanç devam etmektedir. Tanrı, akıl vermiştir, düşünce vermiştir, din düşüncesi devam etmekle beraber düşünen, sorgulamaya geçen özneyi görmekteyiz. 15.Yüzyıl sonu 16.Yüzyılın başı öznenin yavaş yavaş ortaya çıkışı, düşünmeye, sormaya, araştırmaya başlanmaktadır. Hümanizm fikirleriyle de bireyin kendi düşünceleri, aklı, erdemi, mantığı, vicdani, ahlaki dengesi ortaya çıkmıştır. Eğitim, bilim ve sanatta farklı şehirler yarışmaktadır. Astronomi gibi yeni bilim dalları, Leonardo da Vinci ve Michelangelo gibi sanatçılar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Gutenberg’in 1450 yılında matbaasının icadı, daha çok kitap basılmasına, sadece soyluların değil halktan kesimin kitap alıp, daha çok insanın okumasına, bilincinin gelişmesine, bilgi alıp eğitilmesine olanak tanımış ve Reform hareketliliği için fikirlerin yayılmasına entelektüel bir zemin hazırlığı olmuştur. Reform denildiğinde, akla kuşkusuzdur ki Martin Luther gelecektir. Luther’in ortaya çıkışıyla din ön plana tekrardan çıkmıştır. “Orta Çağ geri mi geliyor” düşüncesi yayılsa da dinin önemi burada Orta Çağ’dakinden farklıdır. Luther, Reform hareketliliğinin kurucusu olarak tarihe geçmiştir. Onun düşüncelerine göre; din, Tanrı ile kul arasındadır. Her insanın kalbinde, doğru iman bulunmaktadır. Her birey, Tanrı karşısında kendisinden sorumludur. Dua etmek ya da tövbe etmek isteyen bir Hristiyan’ın kiliseye ihtiyacı yoktur. Kendisi bunu yapabilir, para vermesine ihtiyacı kalmamıştır. İsa’yı kendisine örnek olarak almıştır. Hz. İsa insanların günahlarını üzerine alıp çarmıha gerilmiştir. Buradaki düşünce Tanrı’nın affedici oluşudur. Tövbe eden, af dileyen bir insanı Tanrı kabul edecektir. Luther, Tanrı ile kul arasına giren her türlü aracıya karşıdır. Din adamlarının işlevi böylelikle ortadan kalkmıştır. Reform hareketliliğine kadar hep katı kuralları olan, para verilince günahların affedildiği Katolik Mezhebi vardı. Luther, din adamlarına karşı değildir, ancak onlar para almak için değil, insanları bilgilendirmek ve doğruları söylemek için var olmalıdırlar. 95 maddelik Katolik Kilisesi’ni eleştirdiği, İncil’deki gerçekleri gösterdiği bir protesto yazısı asmıştır. Ana nedeni; Katolik Kilisesi’nde var olan günah çıkartma parasıdır. Kilise, 95 maddelik bu protesto yazısına para kaybedecekleri için şiddetle karşı çıkmıştır. 1520’de Papa, Martin Luther’dan o yazıyı astığı yerden almasını istemiştir ama Luther almamıştır ve dinden aforoz edilmiştir. Martin Luther’in bir diğer önemli hareketi ise; İncil’i, Latince ’den herkesin okuyup anlayabileceği bir çeviri yapmış olmasıdır. Çeviri, kelime-kelime yapılmamış olup Alman

cümle yapısı dikkate alınarak çevirmiştir. Buna göre; insanlar kiliseden değil, Tanrı'dan korkmalıdır. Sadece din adamları, İncil'i okuyup anlamamalı, aracı kişiye gerek duymaksızın insanlar, kaynağa dönmeli. Kilisede söylenen ilahileri/şarkıları da insanlar ne söylediğini anlasınlar, bilsinler diye melodilerini aynı bırakıp Almanca'ya çevirmiştir ve okullardaki dersleri de reforme etmiştir. Protestan Mezhebi tüm bu olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır. Protestanlar, Katolik Kilisesi'nde olan heykelleri ve resimleri tahrip etmesiyle ortaya "Bildstürmer" denilen olay çıkmıştır. Bir başka olay ise "Bauenkrieg" idir. İsa, bütün insanların günahını aldıysa, burada "bütün insanlar" diyorsa, bu insanlara "çiftçiler" de dahildir düşüncesiyle Aristokratlarla aynı haklara sahip olmak isteyen çiftçilerle, Aristokratlar arasında 7 yıl sürmüş olan bir savaş başlamıştır. Çiftçiler, "İncil'de (öbür dünyada) eşitiz burada da eşit olmalıyız" düşüncesiyle isyan ettiklerinde, soylular karşı çıkıp, haklarını vermek istememiştir ve çiftçiler bu savaşı kaybetmiştir. Şimdiye kadar sadece Katolik Kilisesi vardı, Protestanlık ortaya çıkınca iki kesimde birbirini istemeyince inanç meselesi, savaşa dönmüştür. (1618-1648, 30 Yıl Savaşları). Bu inanç, zamanla güç ilişkisine dönerek savaşın 30 yıl sürmesine sebebiyet vermiştir. (Martin Luther bu savaşı görememiştir, savaş Barok Dönemi'nde gerçekleşmiştir.) Protestanlık mezhebinin ortaya çıkması Avusturya'ya da yansımıştır (krş. Huonker, 2010, s.9-10).

"Başlarda yalnızca kilise içindeki bir bölünme (diğer mezheplerle beraber özellikle Protestanlığın doğuşu) olarak görülse de bu Reform hareketinin Habsburg hanedanlığında bulunan topraklar içinde de bir mezhepleşmeye ve bundan hareketle de bir "karşı reform" (Gegenreform) hareketinin başlamasına yol açtığı görülmektedir." (Arslan, 2022, s.49) Son olarak; Johannes Cuspinianus tarih ve biyografi alanında çalışmalarıyla tanınan bir yazar olup, bilimsel yazılarıyla Rönesans Dönemi'nin önemli kişiliklerinden biri olan Georg Agricola ile 16.Yüzyıl'ın öne çıkan kişileridir.

2.2.3. Barok Dönemi (1600-1700, 17.Yüzyıl)

Barok Dönemi, insanların hayatında abartılı inişler ve çıkışlar görülmektedir (krş. Aytaç,2009, s.275). Dönemin kültür taşıyıcıları artık şövalyeler olmaktan çıkmış bu görev soylu, aristokrat ve diplomat kesimin eline geçmiştir. Habsburg Hanedanlığının hüküm sürdüğü topraklarda mezhep-karşı mezhep çatışmaları devam ettiğinden dolayı dönemin edebi eserlerine bakıldığında bu çatışmalara yer verildiği görülür.

Katolik Kilisesi mensupları hala Latinceyi kullanmayı tercih ederken, Protestan Mezhebi'ne mensup kişilerin reforma uygun Almanca dilini kullanması farklı kiliseleri temsil edecek farklı farklı ilahi ve şarkıların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Catharina Regina von Greiffenberg dini şiirleriyle tanınmış dönemin öne çıkan şairlerindendir. Abraham a Sancta Clara ise toplumsal eleştiriler ve hiciv dolu vaazlarıyla ünlü bir kişilik olup, "Merck's Wien" (1680) en önemli eserlerinden birisidir.

2.2.4. Aydınlanma Dönemi (18.Yüzyıl) (Kant,1784/2004 s.5-10)

Aydınlanma denildiğinde akla gelebilecek ilk isim Immanuel Kant olmalıdır. Kant 1784 yılında yazmış olduğu "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklaerung?" isimli makalesinde insanların var olan aklını, kullanmasını istemiştir (1784/2004, s.5). Yönlendirecek bir insana ihtiyaç olmadığını, eğer insan aklını kullanmıyorsa, suçlunun kendisi olduğunu söylemiştir.¹⁵ Ona göre; aklını kullanmayan insan, ya cesaretli¹⁶ değildir, ki dönem şartlarına bakıldığında o zamana kadar baskın bir kilise yönetimi vardı. Kilise yoksa devlet, devlet yoksa baba baskısı o da yoksa koca-eş baskısından bahsedilebilir.

Aklını kullanmamanın bir diğer nedeni ise; makalede tembellik¹⁷ olarak gösterilir. Örnek olarak; kilolu bir birey, aklını kullanarak aslında porsiyon kontrolü ve spor desteğiyle fazla kilolarını verebilecekken bunun yerine parayı vererek, kendisi için düşünen insanlar var diyerek diyetisyene gidip ne yemesi ne yememesi gerektiğini yazdırması (S.5).

Kant'a göre reşit olan herkes, özellikle de "kadınlar" da dahil aklını kullanmalı. Kadının, evlilik öncesi baba, evlilik sonrası koca/eş güdümünde olmasına karşıdır. Sonrasında "Publikum" örneğini verir (S.6). Yani kişinin tembellikten veya korkaklıktan değil, özgürlüğün olmayışından dolayı söylemek istediğini söyleyemeyişini ele alır. Çünkü söylediği zaman tutuklanacağını bilir.

Hali hazırda olan bir fikrin değiştirilme zorluğundan bahseder. Babaya, aileye, topluma veya yönetime bir şey değiştirmenin zorluğunda, doğru olup olmadığını ikna ederken zorla güzellik yapılmaması gerektiğinden de bahseder. Zorla yapılan bir işin anlamı

¹⁵ "Sapere Aude! Habe Mut dich deines eigenen Verstand ohne Leistung eines anderen zu bedienen."

¹⁶ Makalede "Feigheit" Türkçesiyle korkaklık olarak geçmektedir.

¹⁷ "vormündern" fiilini görmekteyiz. Türkçe karşılığı bunu yap, bunu yapma denmesi, başkasının sana ne yapacağını söylemesi, yönlendirmesi, sen aklını kullanma benim verdiğim akla göre hareket et olarak düşünülebilir.

yoktur. Tek tek anlatmanın verimliliğinden söz eder. Yavaş olacağını ama verimli olacağını söyler.

Özgürlüğün olması demek, her istediğini istediğin şekilde söyleyebilirsin veya her zaman kendi istediğini yapabilirsin demek değildir. Özgürlük olmalıdır ama kurallar dahilinde. (Einschraenkung der Freiheit) İnsan var olan aklını her alanda kullanmalıdır (S.6).

Düşünen insan zamanla özgürlüğün kısıtlılığını anlayacaktır. Örnek olarak din konusu verilebilir. “Oruç ne saçma ya” gibi bir ifade yerine şu bu nedenden dolayı tutmuyorum diyebilirsiniz. Zorla kimse kimseyi pazar günleri kiliseye götüremez. Hoşgörülü olmak zorunda olduğumuzu Kant makalesinde vurgulamaktadır.

Kant, makalesinin devamında, “Hausvieh” (evcil hayvan) örneğini vermektedir (S.5). Bir kimseyi, herhangi bir şeye alıştıırırsan, o kimsenin bu durumdan çıkmasının zor olacağını söylemektedir. Daha açıkça anlatmak gerekirse; sen faturaları ödeme ben hallederim diyen bir anne, sen evde otur, evden çıkma, ben yaparım diyen bir eş düşünüldüğünde, işi her daim üstlenen kişi, karşısındaki kimseyi tembelliğe alıştırmaktadır. Evcil hayvan örneğinde anlatılmak istenen de budur. Bir şeyi, öyle öğrenip alıştıktan sonra, ondan(alışılından) çıkması zor olmaktadır. İnsanlar, doğası gereği tembelliği sevmektedir. Hatta bu rahatlığa öyle alışmıştır ki bundan kopamadığı fikrini de makaleye eklemiştir. Örnek olarak; bir çocuğun, ayağına her şeyi getiren annesi, odasındaki bütün işleri yaparsa, bu çocuk üniversiteye gittiğinde ya da evlendiğinde zorlanır. Ama Kant zor da olsa insanın bu durumdan çıkabileceğini söylemektedir.

Ayağında prangalar (die Fusschellen) olan bir insanın, Kant makalesinde kısıtlı yürüyeceğini söylemiştir (S.5). Prangalar çıktıktan sonra insan ilk etapta zorlanmaktadır. Prangaları, aklını kullanmamaya benzetmektedir. Prangalar, kendi düşüncesine sahip bir insanın, düşüncelerini söylememesine benzetilmektedir. Prangaların çıkmasında ilk başta adım atmaya bile korkan bir insanın, prangaların çıkmasına alışmasıyla koşabileceği söz edilmiştir.

Kiliseler konusunda ise; kilisenin din demek olduğunu, dinin de inanç demek olduğunu söyler. İnsan, aklını dinde de kullanmalıdır, akla, mantığa uygun olup olmadığına bakması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Kendi aklını kullanan bir birey, önce kendisi için önemlidir. Sonrasında aile, etraf, çevre, dünya söz konusudur. (Nachkommenschaft) Senden(kendinden) sonra gelenin, önemli olduğunu söylemektedir (S.8). Çünkü çocuklar, anneden babadan görerek hareket ederler.

Düşüncelerin başka bir insana aktarılmış olur. Kant, başkasının yanlışını gördüğü halde söylemeyen bir birey ile insanın kendisi bir şeyin yanlış olduğunu bile bile onu yapmaya devam ederse, bu durumun, o kişinin onurunu zedeleyeceğinden makalede bahsetmiştir. İnsan sadece kendisini değil, kendinden sonrakini de bu şekilde etkilemiş olur (Kant, 1784, s.481-494).

Rönesans, Reformasyon, Hümanizm gibi dönemler aydınlanmaya öncülük etmişlerdir. Aydınlanma Dönemi pat diye ortaya çıkan bir olgu değildir. İngiltere ve Fransa rol model, örnek olmuştur. Aydınlanma, Fransa’da başlamıştır. Ancak Almanya ve Habsburg hanedanlığının topraklarına (Bugünkü Avusturya) geç ulaşmıştır.

Aydınlanmanın Almanya’ya geç gelmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki ekonomisinin o dönemde güçlü olmamasıdır. İkincisi, siyasi olarak bir olmamasıdır. Kendi aralarında bir birleşme yoktur. Sınırdaki dış ülkelerle araları iyidir kendi içerisinde birlik yoktur. Birlik olmazsa kalkınma olmaz, kalkınma olmazsa aydınlanma da olmayacaktır.

Bugünkü Avusturya, o zamanki Habsburg hanedanlığı topraklarında ise 1940 senesinde Maria Theresia başa geçmiştir ve eğitimde reform niteliğinde devrimler yaptığından dolayı kiliseyi karşısına almıştır. Devlet merkezli eğitim sistemini başlatmıştır. Şimdiye kadar kilise kontrolünde olan eğitim, kilisenin elinden alındığı için Katolik Kilisesi bu durumu hoş karşılamamıştır. Maria Theresia’ya kadar ruhban sınıfının elinde olan ve konuları yalnızca Hristiyanlığı yaymak ve yüceltmenin dışına çıkamayan edebiyat, eğitimde reformla bu alanın dışına çıkmıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Habsburg da Aydınlanma Kant büyümesi şeklinde olmamıştır. Avusturya’nın dışarısından başka yerlerden eğitimciler, uzmanlar göreve getirilmiştir. Yine aynı dönem okuryazarlık zorunlu hale getirilmiştir. Yüksek Öğretim ’de sivil ve askeri akademiler açılmıştır. İlk kez Eğitim Bilimleri kürsüsü üniversitelerde görülmüştür. En önemlisi ise eğitimde Latince’den Almancaya geçişin sağlanması olmuştur.

Maria Theresia vefat ettikten sonra oğlu 2. Joseph annesinin eğitim reformlarını devam ettirmiştir. Annesi gibi Almanca üzerine çalışmalar yapıp, devlet işlerinde resmi dilin Almanca olmasını sağlamıştır. Basın özgürlüğü verilmiştir. Halk fikirlerini söyleyebilir konuma gelmiştir. Kütüphanecilik desteklenmiş, halktan kesimin kilise vaazlarını bile eleştirebilir hale gelmesi sağlanmıştır.

Son olarak, Joseph von Sonnenfels toplumsal reform ve hukuk üzerine yazılarıyla bilinen dönemin önemli kişilerinden bir örnektir. Johann Nestroy da tiyatro eserleri ile halkın eğitilmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Aydınlanma dönemi, eğitici tiyatro ve denemeler ile dikkat çeken bir dönem olmuştur (krş.Arslan, 2022, s.53-57).

2.2.5. Romantik Dönem (1790-1830)

Alman kültüründe, Romantik dönem son derece verimli geçerken, Avusturya’da ise savaşlar ve siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle durumu Almanya’dakinden farklıdır. Viyana Kongresi’nden sonra Avusturya Şansölyesi Klemens von Metternich, politik liberalizmi, bireysel özellikleri ve milliyetçiliği bastırmaya odaklanmış, Avrupa’nın en muhafazakâr yönetimlerinden birini kurması ve basın ve edebiyatın sıkı bir sansür altında kalması sebebiyle bu dönem durağan, silik ve dinamizmi son derece azalmış bir edebiyat görülmüştür.

Yazarlar, siyasi konulardan kaçmak zorunda kalarak daha zararsız, yazdığı eserden dolayı sürgüne gitmek zorunda kalmayacağı estetik konulara dönmüşlerdir (krş. Arslan,2022, s.57-59). Yine de Franz Grillparzer Avusturya romantizminin traji ve dramlarıyla tanınan önde gelen isimlerinden biri olmayı başarmıştır.

2.2.6. Biedermeier Dönemi

Biedermeier, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonucunda savaştan çıkan devletlerin tekrardan inşası anlamına gelen, 1815 ile 1848 yılları arasını kapsayan dönemdir. Avusturya açısından duruma bakıldığında; 1815’te Avrupa’da Napolyon Savaşları sona ermiştir ve Habsburg Hanedanlığı istikrar sağlamayı amaçlasa da “Meternik (Metternich) Sistemi’nin” uygulanması, insanları siyasi olaylardan uzaklaştırarak, bireysel sığınaklar yaratma eğilimine sürüklemiştir. Edebiyata bakıldığında politikadan uzak, bireylerin günlük yaşamlarına odaklanış ve sıradan kimselerin aile ilişkileri, mutlulukları, içsel dünyaları ele alınmıştır (krş.Yılmaz, 2012).

Melankolik ve lirik şiirleriyle Nikolaus Lenau dönemin ruh halini yansıtmayı başarmıştır. Ferdinand Raimund, ahlaki derslerle birleştirdiği komedi türünde verdiği eserleriyle halk tiyatrosunda önemli bir yere sahiptir. Yine Johann Nestroy, mizahi eleştirileriyle halk tiyatrosunun öne çıkan isimlerindendir. Carl Spitzweg ise dönemin ruhunu resimleriyle görsel olarak tasnif eder (bkz.Arslan, 2022, s.61).

2.2.7. Natüralizm Dönemi (Realismus, Naturalismus) (1850-1885)

1848 Devrimleri sırasında Avrupa’da milliyetçilik akımının yaygınlaşmasından sonra çok uluslu yapıya sahip olan Habsburg Hanedanlığı zor bir döneme giriş yapmış oldu. 1867 yılında bağımsızlık mücadelesini özellikle sürdüren Macaristan ile Franz Joseph ikili monarşi, çiftte monarşi veya çift başlılık olarak bilinen anlaşmayı yaparak topraklarını Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na dönüşmesini sağlamıştır.

19.yy’da Almanya’da görülen realizm akımı Avusturya’da aynı şekilde seyretnemiştir (krş. Arslan, 2022, s.66). Avusturya-Macaristan monarşisi için daha çok 19.yy’ın sonlarına 20.yy.’ın başlarına doğru etkisini göstermiştir.

Dönem temsilcilerinden biri olan, Hermann Bahr, daha sonralarda modernist düşünür olarak tanınsa da natüralizmi Avusturya edebiyatına tanıtan önemli isimlerdendir.

2.2.8. 20.Yüzyıl Modern Avusturya Edebiyatı (1885-1918)

1885-1918 tarihleri 20.yy’ı işaret ederken diğer bir yandan 1918 aynı zamanda bilindiği üzere 1.Dünya Savaşı’nın da bitiş tarihidir. Savaş, 1914 yılında Avusturya-Macaristan veliahtı Ferdinand’ın Bosna gezisi esnasında suikasta uğraması sonucu başlamış olup, Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin İttifak Devletleri arasında Almanya’nın yanında savaşa girmesinin ardından alınan ağır yenilgi sonucu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çökerek yerini cumhuriyete bırakmıştır. Savaş sebebiyle çökmeseydi zaten içerisinde barınan çok uluslu yapının millileşme isteği ve de çeşitli siyasi grupların Alman İmparatorluğu çatısı altına girme isteği fikrinden dolayı Habsburg İmparatorluğu’nun çöküşü yakındı denilebilir (krş. Tuğa, 2025, s.107-114).

Modern kelimesine anlam olarak bakıldığında tarihsellik bakımından bir ayrışma, yeni/up-date, çağdaş/güncel, değişim/dönüşüm, yeniliklere açık gibi sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Modern kelimesini, tıp, sanat, matematik, fizik, kimya gibi birçok alanda görmek mümkün iken bizler kelimedeki daraltmaya giderek bu çalışmada edebiyat çerçevesinde ilerleyeceğiz.

Modernite düşüncesi 20.yy. Avrupası’nda üç büyük şehir: Berlin, Paris ve Viyana sayesinde güçlenerek ilerlemiştir. Bu üç şehir modernitenin merkezi kabul edilir. Avusturya açısından bakıldığında, Ekspresyonizm, İmpresyonizm, Neuronomantik, Sembolizm, Dadaizm vb. edebi akımların etrafında toplanmış “Viyana Modernitesi” kavramı ortaya çıkmıştır. Modernitede tek bir akım söz konusu değildir, birden çok üslubu

ve stili kapsar. Anlatılabilirliğin devamının sağlanması adına ve dil krizlerinin önlenmesi amacıyla birçok akım ortaya çıkmıştır (krş.Arslan, 2022, s.69-76).

Modern, soyut bir kavram olup, düşünce yapısında çoğulculuk ve zihinsel iklimde değişiklikler olarak da tanımlanabilir. (Burada tanımlanabilir denilmesinin sebebi, tek bir tanım yapılmasının mümkün olmayışıdır.) Edilgen, bilgiden ve bilgiye ulaşımdan uzak tutulan sistemden düşünen özneye geçişi temsil etmektedir. Örnek verilecek olursa; İncil sadece kilisenin elindeydi, yani bilgi değişmesin, çoğalmasın hatta üretilmesin diye tutulmaktaydı. Modern kavramının tam tersi niteliğindedir. Bilgiye erişimin kısıtlanması, düşüncenin gelişmemesi demektir. Dolayısıyla ben hali, özne olma hali ortada yokken, epistemolojik bir kırılma ile modern ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda öznellik halinin ortaya çıkması, kendi kendine belirleyebilme ve bireysel karar alabilmektir.

Düşüncedeki modernleşme bir anda ortaya çıkabilecek bir olgu değildir. Aksine bir süreç gerektirmiştir. Reform, rönesans, aydınlanma gibi dönemler modernleşmenin ön ayağını oluşturmuştur. Aynı zamanda Sigmund Freud'un ego-ilk ego-süper ego tabirleriyle ben kategorisine hakarete bulunarak 20.yy. modernleşme eleştirisinde bulunarak düşüncede dönüşüm gerçekleştirmiştir. Kendi kendini sorgulayan özne edebiyatta da sorun çıkartarak dil krizlerine yol açmıştır.

Edebiyatta kökleri romantik dönemde yavaştan kopmaya başlayan modernitede; öznellik, bireysellik, geleneksel şiirin reddedilmesi, deneycilik/denemecilik, bilinçli tamamlanmamış, yarım bırakılmış yapılar, klasik anlamdaki (Giriş-gelişme-sonuç) anlatma sırasının değişmesi, baştan sona değil sondan başa anlatımlar ve soyut anlatım görülür.

Öne çıkan temalara bakıldığında; Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı yazarları etkilemiş ve bilinçaltı, rüyalar, insan zihni gibi modernist perspektiflerin işlenmesine vesile olmuştur. İnsan varlığının anlamı, yabancılaşma ve bireyin toplumla çatışması gibi varoluşsal temalar sık sık karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel olarak Habsburg İmparatorluğu'nun yıkımı sonrası Avusturya'nın yeni kimlik arayışı da o dönem yazarları için güçlü bir toplumsal eleştiri alanı olmuştur. Dilsel oyunlar ve deneysel yazım teknikleri özellikle de modern dönemde Avusturya edebiyatında görülen bir diğer konudur.

Dönemin önemli yazar ve eserlerine bakıldığında; özellikle de "Traumnovelle" (1926) ve "Leutnant Gusti" (1900) gibi eserlerinde insan psikolojisini ve toplumsal normları

sorgulayan Freud'un ele aldığı psikolojik tabuları aynı zamanda edebi yönüyle ele almış, bir dönem babası gibi doktorluk yapmış, ilk kez iç monolog yöntemini kullanan Arthur Schnitzler gelmektedir. Eserlerinde kendiliğini sorgulayan, tek insan, tekil insan, benliğini sorgulayan öznelcilik düşüncesinin edebiyata yansıdığını görmekteyiz.

“Der Mann Ohne Eigenschaften” (1930), Türkçesiyle “Niteliksiz Adam” olarak bilinen romanıyla Robert Musil, modernizmin başyapıtlarından birini ortaya koymuştur. “Die Verwirrungen des Zöglings Törless” (1906) isimli Türkçeye “Öğrenci Törless’in Bunalımları” veya “Genç Törless’in Buhranları” olarak geçen eseri, yazarı ile bu tezde incelenecek olan eser olduğundan dolayı Robert Musil burada detaylandırılmayacaktır.

Modern Edebiyat içerisinde geleneksel anlatı yöntemlerini bırakmadan bireyin yalnızlığını ve psikolojisini derinlemesine işlemeyi başardığı için geç veya klasik modernist bir figür olarak kabul edilen Stefan Zweig da Freud'un psikanaliz kuramından etkilenmiş, “Satranç” (1942) ve “Bir Kadının Yaşamından 24 Saat” (1927) gibi eserlerinde bireyin iç dünyasını irdelemiştir.

“Dava” (1925) ve “Dönüşüm” (1915) gibi eserlerinde Habsburg İmparatorluğu Dönemi'nin bürokratik yapısını ve insanın çaresizliğini, Avrupa kültürünün etkisiyle incelemiş olan, Alman Dili ve Edebiyatının sahiplenmiş olduğu Franz Kafka, Avusturya-Macaristan'a bağlı olan Prag topraklarında doğmasıyla da bir nevi Avusturya Edebiyatı'nın kapsama alanına da girmektedir.

“Malina” (1971) adlı romanıyla öne çıkan Ingeborg Bachmann, şiir ve romanlarında savaş sonrası Avusturya'nın kimlik krizini eserlerine konu etmesiyle bilinen önemli yazarlardan biri olmayı başarmıştır.

“Beton ve Eski Ustalar” (1986) gibi önemli eserler veren Thomas Bernhard, topluma, kurumlara ve kültürel mirasa sert eleştiriler getirmesiyle tanınan modernist bir yazardır.

2.2.9. Birinci Avusturya Cumhuriyeti Edebiyatı (1918-1938)

Birinci Dünya Savaşı'nın 1918 yılında bitmesi ve Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin çöküme uğramasıyla kurulan yeni devletin adı olan Birinci Avusturya Cumhuriyeti aynı zamanda edebi sınıflandırmaya da yansımıştır.

Savaş sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılarla 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomi krizine girmesi, toplumsal çatışmalar, faşizmin yükselişi ve 20 yıllık devlette; 16 yıl

içerisinde 23 kez hükümet değişikliği gibi siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle sadece 20 yıl hüküm sürebilmiştir.

Avusturya, Adolf Hitler önderliğindeki Nasyonalsosyalizm ideolojisinde “Drittes Reich” Almanya’sına savaşız bir şekilde yapılan referandum sonucu büyük bir hayranlıkla İkinci Dünya Savaşı başında katılmıştır.

Savaşın bitiminden Hitler Almanya’sına katılana kadarki süreçte dergicilik faaliyetleri genişletilmiş, eğitimde yapılan reformlarla modern eğitim sistemine geçilmiştir. Yazar sanatçı birlikleri kurulmuş ve yerli yayınevlerinin sayısı arttırılmıştır. Halk kütüphanelerindeki artış ile halk okumaya teşvik edilmiştir. Radyo ve televizyonun ortaya çıkışı tiyatroyu etkilemiş, şiir modern unsurlardan kaçınarak geleneksel devam etmiştir. Düz yazıda modern geleneksel çatışması olmuş. Tarihsel roman türü ortaya çıkmıştır.

Hitler Almanya’sına katılınca taşlar yerinden oynamıştır. Edebiyat dahil sosyal-ekonomik her alanda etkilenme olmuştur. Yahudi kökenli kurumlarda, iş yerlerinde çalışan kim varsa işten çıkartılmıştır. Yazarlar sürgüne gönderilmiştir. Robert Musil gibi yazarların halihazırda Birinci Avusturya Cumhuriyeti Dönemi’nde Avusturya daha Almanya’ya katılmamışken ülkeden ayrıldığı bilinmektedir (krş. Arslan, 2022, s.77-90).

2.2.10. İkinci Dünya Savaşı ve Sürgün Edebiyatı (1938-1945)

12 Mart 1938 tarihinde Avusturya, Anschluss (ilhak) adı verilen bir süreçle Nazi Almanya’sına katıldı. Bu tarihten itibaren Nasyonalsosyalizm ideolojisi altına giren Avusturya’da “Sürgün Edebiyatı” başlamış oldu. Sürgün Edebiyatı, bir yazarın doğup büyüdüğü veya yaşamayı tercih ettiği ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı ve gittiği ülkede verdiği eserleri temsil edem edebi sınıflandırmadır.

Sürgüne uğrayan yazarlar, Yahudi kökenli kimseler, sol görüşlü aydınlar veya rejim karşıtı bireyler Nazi rejiminin yükselişe geçmesinden dolayı Avusturya’yı terk etmek zorunda kalıp genelde İsviçre, Fransa, ABD ve İngiltere gibi ülkelere sığınmak durumunda kalmışlardır. Yeniden hayata başlamanın verdiği ekonomik zorluklar ve dil engelleriyle baş başa idiler.

Eserlerinde; sürgündeki yalnızlık, memleket özlemi, toplumsal çöküş, savaşın yıkıcılığı, savaşın neden olduğu travmalar, faşizm, yabancılaşma, kimlik sorunları, yeni kültüre olan alışma süreci, kültürel çatışma ve politik eleştiriler gibi temalar görülmektedir. Gittiği

ülkenin dilinde eser çıkartan yazarlar da olmuştur. Sürgün edebiyatının önemli yazarlarına bakıldığında;

Stefan Zweig (1881-1942), 1934 yılında Nazi baskılarından dolayı ülkeyi terk etmiştir. Zweig'in eserlerine iki ana tema hakimdir.

“Birincisi, içine doğduğu monarşik-emperyal dünya düzeninden modern Cumhuriyet yapısına geçişin birey ve bilinçte yol açtığı etkiler ve ikincisi de savaşın ve Nasyonalsosyalizm ideolojisinin toplum ve birey üzerinde bıraktığı kalıcı hasarlar ve değişimlerdir.” (Arslan, 2022, s.84).

“Die Welt von Gestern” (Türkçe: Dünün Dünyası) isimli otobiyografik türünde eserinde (1942), Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşü ve kaybolan Avusturya'yı anlatmaktadır. “Schachnovelle” (Türkçesi: Satranç) adlı eserinde (1942), faşizmin birey üzerinde yarattığı psikolojik baskılar ele alınmıştır.

1942 yılında sürgün gittiği Brezilya'da İkinci Dünya Savaşı devam ederken intihar ederek hayatına son vermiştir.

Yahudi kökenli Avusturyalı yazar Elias Canetti (1905-1994), Yahudi olması sebebiyle Nazi rejiminde tehdit altındadır. Sürgün edebiyatı ve sonrasındaki dönemde insanların otorite karşısındaki yalnızlığını ve de faşizmin insan ruhu üzerindeki etkisini eserlerinde sık sık görmekteyiz.

“Die Blendung” (Körleşme) (1935), en bilinen baş yapıtı olmakla birlikte “Masse und Macht” (Kitle ve İktidar) (1960), yine çok bilinen eserlerinden bir tanesidir.

Ingeborg Bachmann (1926-1973), eserlerinde daha çok kadınlar üzerinde durmuştur. Savaş sonrası dönemde kadınların savaş travmaları, kadının kimlik arayışını veya kadının toplumsal baskı altındaki yaşantısı eserlerine konu olmuştur. “Malina” (1971) ve “Todesarten- Projekt” (Ölüm Biçimleri) (2009), birer örnek teşkil etmektedir.

Ödön von Horvath, Karl Kraus, Thomas Bernhard, Hermann Broch, Franz Werfel, Elfriede Jelinek gibi yazarlar da bu gruba dahil edilebilir.

2.2.11. 1945 Sonrası Çağdaş Avusturya Edebiyatı

Çağdaş Avusturya Edebiyatı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayıp günümüze kadarki dönemi kapsamaktadır.

Avusturya'nın, Nazi geçmişiyle yüzleşirken oluşturduğu anlatıya “Kurban Ülkesi” (Opfermythos) adı verilmiştir. Bu iddiaya göre; Avusturya Holokost'un ve Yahudilerin

sürgüne gönderilmesinin sorumlusu değildir, o sadece Almanya'nın 1938'de ilhak ettiği bir kurbandır. 1943'te Moskova Deklarasyonu'nda Avusturya'nın Nazi Almanya'sının ilk kurbanı olarak tanımlanması da bu mitin altına sığınmak adına güzel bir önyak olmuştur. Ancak, Avusturya'nın savaş öncesi dönemde, kendi isteği doğrultusunda, savaşı, halkın çoğu kesiminden insanların isteği üzerine Almanya ile referandum yoluyla birleşmeleri coşkuyla kutlanmış ve Avusturyalı birçok kimse Nazi ordusunda işlenen suçlarda aktif rol oynamıştır. Nazi Partisine katılan Avusturyalılar da tarihin su götürmez gerçeklerinden bir tanesidir (Tuğa,2025, s.171-176).

Uzunca bir süre geçmişle yüzleşmede isteksiz olan Nazi zamanı ebeveynleri İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki nesil tarafından sorgulandı. Kurban Ülkesi anlatısı, daha gerçekçi bir sorgulamaya tabi tutularak toplumun geçmişle hesaplaşması sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi rejimiyle iş birliği yapan Avusturya'nın sessiz suç ortaklığı, savaşın etkileri ve geçmişle yüzleşme çabaları Çağdaş Avusturya Edebiyatı'nda birçok yazar tarafından eserlerinde ele alınan bir konu olmuştur. 1950lerden itibaren kurban ülkesi anlatısı çöktürülmüştür.

Thomas Bernhard, Avusturya'nın ikiyüzlülüğünü ve geçmişle yüzleşmek istememesini eserlerinde sert bir dille, yoğun ritim ve tekrarlı anlatımıyla yüzleşmeye zorlayarak eleştirmiştir. Elfriede Jelinek ise kurban ülkesi mitinin altını kazıyarak Avusturya'nın bireysel ve kolektif suç ortaklığını sorgulamıştır. Peter Handke'nin eserlerine bakıldığında ise bireysel düzlemde insanın ahlaki sorumluluğunu ve suçluluk duygusunu ön plana çıkartmıştır. Geleneksel anlatım tekniklerini bir kenara bıraktıran yenilikçi üsluplar Çağdaş Avusturya Edebiyatı'nın en belirleyici özelliklerindendir. Toplumsal eleştiri yapılan eserlerde sık sık kara mizah ve grotesk anlatımlar görülmektedir.

Çağdaş Edebiyatın tek teması savaş suçu olmamakla birlikte, feminist bakış açısıyla yazılan eserlerde dikkat çekmektedir. Kadının toplumdaki yeri, patriyarkal baskılar, kadının özgürleşme çabaları, cinsiyet eşitsizlikleri Jelinek'in Piyanist adlı romanında derinlemesine işlenen konulardandır.

Günümüzde genç yazarların artmasıyla çağdaş edebiyat çeşitlenmiş olup göç, dijitalleşme, iklim krizi ve çok kültürlülük gibi güncel temalar işlenmektedir.

2.3. Robert Musil

2.3.1. Robert Musil Biyografisi

Robert Musil, 6 Kasım 1880’de o zamanki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde olan Klagenfurt yakınlarında hayata gözlerini açmıştır ve hayatının büyük bir bölümünü Avusturya’da geçirmiştir. Entelektüel bir çevre içerisine doğan Musil’in babası hem mühendis hem de profesörlük yapmaktaydı. Bu yüzden Musil gençliğinde mühendisliğe merak salmıştır, Brno Teknik Üniversitesi’nde mühendislik ve askeri akademide eğitim almıştır ancak teknik alanda çalışmanın hayallerine uygun olmadığını fark etmesi üzerine edebiyat alanına yönelmiştir. Daha sonrasında Berlin Üniversitesi’nde felsefe, psikoloji ve matematik okumuştur. Friedrich Nietzsche ve Ernst Mach gibi filozofların düşüncelerinden etkilenmiştir. Çeşitli memuriyetlerde ve akademik pozisyonlarda kariyer basamaklarında ilerlerken asıl tutkusu olan yazarlık baskın gelmiştir. Musil, gerek aldığı mühendislik, askeri eğitimler olsun, gerek bilim alanında, felsefede, sanatta çok yönlü bir kişiliğe sahiptir (Musil, 2022 s.5-9).

Onun edebiyatına bakıldığında; modernist bir dönemin entelektüel yansımalarını görebilmekteyiz. Nietzsche, Mach ve Freud’un fikirlerinden etkilenmesi sebebiyle eserlerinde felsefi bir yön olmakla beraber Musil psikolojiyi edebiyata taşımakta oldukça usta bir yazardır. İnsanın bireysel, içsel hissiyatını derinlemesine işleyerek modern toplum eleştirisinde büyük bir yetenektir. Ciddi meseleler söz konusu olduğunda ironi ve mizah kullanarak eserlerine eleştirel bir uzantı katar. Onun detaycı anlatımı, karakterlerin psikolojik durumu ifade ederken sık sık karşımıza çıkmaktadır. Musil’in üslubunu özetleyecek olursak; soyut anlatımcılık, modern denemecilik, çoğulcu ironik, modern anlatımcılık gibi anahtar kelimeleri kullanmak yerinde olacaktır.

Eserlerindeki temalara bakıldığında; bireyin kimlik sorunları ve anlam aramasını konu edindiğini görebiliriz. Özellikle de modern dünyanın getirdiği yabancılaşma ve yalnızlık gibi temalar hakimdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun çöküşü onun için bir metafor haline gelmiştir, bu yüzden toplumsal yapının çöküşüne eserlerinde rastlamak mümkündür.

2.3.2. Robert Musil Eserleri

1-) Die Verwirrungen des Zöglings Törless (Öğrenci Törless’in Bunalımları/ Genç Törless’in Buhranları)

1906 yılında daha 26 yaşındayken yayımladığı “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı modernist edebiyatın erken örneklerinden biri olarak kabul edilen eseri Robert Musil’in

ilk romanı olma niteliği taşımaktadır. Daha ilk romanı olmasına rağmen bu eser büyük bir ilgi görmüştür ve Musil'in yazarlık kariyerinde tanınmasıyla temeli oluşturmaktadır. Otobiyografik nitelikler taşıyan eser, Musil'in kendi bireysel yaşantısında da gittiği askeri yatılı okul deneyimlerinden esinlenerek bireyin kimlik arayışı, otorite ve gücün birey üzerindeki etkileri, ahlaki değer çatışmaları, suçluluk duygusu, eğitim sisteminin bireyi yozlaştırması, toplum ve otorite eleştirilerini içerisinde barındırmaktadır.

Her ne kadar “gençlik romanı” (Jugendroman) veya Almanca çevirisi kaynaklı “ergen romanı” (Adoleszenzroman) denebilecek türe ait bir örnek olarak sayılsa da söylem çözümlemesi bölümünde çok daha fazla incelikleri çıkacak bir eser olup, aynı zamanda 1966 yılında Volker Schöndorff tarafından sinemaya da aktarılmış olduğunu bahsetmeden geçmek olmaz.

2-Der Mann Ohne Eigenschaften (Niteliksiz Adam,1930-1942)

Genel olarak bakıldığında Robert Musil'in en çok tanınan, bilinen eseri “Niteliksiz Adam'dır” dersek yanlış bir kullanım yapmış olmayız. Modernist edebiyatın başyapıtlarından biri olarak görülen bu eser Musil'in hayatı boyunca yazdığı ama tamamlanmamış olan romanıdır.

1.Dünya Savaşı öncesi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküş dönemini ele alan eser Viyana'da geçmektedir. Başkahraman Ulrich'in kendine ve topluma yabancılaşması üzerine durulmuştur. Eserin adından da anlaşılacağı üzere Ulrich, toplum tarafından kabul görmeyen niteliksiz bir adamıdır. Modern bireyin kimlik arayışı ve ahlaksal çatışmalar Musil 'in bu eserinde de görülmektedir.

Roman, aslında üç ciltlik bir eser olup, ilk iki cildi derinlemesine işlenilmiş, karakterler ve olay örgüsü detaylıca anlatılmıştır ancak üçüncü cilt taslaklar halinde Musil 'in ölümü sebebiyle yarım kalmıştır.

Yazıldığı dönemde çok ilgi görmese de sonralarda modern dönemi yansıtan tamamlanmamışlık temasına uyan en güzel örneklerden biri olmayı başarmıştır.

3-Drei Frauen (Üç Kadın)

Musil 'in 1924 yılında yazmış olduğu öykü derlemelerinin genel adı olup her bölümde farklı bir kadın üzerine yazılmıştır. Kadın-erkek ilişkileri, arzular, modern bireyin kafa karışıklıkları, bireysel çatışmaları, ahlaki mücadeleler ve psikoloji gibi temalar işlenmektedir.

1-Grigia: Maden mühendisliği yapan ana karakter karısıyla yaşadığı gündelik hayatın sıkıcılığından bunalıp İtalya’da Grigia ile tanışması üzerine ilişkileri ilerler. Grigia bu uzun öyküde arzu ve suçluluk duygularını temsil etmektedir.

2-Portekizli Kadın: Asilzade ana karakter, Portekizli bir kadınla evlenmiştir ancak duygusal olarak aralarında bir bağ kuramamıştır. Yine de kadın, kocasına bağlıdır, ilişkilerinde pasif bir varlıktır. Bu kısımda ihmal edilen duygulara, iletişimsizliğe ve melankoliye yer verilmiştir.

3- Tonka: Bu hikâyede, ana karakter, sıradan bir kadın olan Tonka ile ilişkisi vardır. Ancak Tonka ’ya güvenmemektedir, sadakatinden şüphe duymaktadır. Modern bireyin duygu karmaşıklıkları ve sadakat şüphesi bu kısımda güçlü bir şekilde işlenmiştir.

4- Der Fliegenfaenger (Saatçi)

Sıradan insanların sıra dışı durumlarının felsefi olarak yoğun anlatıldığı kısa hikayedir. Normalde sinek avcısı anlamına gelen bu Almanca isim, mecazi bir anlamla kullanılarak, bireyin gündelik yaşam tuzaklarına nasıl düştüğünü ve olaylar karşısında nasıl tepkisizleştiğini vurgulamaktadır.

5-Makale ve Denemeler

Musil, edebiyat, felsefe, ahlak, estetik, modern toplumdaki birey hakkında yazılar yazmaktadır. Örnek olarak; “Der Mensch und die Erfahrung” (İnsan ve Deneyim)

6-Kaspar

Robert Musil’in Nietzsche ve Freud’un etkisinde yazdığı kısa tiyatro oyunudur.

7- “Die Schwaermer” (Ahlaksızlık Üzerine Yüzbaşının Seçimi,1921)

Toplumun ahlak anlayışını sorgulayan Musil’in tiyatro eseridir.

8- “Vizenz und die Freundin bedeutender Maenner” (Vizenz ve Arkadaşları)

Musil’in eleştirel bir dille kaleme aldığı komedi oyunudur.

9- “Vereinigungen” (Bir Adamın Gençliği, 1911)

Bireyin iç dünyasını, ahlak anlayışını sorgulayan, cinselliği içerisinde barındıran iki kısa öyküden oluşmaktadır. İlki; “Die Vollendung der Liebe” (Geç Gelenler), ikincisi; “Die Versuchung der stillen Veronika” (Üniformalı Kadın)

10- “Das Tagebuch des Dichters” (Kendi Ölümü,1936)

Bir yazarın ölümü üzerine, insan yaşamının son anlarını şiirsel ve yoğun bir dille anlatan kısa bir hikayedir.

11- Tamamlanmamış ve Yayınlanmamış Çalışmalar

“Briefe und Tagebücher” (Mektuplar ve Günlükler)

Nitelsiz Adam romanına dahil edilmeyen kısımlar bu bölüme dahil edilebilir.

2.3.3. “Öğrenci Törless’in Bunalımları” Adlı Romanın Özeti

(2022 MART, Cem Yayınevi, Kamuran Şipal çevirisinde “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı roman esas alınmıştır.)

Olay örgüsü, 19.Yüzyılın sonlarına doğru Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bağlı başkentten çok uzakta, küçük bir kasabada Katolikler tarafından yönetilen, ünlü, iyi eğitim verdiği inandıkları, en seçkin ailelerin çocuklarının gitmiş olduğu, askeri, yatılı okula öğrenci Törless’in saray nazırı babası ve annesi tarafından trenle getirilmesiyle başlamaktadır.

Başlangıçta, ailesinden ilk defa ayrılmanın vermiş olduğu özlemle Törless ailesine sık sık mektup yazar. Ailesi de oğullarının evde yaratmış olduğu yokluğa ve boşluk hissine üzülseler de oğulları için doğruyu yaptıklarını düşündüklerinden dolayı yaptıkları fedakarlığı memnun karşılamaktadırlar. Zamanla Törless’in benliğindeki acı bahanesinin kaybolması ve memleket hasretinin vermiş olduğu yalnızlık hissi kaybolur ve mektuplarında daha çok edinmiş olduğu arkadaşlıkları anlatır.

Günlerden bir gün Prens H. adında döneminin en eski, en soylu ailelerinden birinin oğlu, Törless’in eğitim almış olduğu yatılı okula gelir. Diğer öğrenciler tarafından kadınsal davranışları ve duruşuyla alay edilen Prens Törless üzerinde güçlü bir izlenim bırakmasıyla arkadaş olurlar. Prensın aşırı dindar oluşu dinsel konularda liberal bir aileden gelen Törless’i rahatsız etmez ancak çok kısa bir zaman içerisinde dinsel mevzulardan dolayı aralarında çıkan bir tartışma sonucu narin Prensle arkadaşlığı biter. Bu olayın üzerine Prens okuldan ayrılarak geldiği yere geri döner ve bu durum Törless üzerinde derin bir boşluk hissi yaratır.

Prensın eli, kolu kız gibi duruşunun aksine, Törless, sağlam, erkeksi, yaşamın gerektirdiği mizaca uygun, aşırı nazenin duygulardan uzak yeni arkadaşlarının etkisine kendini bırakır. Kaba ve erkeksi davranmaya arkadaşları gibi olmaya kendisini zorlar. Bu sırada annesi ve babası Törless’in duygusal geçişlerini her zaman gayet doğal, gayet normal ergenlikte böyle şeyler olur diyerek karşılamaktadır.

Törless’in yeni arkadaşlarından olan Reiting, modern diktatör denilebilecek kapasitede insanları manipüle edebilen, kitle ruhundan anlayan biridir. Beineberg ise usdışı

düşüncelere sahip, mistik uzak doğu felsefesiyle ilgilidir. Bu iki arkadaş, içlerindeki kötülüğü adalet maskesiyle açığa çıkartıp maddi ve sınıfsal açıdan diğer öğrencilere göre daha düşük durumda olan Basini'nin kilitli dolaplarda tutulan öğrencilerin paralarını çalıp, hırsızlık yapması üzerine yargılamak bu iki kişiye düşer.

Burjuvazi hareketler sergilemeyen Basini'yi okul idaresine teslim etmek yerine kendilerinin şantaj yapıp, tehditler savurmalarının ona iyilik ettiği kanaatindedirler. Çünkü idareye suçunu söylerlerse onu okuldan attırmış olacaklardır. Bunun yerine Basini'yi avucunun içine alıp, akıbetine kendileri karar verirler. Çatı katında buldukları gizli bölmeye öğrencilerin uyku saatinde Basini'yi götürüp, ondan soyunmasını isterler ve onu istedikleri gibi aşağılarlar. Törless ahlaksal olarak hep kendini sorgulayan bir konumdadır. Fiziksel olarak o arkadaşlık ilişkisi içerisinde bulunsa da düşünsel olarak Beineberg ve Reiting'in yaptıklarına katılmamaktadır. Başlangıçta uzak durmaya çalıştığı bu durum karşısında Basini'ye karşı ilgi duymaya başlayınca kendi içerisinde yaşadığı karmaşık duygulara anlam veremez. Törless'in ahlaki çelişkisi yalnızca Basini'ye uygulanan şiddete sessiz kalması değildir. Her ne kadar şiddeti uygulayan o olmasa da yapılan şiddete sessiz kalmış olması onu da suç ortağı yapmaktadır.

Zaman zaman erkek bedenini incelemesi ve bu yaptığını korkunç, tiksiniç gibi ifadelerle kabullenemeyişi ve cinsel kimlik bunalımı onu rahatsız eder. Basini'ye karşı bir şeyler hissettiği için kendisinden iğrenir. Arkadaşlarının Basini'ye uygulamış olduğu sadistik cinsel taciz Törless için hem iğreti duyulan hem de çekici bulunan bir ikilemdir. Arzuların bastırılmışlığını Törless karakterinde görürüz. Ailesinden almış olduğu her türlü sapkınlıklardan uzak, güçlü ve sağlam karakter içinde yaşadığı karmaşalara inkâr ederek, geçici bir heves olduğunu düşünür.

Basini'nin okula karşı ifşalamakla tehdit edilmesi üzerine toplum baskısından ve linç mekanizmasından Törless onu kurtarmak ister. Müdüre gidip yapmış olduğu hırsızlığı kendisinden itiraf etmesini ister aksi takdirde ertesi gün zaten Reiting ve Beineberg bütün okula Basini hakkında iftiralar atıp, karalama yapacaktır. Basini'yi tüm okul karşısında rezil edip, dayak atmak istemektedirler. Törless, nasıl olsa olaylar müdürün kulağına gelecektir ve öğrenecektir, en azından dayaktan kurtulur diye düşünmektedir.

Beineberg ve Reiting'in kendisine de iftira atacağını düşünerek okuldan kaçır ancak okula kısa bir süre sonra geri getirilir. Öğretmenleri ne olduğunu anlamak ister ve onunla teker teker konuşurlar. Konuşma bitiminde müdür, Törless'in ailesine okuldan alınması

gerektiğini, artık burasının onun için yeterli, uygun bir yer olmadığını dile getirir. Anne ve babasının onu okuldan almasıyla roman son bulur.

3. BÖLÜM: ROBERT MUSİL’İN “ÖĞRENCİ TÖRLESS’İN BUNALIMLARI” ADLI ROMANINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ: UYGULAMA

Bu bölümde, Kamuran Şipal çevirisinde, Mart 2022 tarihli basımıyla, Cem Yayınevi tarafından yayımlanan, Robert Musil’in “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı romanından alınan metin içi örnekler kullanılmıştır.

Bu roman, edebi söylem çözümlemesi yöntemine tabi tutulurken, metinde öne çıkan tematik ve ideolojik yapıları açığa çıkartmak hedeflenmektedir. Bu bağlamda, eğitim sistemi eleştirisi, burjuvazi ahlak eleştirisi, dini motifler, gelişimsel faktörler ve eşcinsellik gibi temalar söylemin anlam katmanlarında güçlü bir şekilde yer almaktadır. Bu temalar hem karakterlerin içsel çatışmalarında hem de okul gibi kapalı bir kurumun temsil ettiği otorite sisteminde kendini göstermektedir.

Söylem çözümlemesi yöntemi, sadece dil düzeyinde değil, söylemin üretildiği toplumsal, kültürel ve psikolojik katmanla ele alındığından dolayı metindeki baskı, itaat, iktidar, ahlak ve kimlik meseleleri merkezde tutulmuştur. Aşağıdaki kategoriler, hem metnin tarihsel bağlamına hem de Musil’in birey ve toplum ilişkisine dair felsefi sorgulamalarına karşılık gelmektedir.

3.1. Eğitim Sistemi Eleştirisi

“Bayan Törless’in oğlunu böyle uzak ve sevimsiz bir kentte bırakıp gitmeye katlanmasının nedeni, burada Katoliklerin yönetiminde ünlü bir yatılı okulun bulunmasıydı; geçen yüzyılda vakıf arsası üzerine kurulan okul, yeni yetişen gençleri büyük kentlerin hayli zararlı etkilerinden korumak için başka bir tarafa taşınmayarak olduğu yerde bırakılmıştı.” (Musil,2022,s.16)

Normal psikolojiye sahip bir annenin evladından ayrı kalması çok zordur. Bu cümleye bakıldığında; bahsi geçen yatılı okulun, Katolik yönetiminde olması Bayan Törless’in içini rahatlatmıştır. Katoliklerin, disiplinli, otoriter eğitim vereceğine duyulan bir inanç vardır. Oğlunun iyi bir eğitim alacağına duyduğu güven sayesinde Törless’den ayrı kalmaya katlanabilmektedir. Çünkü kentten uzak konumlandırılmış bu okul, öğrenciyi olası zararlı davranışlardan ve çevresel kötü etkilerden koruyacaktır.

“Okulda ülkenin en seçkin ailelerinin çocukları eğitim ve öğrenim görüyor, burayı bitirdikten sonra ya üniversiteye gidiyor, ya askerlik mesleğine atılıyor, ya da devlet hizmetinde çalışmaya başlıyor, söz konusu durumlarda, ayrıca yüksek çevrelere girip çıkabilme bakımından W.’deki okulda okumuş olmak ayrı bir üstünlük sağlıyordu.” (Sayfa 16)

Okulda ülkenin en seçkin ailelilerinin çocuklarının eğitim gördüğü ifadesiyle maddi durumu yeterli olmayan çocukların bu okulda eğitim göremeyeceği bilgisine ulaşılmaktadır. Sadece burjuva kesimden, cebi paralı, soyluların bu okulda eğitim görmesi demek, eğitimde fırsat ve imkân eşitliği ilkesine aykırı bir durumdur. Sınıfsal bir ayrılık söz konusudur ve maddi durumu iyi olmayan öğrencilerin dışlanmasına sebebiyet vermektedir.

W.’deki okulda okumuş olmak, yüksek çevrelere girip çıkabilme bakımından ayrı bir üstünlük sağlıyorsa burada yine adaletsizlikten bahsetmek mümkündür. Sadece maddi bakımdan diğer öğrencilerden ayrıcalıklı diye bu okula girebilen kişiler, hiçbir sınava, mülakata tabi olmaksızın ve yeteneğe bakılmaksızın sadece okulun adı geçti diye işe girebiliyorsa burada yine adam kayırma, rüşvet ve usulsüzlük baş göstermiştir. Hakkıyla mesleğini yerine getirenlerden ve nitelikli kimselerden oluşmayan bir iş yerinde, işler doğru düzgün ilerleyemeyecektir. Bireysel bir sorun olmaktan çıkıp uzun vadede toplumsal bir soruna dönüşecektir.

“İşte öğrencilerin ruhsal gelişimine yardım edecek böyle bir yanılsama, böyle bir düzen eksikti yatılı okulda; her ne kadar okul kitaplığı klasik yazarların yapıtlarını bünyesinde barındırıyor olsa da, bunlara sıkıcı şeyler gözüyle bakılıyor...” (Sayfa 23)

Eğitim kurumları (okullar, dershaneler, halk eğitim vs.), çocuğun kimlik oluşumunda etkili faktörlerden bir tanesidir. Foucault’ ya göre okullar, sadece akademik bilgi üretmekle kalmaz, aynı zamanda bireyin ahlaki, kültürel ve sosyal yönden gelişmesini de sağlar. “Disiplin toplumu” kavramıyla (1995) okulların, cinsel kimliğin oluşması ve şekillenmesi üzerinde de etkisi olduğundan söz etmek mümkündür.

Katolik kilisesi yönetiminde, otoriter, disiplinle yönetildiği var sayılan bu okul, aslında öğrencilerin ruhsal gelişimine katkıda bulunmamaktadır. Bireyin kendisini geliştirmesine imkân sunmamaktadır. Düzen eksikliğinden dolayı, istendik davranışlar sağlanamamaktadır.

“...kendisini okulun bunalıcı havasına yaklaştıran her adımda, içinde bir şeylerin daha sıkı düğümlendiğini hissediyordu.” (Sayfa 28)

Okulun bunalıcı gelmesi, birçok öğrenci tarafından sıklıkla karşılaşılabilen bir durumdur. Bu durumun her bireyde farklı sebepleri olabilir ve birbirinden bağımsız şekilde ortaya çıkabilir. Okulun bunalıcı gelmesinin olası sebepleri şunlardır:

- 1- Başarıya odaklı bir sistemde, öğrencilerin sürekli sınava hazırlanıyor oluşundan kaynaklı kaygılı ve stresli geçen dönemler ve ailelerin yüksek not beklentisi okulu bunalıcı yapmaktadır.
- 2- Okulların, disiplin ve otorite bakımından kısıtlayıcı bir kurum olmasından kaynaklı öğrencilerin baskı altında kalıyor oluşu bunalıcı olabilir.
- 3- Sabah hafta içi her gün erken saatte kalkmak ve sürekli aynı düzende devam eden fazla ders sayısı baskılayıcı ve bunalıcı etmen olarak görülebilir.
- 4- Derslerin ilgi çekici olmaması, öğretmenlerin sadece sınava yönelik dersin işleyiş şeklini belirlemesi, öğrencilerin öğrenme açlığını doyurmada öğretmenlerin yetersiz kalması, derslerin günlük hayatta işe yaramayacak, sadece akademik boşluk doldurma amaçlı görülmesi bunalıcı olabilmektedir.
- 5- Okul ortamında öğrencinin zorbalanması, kendisini topluma ait hissedememe, toplum tarafından dışlanmaktan korkma, kendini iyi ifade edememe, okulu bunalıcı yapan etmenlerden biridir. Herkesin aynı şekil davranmasının beklendiği bir ortamda farklı düşünen öğrenciler kendilerini yalnız hissedebilmektedir.

Yukarıdaki maddelerden 2,4, ve 5. Madde Törless’in okulu bunalıcı bulma sebepleri olarak tespit edilmiştir.

“...Bütün gün okulda bu kadar şey yapıyoruz, hangisinin bir amacı var sanki? İnsana yarar sağlayacak ne var içlerinde? Demek istediğim, insanın kişiliğine katkısı olan bir şey; anlıyorsun sanırım. Akşamı ediyoruz, biliyoruz ki, gene bir gün yaşadık, şunları şunları belledik, ders planında öngörülen yükümlülükleri yerine getirdik. Ama bütün bunlara karşın içimizde dolan bir boşluk olmadı, manevi yönden hani; sanki çok derinlerde bir açıklık hala saklı yatıp durmaktadır.” (Sayfa 38)

Bu paragrafta çok net bir şekilde eğitim sistemi eleştirisi yapılmaktadır. Bahsedilen okul, günümüz, çağdaş eğitim anlayışından çok uzak bir konumdadır. Eğitim kurumları, öğrencileri, bilişsel, psikomotor ve sosyal beceriler bakımından geliştiriyor olması gerekirken romanın içerisinde bahsi geçen askeri yatılı okul, öğrencilerin kişisel

gelişimine katkı sağlamamaktadır. Ezberci, sınava yönelik akademik bilgilerin boğuculuğunda, öğrenciler bunalmaktadır. Ayrıca öğretilen bilgilerin günlük hayatta işe yaramıyor oluşu eğitimde hayatilik ilkesi kapsamında işlevsellik ilkesine ters düşmektedir. Dersler, yalnızca akademik boşluğu saat doldurma amaçlı doldurmaktadır. Okul, öğrencilerin manevi yönden doğan bilgi açlığını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bireyselden topluma doğru bakıldığında, öğrenciler hedeflenen nitelikte mezun olamayacaktır. Ama bu okuldan mezun olduğu için yüksek kademe iş yerlerine rahatlıkla girip çıkabilme avantajı vardır. Bu durum, bireyi işini layıkıyla yerine getiremeyen bireylerden oluşan bir toplumda yaşamaya mahkûm bırakacaktır.

“Yakışıklı bir oğlan ele geçirmiş seninkiler, hepsi de o oğlanı sevip dururlarmış. Sen de biliyorsun, her yıl böyle şeyler yaşıyor okulda, ama bunlar işi biraz ileriye götürmüşler.” (Sayfa 83)

Tamamı erkek öğrencilerden oluşan yatılı okulda, her yıl eşcinsellik vakalarının yaşanabiliyor oluşu bu okulun disiplin mekanizmasında bir şeylerin eksik olduğunu gösterir. Gerekli denetimler yapılmadığından idare, okulda yaşanan olaylardan bir haberdir. Öğrenciler tavan aralarında istedikleri gibi dolaşabilmektedir. Bu durum beraberinde güvenlik açığı da getirmektedir.

“Ben henüz bunları kavrayamazmışım, bunlar düşünme eyleminin dayandığı zorunlu varsayımlar olup, ancak böylesi sorunlarla daha ayrıntılı biçimde uğraşanlar tarafından anlaşılabilirmiş.” (Sayfa 120)

Törless’in öğretmenine sorduğu soruya cevap alamamıştır. Öğretmen, alanında cevap verme konusunda yetersizdir. Bilgi ve donanım bakımından öğrencilerin manevi açlığını doyuramamaktadır. Öğretmene bilmediği bir noktadan soru geldiği için “sen bunu kavrayamazsın” (Musil, 2022, s.120) şeklinde yanıt vermiştir. Öğretmenin her şeyi bilmesi mümkün değildir, ancak bilmediği noktalarla karşılaştığında öğrencisine “bu konuyu araştıracağım” diyebilmekte bir erdemdir.

3.2. Kimlik Oluşumu Gelişimsel Faktörler

“...kırgın alevleri Törless’in canını yakarken, öbür yandan onu mest ediyordu. Dolayısıyla anne ve babasını anımsamak, günler geçtikçe, bu bencil acının ruhunda belirmesini sağlamak için başvurulmuş bir bahaneye dönüşmüştü; öyle bir acı ki onu alıyor, yüzlerce mum alevinin ve kutsal tasvirlerdeki yüzlerce gözün kendilerini kırbaçlayan çileci dindarların ıstırapları arasında buhurlar saçtığı küçük bir

kilisedeki ıssızlığın içine kapanır gibi, hazla dolup taşan bir gururun içine kapatıyordu.” (Sayfa 18)

Öğrenciler bu okulu bitirdikten sonra üniversiteye gidebiliyorsa bahsi geçen okul lise ve ayarında bir okuldur. Liseye başlama yaşı göz önüne alındığında 13-14 yaşlarında bir çocuk söz konusudur. Daha küçük sayılabilecek bir yaşta ailesinden, evinden, yaşadığı çevreden ve arkadaşlarından ayrılan bir çocukta sıla özleminin yaşanmış olması normal olarak değerlendirilecek bir durumdur. Ancak Törless 'de sıla özlemi zamanla etkisini yitirip başka bir oluşuma dönmüştür. Acı çekmek ruhunda haz hissi uyandırdığı için anne ve babasını kendine hatırlatarak bu durumu bahane olarak kullanmaktadır. Birey git gide kendi benliğine çekilmektedir ve yalnızlaşma hissi iyi gelmeye başlamıştır. Törless'in ruh hali çileci dindarların kendilerini kırbaçlamasına benzetilmiştir. Zira kendilerini kırbaçlayanlar, kırbaçlama eylemini kendi kendilerine yapmaktadır. Bir başkasının verdiği bir ceza sonucu veya başkasının elinden değildir. Nefsi terbiye veya rahatlama amaçlı yaptıkları söylenebilir. Törless için de bu durum söz konusudur. Sıla özlemi geçtiği halde, ruhu acı çekmek istemektedir.

“...Törless'in anne ve babası, belli bir ruh gelişiminin belirtisi gözüyle görmüyor, hüznün nöbetleriyle onları izleyen yatışmalara, aralarında ayrım gözetmeksizin oğullarının içinde yaşadığı koşulların doğal sonucu diye bakıyorlardı.” (Sayfa 19)

Törless'in kendi içerisinde yaşamış olduğu duygusal buhran, ruhundaki sıkıntı, sıla özleminin yaratmış olduğu yalnızlık hissi, Viyana modernizminin getirmiş olduğu içe kapanıklık, kimlik bunalımı ve bireyselleşme arzusu Törless'in anne ve babası tarafından normal gelişmekte olan bir ergenin büyüme sancıları olarak değerlendirilmiştir. Ailesi her genç büyürken, bu tarz durumları yaşamaktadır diye düşünüp, oğullarının durumunu kendi içlerinde normalleştirmişlerdir.

Çocukların gelişiminde, özellikle ergenlik çağında gösterilen belirtiler doğru değerlendirilmediği takdirde geç kalınmış tespitler, ileriki dönemde kötü sonuçlar doğurmaktadır. Toplum içerisinde bir sorun haline dönüşmeden gerekli terapi veya tedaviyi almak olası birçok yaşanması mümkün problemin önüne geçecektir.

“Gerçekte annesinin sevecen yaklaşımlarına karşı durmak istemiyorsa da sanki böyle anlarda arkadaşlarının gözlerini üzerinde hissediyor. Her seferinde bir utanç duygusuna kapılıyordu. Anne ve babası ise, oğullarındaki bu duruma gelişim yıllarının doğal bir çekingenliği gözüyle bakmaktaydı.” (Sayfa 25)

Erkek çocuğu, belirli bir gelişim evresine ulaşana kadar annesinin sarılması veya öpmesinden rahatsızlık duymaz. Ancak gelişim, ergenlik çağına ulaştığında, erkek çocuğu, annenin sevecen tavırlarından rahatsızlık duyabilir. Bu durum, toplum içerisinde “annesinin kuzusu” diye nitelendirilen kavram, anneden kopamama, erkek adam olamama ve zayıflık belirtisi olarak algı yaratmaktadır. Törless’in yaşadığı durum da budur. Arkadaşlarına karşı kendisini, erkek olmanın gerektirdiği gibi sağlam, sert ve erkeksi davrandığına inandırmak istemektedir. Utanç duymasının sebebi, gelişime bağlı olarak açıklamak mümkündür.

“...Önüdeki arkadaşının tozlar içinde açtığı ayak izlerine basarak adım adım ilerliyor ve hissediyordu, böyle olması gerekiyordu adeta; ömür boyu -adım adım- bu tek çizgi, toz toprak ortasından uzanıp giden bu daracık tek şerit üzerindeki devinim içine hapseden, kendisini iki yandan sıkıştırıp ezen katı bir yükümlülük olarak hissediyordu bunu.” (Sayfa 28)

Törless’in arkadaşının bastığı yer hariç başka bir yere basabilmesinde fiziki bir engel bulunmazken, kendisini basmaya içsel bakımdan zorunda hissetmesi, toplumun birey üzerinde yaratmış olduğu toplumsal baskı ile ilişkilendirilebilir.

“...sonunda Basini’yle ilgili alabildiğine hoşgörülü ve ölçülü bir karara varmayı uygun bulmuşlar, belki oğullarının anlattıklarında gençlere özgü o aşırı kızgınlıktan kaynaklanan bir abartmanın yer alabileceğini hesaba katmaları böyle davranmalarını kolaylaştırmıştı.” (Sayfa 79)

Ergenlik döneminde, gençlerde genellikle “kimse beni anlamıyor” düşüncesi hakimdir. Paragrafta “aşırı kızgınlık” olarak ifade edilen öfke patlamalarının birçok sebebi olabilir. Hormonel değişimler, vücuttaki farklılaşmalar ve varlığını ispatlama gibi sebeplerden kaynaklanan kızgınlık halleri gelişimin birer parçasıdır.

3.3. Dini Motifler

“Prensle beraberken kendini küçük bir kilisede hissediyordu adeta; öyle ki gün ışığını bir kez de kilisenin pencereleri gerisinden seyretmek ve gözünü prensin ruhunda birikmiş, altın yıldızdan işe yaramaz süsler üzerinde uzun uzadıya gezdirmek...” (Sayfa 21)

Bu alıntıda “altın yıldızdan işe yaramaz süsler” ifadesiyle kilise eleştirilmiştir. Kiliselerde çok sayıda resim, obje, çini cam ve süs bulunur. Özellikle Katolik kiliseleri, Protestan

kiliselerine göre çok daha süslü ve şatafatlıdır. Kiliselerde bulunan bu süsler, işlevsel değildir. Dolayısıyla Törless tarafından gereksiz bulunmuştur.

“Daha şimdiden kulaklarında çan sesleri yankılanmaya başlamıştı. Sanki hoyrat bir bıçak darbesiyle kesip atar gibi, günün bitimini alabildiğine şaşmazlıkla belirleyen bu çan sesleri kadar onu ürküten bir başka şey yoktu.” (Sayfa 29)

Çan sesleri bazı insanlarda ürperti hissettirebilir. En temel nedenlerinden bir tanesi de çan seslerinin boş ve geniş bir alanda yankı yaratmasıdır. Bu yankıyla insanda yalnızlık ve boşluk hissi oluşabilir. Çan seslerinin yüksek, metalik ve yankılanan bir ses oluşu, insan beyninde savunma mekanizması olarak tehlike olarak da algılanabilmektedir. Törless’de küçük yaşta, ailesinin evinden ayrılmak zorunda kalmış bir çocuktur. Aile evine duyduğu sıla özlemi vardır. Onun bu yalnızlığı, çan seslerinden ürkme sebebi olabilir.

“Çan sesi şöyle demek ister gibiydi adeta: Artık yaşamaktan kes umudu, on iki saatlik bir süre hiçbir şey yaşayamazsın artık, on iki saatlik bir süre ölüsün...” (Sayfa 29)

Çan sesleri, tarih boyunca birçok kültürde, ölüm, matem, yas veya veda ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle Hristiyan cenaze törenlerinde çalınan çanlar, bir kişinin öldüğünü duyurmak, ruhuna saygı göstermek ve yaşayanlara ölümün sessiz hatırlatmasını yapmak için kullanılır. Türk kültüründe bu durum kiliseler aracılığıyla değil camiler vasıtasıyla sela (ölen kişinin öldüğünün haberinin verilmesi, bir nevi anons) şeklinde örnek verilebilir.

Romandaki ana karakter Törless, bu çan seslerinden ürküyor. Ürkmesinin sebebi yalnız hissetmesine ek olarak çan seslerinin ona ölümü hatırlatıyor oluşu da olabilir.

“Bunlar bildikleri şeyleri, tıpkı Hristiyanlığın şartlarını öğrenen bir rahip gibi ezberlemişlerdir; kendilerine biraz alışık olmadıkları soru sorayım dedin mi, apışıp kalırlar.” (Sayfa 120)

Bu paragrafta, eğitim sistemi eleştirisini de içerisinde barındıran “Hristiyanlığın şartlarını öğrenmiş rahip” benzetmesiyle dini bir motif kullanılmıştır. Okuldaki öğretmenler, rahiplere benzetilmiştir. Anlatılmak istenen; yatılı okulda eğitim veren öğretmenlerin, aynı rahipler gibi alışılmış, ezber bilgilere sahip olduklarıdır. Öğretmenler ve rahipler bilgi ve donanım bakımından eksik görülmüştür. Öğrencinin veya alanına ait soru soran bir kimseye yanıt vermede yetersiz bulunmuşlardır. Farklı sorulara cevap vermede, alışılmışın dışına çıkmada, öğrencilerin manevi açlığını doyuramamaktadırlar.

3.4. Eşcinsellik

“...sağlam, erkeksi ve yaşamın gerektirdiği mizaca sahip yeni arkadaşlarının bir karşıtlık oluşturduğu aşırı nazenin duygusallıklardan korkmasının bir sonucuydu.” (Sayfa 23)

Söylemler, belirli bir bağlamda anlam kazanmaktadır. Doğru inceleme yapabilmek için söylemlerin hangi zaman diliminde olduğunun yanı sıra mekân ve kültür bilgisine de ihtiyaç vardır. Roman, zaman bakımından Avusturya- Macaristan çift başlı monarşisinin hüküm sürdüğü 20.yüzyıl Viyana modernizmi dönemine denk gelmektedir. Dönem şartları bakımından ya askeri ya da dini otoriter bir eğitim görülmekteydi. Toplum içerisinde Foucault’ya göre (1978) bilgi/güç ve otorite sahibi kimselerce “normal” olan belirlenir. Bu kimselerin yarattığı ideoloji toplum içerisinde hüküm sürer ve arta kalan her şey anormal sayılır. Söylemler toplum normlarına göre belirlendiği için o dönem için bir erkeğin sahip olması gereken özellikler cümlede “sağlam, erkeksi, yaşamın gerektirdiği mizaca sahip” olarak verilmiştir. Bu özellikleri taşımayan erkekler, toplum tarafından anormal kabul edilerek dışlanacaktır. “Heteronormatif zorunluluk” kavramıyla toplumun içerisinde yaşayan bireylere belirli görevler atfedilmiştir. Bu kavram, Judith Butler (1990) gibi teorisyenler tarafından queer kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Bu zorunluluğa göre kadının ayrı erkeğin ayrı görevleri vardır. Kadın erkekle, erkek ise kadınla olmalıdır anlayışı dayatılır. Toplum içerisinde LGBTQ+ bireylerin kimliklerinin görünmez kılınmasına ya da hislerinin bastırılmasına sebebiyet verebilmektedir. Törless, sağlam ve erkeksi olmaya, topluma ayak uydurmaya kendisini zorlamaktadır. Aşırı nazenin duygusallığından korkmasının sebebi toplum tarafından dışlanma korkusudur. Dönemin şartları onu maskülen ağırlıkta bir otoritede yaşamaya zorlamaktadır.

“...kaba ve erkeksi arkadaşları gibi davranmak için boyuna çaba harcamalar bu çabalara karşı ruhunun alabildiğine derinliklerinde duyulan ilgisizlik arasında gidiş gelişten başka bir şey değildi.” (Sayfa 25)

Törless’in içerisinde bulunduğu okul, tamamı erkeklerden oluşan yatılı askeri okuldur. Dolayısıyla erkek hegemonyası altındadır. Yatılı okul, bu noktada erilliğin pekiştirildiği “pedagojik bir ortam” olarak karşımıza çıkmaktadır (Sedgwick,1990). Her toplumda kadın ve erkek olmanın belirli görev ve sorumlulukları vardır. Törless’in içerisinde bulunduğu toplumun normal kabul ettiği kuralları gereği erkek olmaya belirli anlamlar yüklenmiştir. Törless’in kendisini eril davranmaya zorlaması Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nun “sembolik (simgesel)” şiddet (1991) kavramıyla örtüşmektedir. Bu

kavrama göre şiddet; sadece dövmek, vurmak, tokat atmak, yumruk vurmak, kavga etmek gibi fiziksel şiddetten ibaret değildir. Fiziksel bir baskı olmaksızın, ruh sağlığını bozabilecek, daha çok dil, eğitim, medya, kültür ve semboller aracılığıyla işleyen her türlü görünmez eylem simgesel şiddettir.

Toplum tarafından kaba, saba, sert olmayı, erkeksi bir davranış olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Törless, kendisini topluma ayak uydurmak zorunda hissetmiştir. Toplumdan dışlanmak istememektedir. Her ne kadar kendisini kaba, erkeksi davranmaya zorlasa da özünde öyle hissetmemektedir. Erkeksi davranmaya, ruhunun derinliklerinde ilgisizlik duymaktadır. Baskıcı toplumlarda, toplum normlarına uymayan davranışlar, duyguların bastırılmasıyla veya kişinin intiharı ile sonuçlanabilmektedir. Törless de bu durum duyguların bastırılması, içsel çöküntü ve ruhsal bunalım şeklinde cereyan etmektedir.

“...Beineberg’i şöyle inceden inceye süzmeyi pek istiyordu, ama o zaman Beineberg bunu anlayacak, Törless de rastgele şeyler konuşup onu süzüşünün gerçek nedenini saklamak zorunda kalacaktı... Arkadaşının vücudunu giysilerden soyunuk düşünür düşünmez, ince uzun vücudun dinginlik içindeki zerafeti ister istemez kafasından silinip giderek...” (Sayfa 35)

Törless, kendi içerisinde ikileme düşmektedir. Bir yandan hemcinsine duyduğu ilgi gün yüzüne çıkmaya çalışmaktadır. Diğer bir yandan duygularını açığa çıkartmaktan korkmaktadır. İçerisinde gizli kalmasını ve fark edilmemesini istemektedir. Çevreden alacağı tepki ve dışlanma korkusu ona engel olmaktadır.

“...Törless üzerinde tiksiniç bir ürperti gibi doludizgin geziniyordu. Törless, aklına bu tür düşüncelerin gelmesine şaşıtı birden, korktu; çünkü bugün ikinci defadır ki, cinsel birtakım duygular hiç beklenmedik anda ve arada pek bir ilişki bulunmaksızın düşünceleri arasına zorla gelip giriyordu.” (Sayfa 35)

Törless, cinsel kimliği tam olarak oluşmamış bir çocuktur. Kendisini keşfetme aşamasında kendi benliğinde hissettiği bu duygu ve düşünceleri daha kendisi kabullenebilmiş değildir. Yaşadığı toplumda normal kabul edilen, bir kıza karşı duygularının olmasıdır. Ancak bir kıza değil de erkeğe karşı ilgi duyuyor oluşu onu şaşırtmaktadır.

“Ancak durup dururken Törless’in içinde beliren hoşnutsuzluk giderek büyüdü... Törless ruhundaki tiksintinin güçlenip son kertesine ulaştığını hissetti.” (Sayfa 36)

Törless, kendi içinde bulunduğu durumdan rahatsızdır ve kimlik bunalımı yaşamaktadır. Arkadaşlarına duymuş olduğu ilgi, onda tiksiniçlik uyandırmaktadır. Bu durum kendisini tanıyamaması ve kabullenememesinden kaynaklıdır. Çoğu birey, doğumla birlikte gelen cinsiyet kimliği kavramıyla toplum içerisinde normal kabul edilen yönelim çerçevesinde hayatına devam eder veya devam etmek zorunda kalır. Bazı LGBT grubuna mensup bireylerde açılmak ve kendini kabul etmek sancılı bir süreçtir. Törless de böyle hissettiği için kendisini suçlamaktadır.

“... adeta çelişki, Törless’in ruhunu parça parça doğramayı kafasına koymuştu ve en başta çözümlenmesi gereken bir sorun olarak bu ruhu uzun zaman tehdidi altında tuttu. Ama şimdilik bu çatışmaların ağırlığı, yalnızca sık sık baş gösteren ani bezginliklerde kendini açığa vuruyor, tuhaf ve netameli bir ruh durumu, az önceki gibi böyle bir bezginliğin sezgisini içinde uyandırır uyandırmaz, Törless’i adeta uzaktan bir korkunun içine sürüklüyordu. Böylesi durumlarda Törless kendisine, bir tutsak gibi güçsüz, gözden çıkarılmış hem kendisi hem başkalarıyla arasındaki bağlar koparılmış biri gözüyle bakıyordu...” (Sayfa 42)

Törless’in kendi içerisinde yaşamış olduğu durumu, kabullenemeyişi, ruhunda tiksinti uyandırışı ve bunu açığa vuramayışı onu bunalıma sokmaktadır.

“Çünkü böyle birinin, dünyanın o harikulade düzeninde herhangi bir önem taşıyacağını doğrusu aklım almıyor. Benim gözümde kazara dünyaya gelmiş, sıra dışı yaratılmış bir mahluk Basini, o kadar. Demek istediğim, onun da bu düzen içinde elbet kendine göre bir önemi var; ancak kesin bir şey varsa, yol kenarındaki bir taş ya da bir solucan gibi, kendisine hiç ilişmeksizin önünden geçip gitmemiz mi gerekir yoksa üzerine basıp ezmemiz mi, bunu bilemeyeceğimiz kadar silik ve belirsiz bir önem bu. Böyle bir önemin de varlığıyla yokluğu birdir.” (Sayfa 85)

Eşcinsellik, toplum tarafından bir tercih olarak algılanmaktadır. Uluslararası Ruh Sağlığı Enstitüsü’nün de inceleme alanına giren eşcinselliğin, normal ve sağlıklı bir cinsel yönelim olduğunu gösteren çalışmalar yapılsa da her coğrafyada bu durum, toplum normalleri kapsamında kabul görebilmiş değildir. Toplumda otorite sahibi, gücü elinde bulunduran kimseler ve kurumlar söylemleri kontrol etmektedir. Normal ve doğru olan olgular bu kimselerce şekillendirilir. Dolayısıyla Törless’in içinde bulunduğu erkek hegemonyasında belirlenmiş “normal” kavramı Basini ile uyuşmamaktadır. Toplum normallerine uymayan kişiler, toplum tarafından dışlanmaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan bireyler içsel bunalıma sürüklenebilmektedir. Ötekileştirilen birey, yalnızlığa itilir

“Törless, cinsel bir uyarılmışlık içinde bulunduğunu görerek şaştı buna. Öncesini düşündü, söz konusu uyarılmışlığın ne zaman belirip ortaya çıktığını kestiremedi, ama bunun vücudunu yere bastırmak için ruhunda uyanan o tuhaf duyguya eşlik ettiğini seziyordu. Böyle şehvi bir isteğe kapıldığından dolayı utanç duydu...” (Sayfa 106)

Törless, içerisinde barınan duygularından toplum baskısı nedeniyle rahatsızdır. Hissettiklerinin normal bir şey olmadığını düşünmektedir bu yüzden de rahatsızlık duymaktadır. Utanç duyması ve bastırma isteği bu duygulara kucak açamadığının bir göstergesidir. Törless, cinsel kimliğini henüz keşfedememiştir. Ruhunda hissettiği bu duyguları kabul etmediğinden hep geri plana atarak, üstünü örtmektedir.

“Küçük bir çocuktan henüz, evet, evet, o günlerdeydi, henüz önlükle dolaşıyor ve okula gitmiyordu, zaman zaman bir kız olmak için asla dile gelmeyecek kadar güçlü bir özlemin varlığında başkaldırdığını hissetmişti.” (Sayfa 128)

Törless’in hisleri aslında daha çocukken ortaya çıkmıştır, ancak toplum baskısı, aile ve bulunduğu çevre gibi etmenlerden dolayı gün yüzüne çıkmamıştır. Hep bir bastırma, geriye öteleme ve üstünü kapatma şeklinde ergenliğe kadar ulaşmıştır. Geline nokta hislerini kabul etmiş değildir, hala duygularını baskılamaktadır.

“Ama bir erkek Basini! Düşüncesiyle çılgına döndü. Ne var ki bir kız da bundan başka türlü olamazmış gibi bir sezgi var içinde.” (Sayfa 146)

Törless’in kendi içerisinde eşcinsellik düşüncelerini akla, mantığa uygun hale getirme çabaları Michael Warner’in “heteronormatif zorunluluk” (1991) kavramıyla açıklanabilir. Bu kavrama göre toplum tarafından kabul görmüş normlar bir erkeğin, yalnızca bir kadına karşı cinsel yönelimde bulunmasını onaylamaktadır. Törless’in Basini’ye cinsel çekim hissetmesi Törless’in yaşadığı toplumda anormal kabul edilmiş bir davranıştır. “Ne var ki bir kız da bundan başka türlü olamazmış gibi” diyerek aslında kendi kendine durumu normalleştirmeye çalışmaktadır.

“...çünkü anne ve babasından kendisine geçen kişilik yapısı bakımından güçlü, sağlam ve her türlü sapkınlıklardan uzak bir çocuktan.” (Sayfa 161)

“İçindeki sırrı bilseler, anne ve babası ve öğretmenleri bilse, neler söyleyeceklerini kendi kendine soruyordu aralıksız.” (Sayfa 163)

Yukarıda verilen iki örnekte görüldüğü üzere; toplum tarafından kabul görmüş normallere uymayan bireyler, toplum tarafından dışlanma korkusu yaşayarak duygularını açığa vurmakta zorlanırlar. Judith Butler’a göre (1990) toplum, normal kabul ettiği kimlikleri

(romanda normal kabul edilen heteroseksüellik) merkezde tutarken, normal dışı tuttuğu bireyleri ise marjinalleştirerek toplum dışına atar. Törless için de bu durum söz konusudur. İçinde bulunduğu toplum, eşcinselliği bir sapkınlık olarak değerlendirmektedir. Törless, kendi durumu karşısında anne ve babasının ne düşüneceğini ne gibi tepkiler vereceklerini bilmektedir. Toplum ve aile baskısından kaynaklı çekingenlikle hislerini devamlı bastırmaktadır.

“...yasalara ve şüphesiz biraz halkın genel ahlak anlayışına uymak kendilerine iç rahatlığı sağlıyor...”

Törless, toplum tarafından dışlanmak istememektedir. Toplumun kendi içerisinde kabul görmüş, güç sahibi kimseler ve kurumlarca onaylanmış “normal olan”, “doğru olan” davranışlara uyduğunda kendisini rahat hissetmektedir. Kendisini normal davranmaya zorlamaktadır.

3.5. Burjuvazi Ahlak Eleştirisi

“...Ancak daha da büyük memnunluğu, ona yatılı okulun genç beylerinin sağladığı söylenebilirdi belki. Özellikle bu beylerin karşısına en hoyrat, en çirkin özellikleriyle çıkıyor, çünkü ikide bir kendi ağzıyla açıkladığına göre onların her şeye karşı süklüm püklüm kendisine koşacaklarını biliyordu.” (Sayfa 47)

Bozena isimli genç kız, zamanında burjuva ailelerinin evlerinde hizmetçilik yapmış sonrasında bu hayattan sıkılarak, gündüzleri temizlik işleri yaptığı akşamları ise romanda geçtiği tabiriyle “beylerin gece ziyaretlerini kabul ettiği” bir meyhanede çalışmaktadır. Çökmekte olan burjuvazinin ahlaksız davranışlarına çoğu kez şahitlik ettiğinden dolayı bilhassa burjuva sınıfından bir kimse akşam ziyaretlerinde bulunduğu burjuvazinin iç yüzünü göstermektedir. En çirkin, en hoyrat şekilde karşılırlarına çıkarak aslında sizlerin de bizlerden bir farkı yok imajını vermektedir.

“...Senli benliydi sözleri ve bunları dile getirişinde öyle bir eda vardı ki, sanki ağızdan çıkan her sözü pislige bulaşmak ister gibiydi. Sanıyorum, annen de hoşlanırdı kuzeninden. Hani bütün bunları bilseydi, teyzen beni ve amcanı kapı dışarı ederdi! Kibar hanımlar böyledir çünkü; hele bir de kocaları yoksa...” (Sayfa 51)

Burjuva sınıfı kadınlarına “kibar hanımlar” diyerek kinaye yapılmaktadır. Dış katmanda kibar olduğu toplum tarafından kabul görmüş elit kesim olarak adlandırılan burjuvazi hanımlarının, ev ortamında aslında dışarıdan görüldüğü gibi ahlaki değerlere saygılı

olmadıkları eleştirilmiştir. “Aile içi” (ensest) ilişkiler toplumun ahlaki düzenini bozmaktadır.

“... Ama mutfak işlerine bakan kız bir gün gebe kalıverince, işitmeliydin söylediklerini. Hatta bana sorarsan, bizim gibilerin yılda bir defa ayaklarını yıkadığını sanır bunlar. Gerçi kızın yüzüne karşı bir şey demediler ama ben bir ara odada hizmet ederken bu konu üzerine konuşuyorlardı da ne söylediklerini işittim. Sanki bütün bu olup bitenlerle hiç ilgisi yokmuş gibi yüzünü ekşitti annen, işe bak ki, çok geçmedi arası, senin teyzenin bir karnı şişti, bir karnı şişti ki, ta burnunun ucunu...” (Sayfa 51)

Alt tabakadan bir hizmetçi hamile kaldığında, burjuva kesim tarafından hor görülmüştür. Yaptığı ayıplanmış, ahlaksız, hoş görülmeyen bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Ancak aynı şekilde üst tabakadan bir burjuva hamile kaldığında durum gayet normal karşılanmıştır. Ahlaki değerler herkes için eşit derecede vardır. Bu paragrafta yaşanmış bir “çifte standart” vardır.

“...Evlerindeki aydınlık salonlar geldi aklına; evde yenen yemeklerde, insanda çokluk yüce bir saygının doğmasına yol açan o bakımlı, temiz ve yanına yaklaşılmaz yüzleri anımsadı. Yemek yenirken bile zarafetinden hiçbir şey yitirmez görünen o kibar ve dingin eller.” (Sayfa 51)

Platon’ a göre (MÖ.428/427) gerçek bilgi, gördüğümüz, dokunduğumuz, beş duyu organımız ile algıladığımız dünyada değildir. Gerçek bilgiye ancak, akılla kavranabilen idealar dünyasında ulaşılabilir. Gözle gördüğümüz her şey bir yansımadan ibarettir. Bu yansımalar, geçici ve değişken olabilmektedir. Bu konudaki en net anlatımı yine Platon’un “Mağara Alegorisi” ile yapılabilir. Bir mağarada zincirlenmiş şekilde bulunan insanlar, yalnızca duvara yansıyan gölgeleri izlerler ve bu gölgeler onlar için gerçektir. İnsanlar, çoğunlukla bu yansımalarla aldanır. Ancak felsefi bilgiyle bu mağaradan çıkılır ve gerçek (idealar) görünür. Örnek verilmiş olan alıntıda da bu durum söz konusudur. Burjuvazi kesim, gözle görülen katmandaki zarif elleri insanda hırsızlık yapmaz izlenimi uyandırır. Temiz giyinimleri ve kibar görüntüsüyle ahlak timsali olduğuna inanılır. Ancak durumun iç yüzü, yani gerçekler bu temiz duruştan çok daha uzak konumlandırılmıştır.

“...Bu Bozena’nın kendi sefil varlığını annemin varlığına yaklaştırabilmesini sağlayan nedir?... Annesiyle Bozena arasında asla bir ortak özellik bulunmadığını ne diye gün gibi açığa vurmaz kendini? Bu kadın benim için her türlü cinsel istekten

oluşan bir yumaktır; oysa annem, şimdiye kadar bulutsuz bir uzaklıkta, saydam ve derinliklerden yoksun, bütün cinsel özlemlerin ötesinde hayatımın içerisinde bir yıldız gibi yol almış bir kadın...” (Sayfa 52)

Bozena isimli kızın alt tabakaya ait bir hayat kadını olmasıyla, annesinin asil, burjuva sınıfına ait, üst tabakaya mensup oluşu karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada, Bozena aşağılanarak “sefil varlık” olarak nitelendirilmiş, asil bir kimsenin yanından geçemeyeceği, en ufak bir ortak noktalarının olamayacağı söylenmiştir. Böylelikle burjuvazi yüceltilerek, göklere çıkartılmıştır. Ancak burada kabullenememe gibi bir durumun varlığından da söz edilebilir. Annesi hakkında söylenenleri genç oğlan, burjuvazi dünyasının ahlak anlayışına ters bularak gerçekleri göremeyecek durumdadır. “Ve epeydir kimi öğrenciler paralarından küçük miktarların yerinde yeller estiğinden sızlanıyor, ama bunun bir hırsızlık işi olduğunu kimse aklına getirmeye cesaret edemiyordu.” (Sayfa 58)

“Annesi varlıklı bir kadındı Basini’nin vasisi ise ekselans payesi taşıyan bir zattı. İnanası gelmedi Törless’in; derken Bozena’nın anlattıklarını anımsadı, bu anımsayış bir bıçak gibi gelip saplandı araya.” (Sayfa 58)

Yukarıda vermiş olduğum iki alıntı örneğine bakılacak olursa; burjuva sınıfına mensup, yüksek kademedeki kimselerin seçili çocuklarının okutulduğu, her isteyen eğitim alamayacağı bu eğitim kurumunda hırsızlık eyleminin yapıyor olması akla ilk gelebilecek durumlardan biri değildir. Çünkü bu öğrencilerin aileleri zengindir ve çocuklarının başkalarının parasına ihtiyacı yoktur. Maddi bakımdan imkân sahibi öğrencilerin hırsızlık yapıyor oluşu bu durumda ya hastalık ile ya da alışkanlık (karakter) ile açıklanabilir bir harekettir. Roman içerisinde Basini’nin çalmasıdaki sebep hastalık olarak nitelendirilmediğine göre buradan çıkabilecek tek bir sonuç vardır; Burjuva da olsa hırsızlık yapabilir, ahlak sınıfsal değildir.

“...Sen demek ki hırsızlık etmiş, sonra da kendisini sana bir uşak, bir köle gibi peşkeş çekmiş biriyle bundan böyle her Allah’ın günü bir çatı altında oturup kalkacak, bir arada yemek yiyecek, bir arada yatacağsın, öyle mi? Benim aklım almaz bunu. Biz hepimiz aynı kesimden geldiğimiz için, bir arada eğitilip yetiştiriliyoruz. Belki ileride onunla aynı alayda görev yapacak, aynı bakanlıkta çalışacaksın; belki senin girip çıktığın aile çevrelerine o da girip çıkacak, hatta bakarsın senin öz kardeşine kur bile yapacak. Bütün bunlar senin için bir şey ifade etmiyor mu?” (Sayfa 73)

Reiting ve Beineberg isimli iki öğrenci bulundukları okul ortamında baskın kişiliklerdir. Toplumda güç sahibi kişiler, kendi ideolojilerini yayarak toplum içerisindeki söylemleri kontrol etme yetisine sahip olurlar. Ana karakter Törless, her ne kadar başlangıçta hırsızlık yapmış Basini'nin idareye teslim edilmesi konusunda ahlaki açıdan fikirlerini beyan etmiş olsa da bu fikirler Reiting ve Beineberg tarafından kabul görmemiştir. Adaleti tayin etme görevini kendileri üstlenerek Basini'ye kendileri ceza vermek istemişlerdir. Toplum içerisinde de buna benzer birçok durum yaşanmaktadır. Basini eğer idareye teslim edilmiş olsaydı, niteliklerini yerine getiremediği mesleği yapamayacaktı. Ancak liyakat sahibi kimseler yerine mesleğini layıkıyla yerine getirmeyen, irili ufaklı suçlara karışan veya sadece parası var diye rüşvet ve adam kayırma yollarıyla bir yerlere gelen kimseler yer aldığı için başlangıçta sadece bireysel bir suçmuş gibi görülen hırsızlık, çığ gibi büyüyerek toplumun yapısına etki etmektedir. Yapılan yanlışlar düzeltilmedikçe, Basini ve benzeri kimseler toplum içerisinde en yakınlarımızda bulunmaya devam edecektir.

“Aldıkları karara göre, Basini'ye uslanması için bir fırsat tanınmasını doğru buluyor, küçük bir suçtan dolayı bir insanı yolundan saptırmanın uygun düşmeyeceği görüşünü savunuyorlardı.” (Sayfa 79)

Hırsızlık suçu, “küçük bir suç” olarak değerlendirilmiştir. Büyük veya küçük kavramları, kişiden kişiye değişmektedir ancak olaya hukuki açıdan bakıldığında; örnek olarak Türk Ceza Kanunu'nun 141. Maddesine göre basit hırsızlık; “bir kişinin bir başkasına ait malı, sahibinin izni olmadan, gizlice almak suretiyle el koyması ve bu malı kendi malı gibi kullanması” olarak tanımlanmaktadır ve basit hırsızlık suçlarında faile 1-3 yıl arasında hapis cezası verilebilmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2004). Basini'ye uslanması için sunulacak olan o fırsat aslında suça göz yummak demektir. Bu durum, ahlaki açıdan ayrıca değerlendirilmelidir.

SONUÇ

“Robert Musil’in “Öğrenci Törless’in Bunalımları” adlı Romanında Edebi Söylem Çözümlemesi” başlıklı bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “söylem çözümlemesi” kullanılarak, metnin dil düzeyi dışarısında kalan yeni yorumlara götürebilecek söylem düzleminde yer alan anlam katmanlarını (psikolojik, sosyolojik, kültürel, politik, ideolojik, gelişimsel vb.) ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Musil’in çok yönlü eseri, disiplinler arası incelemenin sinyallerini okuyucusuna vermektedir. Bu bağlamda “söylem çözümlemesi yöntemi”, disiplinler arasılığı yönetebilen çağa uygun bir yöntemdir. Çünkü söylemler, bir kültürün içerisinde konumlandırılmış toplum içerisinde belirli zamansallıklara bağlı yapılardan oluşmaktadır. Dolayısıyla romanın dil düzeyini çözümlerken kültür, toplum ve zamansal ifadeler göz önünde tutularak yeni anlamlandırmalar çıkarılmıştır.

Alan araştırmaları kapsamında “gençlik romanı” veya “ergen romanı” olarak değerlendirilen eser, modern edebiyatın çok katmanlı doğası gereği irdelenerek “eğitim sistemi eleştirisi”, “burjuvazi ahlak eleştirisi”, “dini motifler”, “gelişimsel faktörler”, “eşcinsellik” gibi başlıklar altında daha geniş çaplı incelenmiştir. Romandan seçilen temaya uygun verilerin analizi sonucunda bir ergenin büyüme hikayesinden çok daha fazlası olduğu ortaya çıkarılmıştır.

20.yy.’ın başlarında modern bilincin romana yansıması olan “kimlik arayışı”, “bilgi/güç/otorite sistemlerinin bireyin karar mekanizmasındaki etkisi”, Avusturya-“Macaristan İmparatorluğu’nun çözülme sürecindeki toplum baskısı”, “ideolojik baskılar”, “disipline dayalı eğitim sistemin bireyin cinsel kimliğini oluşturmada etkisi” ve “vicdani ahlaki yönden hesaplaşmalarını” eser içerisinde barındırmaktadır. Bulgular, modern bir bireyin yalnızlaşma ve yabancılaşma süreçlerinin yalnızca bireysel bir iç çatışma olmadığını, aksine tarihsel-toplumsal söylemlerle iç içe geçmiş karmaşık bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, edebi metinlerin söylem çözümlemesi yoluyla hem bireysel hem de toplumsal düzlemlerdeki anlam inşalarını açığa çıkarmanın mümkün olduğunu göstermektedir.

Romanın tamamını, tezin içerisinde alıntı olarak verilemeyeceğinden dolayı seçilen örnekler bakımından kısıtlı bir çalışmadır. Modern edebiyata ait olan roman, modernitenin yapısı gereği çok anlamlılığı ve çok katmanlılığı bünyesinde barındırmak zorundadır. Anlam, yazarın ne dediğinden bağımsız, okuyucunun ufkundadır. Her

okuyucu, yeni bir anlamayı beraberinde getirecektir. Tek bir anlama, modern bakış açısıyla mümkün değildir. Bu bakımdan bu roman, farklı açılardan da değerlendirilmeye uygun zeminedir.

Daha geniş çapta araştırma yapılmak istendiği takdirde “Thomass Mann’ın Venedikte Ölüm” (2004) adlı eseri ve Queer teori bağlamında David Halperin’in “How to do history of homosexuality” (2002) eseri karşılaştırma yapılarak daha derine inilebilir. Gelecek çalışmalarda, romanın farklı karakterlerinin perspektiflerinden söylemsel yapıların çözümlenmesi önerilebilir. Ayrıca Musil’in diğer eserleriyle karşılaştırmalı incelemeler yapılarak yazarın genel ideolojik tutumunun ve anlatı stratejilerinin bütüncül bir biçimde değerlendirilmesi de alana katkı sağlayacaktır. Eserin toplumsal cinsiyet, travma ve hafıza çalışmaları gibi diğer disiplinler arası yaklaşımlarla incelenmesi de yeni açılımlar sunabilir.

Ancak, Söylem teorisi, söylem çözümlemesinin kurucusu olarak bilenen Foucault tarafından edebiyata uyarlanmamıştır. Foucault’nun kendisine ait bir uygulama örneğinin olmayışı, kendisinden sonra gelen Van Dijk, Potter ve Wetherell gibi birçok dilbilimcinin, söylem teorisinin, edebiyat alanına uyarlanmasında farklı yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Uygulama kısmında görüş farklılıkları olsa da söylem çözümlemesinin safhaları (veri toplama, kodlama, analiz vb.) her bilimde aynı şekilde, aynı sırayla ilerlemektedir. Sonuç olarak; eseri, farklı bakış açılarıyla analiz etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Agger, B. (1990). *The decline of discourse, reading, writing and resistance in postmodern capitalism*. The Falmer Press.
- Agger, B. (1992). *Critical social theories: An introduction*. Pine Forge Press.
- Arkonaç, S. A. (Ed.). (2012). *Söylem çalışmaları*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arkonaç, S. A. (Ed.). (2016). *Söylem araştırmaları*. Hiperlink Yayınları.
- Arslan, C. (2022). *Almanca yazın dünyasında Avusturya edebiyatının yeri ve kimliği: Eski Avusturya edebiyatı*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Aytaç, G. (2009). *Genel edebiyat bilimi*. Say Yayınları.
- Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays* (V. W. McGee, Trans.; C. Emerson & M. Holquist, Eds.). University of Texas Press.
- Barthes, R. (1996). *S/Z* (S. Öztürk Kasar, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eser 1970'te yayımlandı.)
- Barthes, R. (1977). *The death of the author*. In S. Heath (Ed. & Trans.), *Image, music, text* (pp. 142–148). Hill and Wang. (Original work published 1967)
- Barthes, R. (1985). *The responsibility of forms: Critical essays on music, art, and representation* (R. Howard, Trans.). Hill and Wang.
- Barthes, R. (1993). *Bir aşk söyleminden parçalar*. Metis Yayınları.
- Beaugrande, R.-A., & Dressler, W. U. (1981). *Introduction to text linguistics*. Longman.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. Routledge.
- Burr, V. (2012). *Sosyal inşacılık* (S. Arkonaç, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Derrida, J. (1967). *Linguistics and grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). In *Of grammatology* (pp. xx–xx). Johns Hopkins University Press.
- Derrida, J. (1967). *Structure, sign, and play in the discourse of the human sciences*. In *Writing and difference*. (University of Johns Hopkins, The Languages of Criticism and the Sciences of Man). (Orijinal eser 1967'de yayımlandı.)
- Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (G. C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press. (Original work published 1967)

- Derrida, J. (1982). *Différance* (A. Bass, Trans.). In *Margins of philosophy* (pp. 1–27). University of Chicago Press. (Orijinal eser 1968’de konferans olarak sunuldu, 1972’de yayımlandı.)
- Foucault, M. (1966). *Les mots et les choses* [Kelimeler ve Şeyler]. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1969). *L’archéologie du savoir* [Bilginin Arkeolojisi]. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (1971). *Söylemin düzeni* (Çev. M. Ali Kılıçbay). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1972). *The archeology of knowledge & the Discourse on language*. (A.M. Sheridan Smith, çev.) Pantheon Books.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir* [Hapishanenin Doğuşu]. (çev. M. Ali Kılıçbay). İmge Kitabevi. (Türkçe’ye 1992 yılında çevrilmiştir.)
- Foucault, M. (1978). *Histoire de la sexualité* [Cinselliğin Tarihi]. Vol. 1: An introduction (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books. (Sonraki ciltleri 1992 yılında yayımlanmıştır.)
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni* (T. Ilgaz, Trans.). Hil Yayınları.
- Foucault, M. (1991b). *Questions of method, the Foucault effect, studies in governmentality, with two lectures by and interview with Michel Foucault*. The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1992a). *Ders özetleri 1970-1982*. (Selehattin Hi-Lav, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri* (S. Hilav, Trans.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1994). *Dits et écrits, 1954–1988* [Özne ve İktidar, 1954–1988]. Vol. 1–4. Eds. Daniel Defert & François Ewald. Paris: Gallimard.
- Foucault, M. (2015). *Öznenin yorumbilgisi* (F. Keskin, Trans.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2017b). *Subjectivity and truth* (G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2021). *İktidarın gözü* (I. Ergüden, Çev.). F. Keskin (Yayıma Hazırlayan), M. Celep & A. Taneri (Son Okuma). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1981 yılında (“İktidar Üzerine” Türkçe çevirisi) yayımlanmıştır.)
- Gadamer, H.-G. (1990). Tarih bilinci sorunu. In P. Rabinow & W. Sullivan (Ed.), *Toplum bilimlerinde yorumcu yaklaşım* (T. Parla, Çev., ss. 79–106). Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Halperin, D. M. (2002). *How to do the history of homosexuality*. University of Chicago Press.

- Hegel, G. W. F. (1812). *Wissenschaft der Logik*. Nürnberg: Johann Leonhard Schrag
- Hekman, S. (1992). *Gender and knowledge: Elements of a postmodern feminism*. Northheastern University Press.
- Huonker, T. (2010). *Zur geschichte der deutschsprachigen literatur*. Zurich.
- Jensen, K. B., & Jankowski, N. W. (Eds.). (1993). *A handbook of qualitative methodologies for mass communication research*. Routledge.
- Kant, I. (1784). Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? *Berlinische Monatsschrift*, Dezember-Heft, 481–494.
(https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/159_kant.pdf) (UTOPIE kreativ, H. 159 (Januar 2004), S. 5-10)
- Kızıltan, D. (2020). *Söylem Analizi* [Ders notları]. Sakarya Üniversitesi.
- Klawitter, A., & Ostheimer, M. (2008). *Literatur Theorie: Ansätze und Anwendungen* (p. 37). Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lacan, J. (1977). *The four fundamental concepts of psycho-analysis* (J.-A. Miller, Ed.; A. Sheridan, Trans.). The Hogarth Press.
- Lacan, J. (1991). *Speech and language in psychoanalysis* (A. Wilden, Trans.) (4th ed.). The John Hopkins University Press.
- Lacan, J. (1998). *The four fundamental concepts of psycho-analysis* (J.-A. Miller, Ed.; A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton & Company. (Orijinal eser 1977'de yayımlandı.)
- Lacan, J. (2006). *Écrits* (B. Fink, Trans.). W. W. Norton & Company. (Orijinal eser 1966'da yayımlandı.)
- Lemert, C., & Gillan, G. (1982). *Michel Foucault: Social theory and transgression*. Columbia University Press.
- Marx, K., & Engels, F. (1848/2008). *Komünist Manifesto* (Çev. M. Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1845–1846/2009). *Alman ideolojisi* (Çev. S. Belli). İstanbul: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1859/2013). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı: Önsöz* (Çev. Y. Kurtoglu). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (1994). *Algının fenomenolojisine önsöz*. (Medar Atıcı, çev.). AFA Yayınları.
- Mills, S. (1997). *Discourse*. Routledge.

- Musil, R. (1906). *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß* [Öğrenci Törless'in Bunalımları]. Wien: Wiener Verlag.
- Musil, R. (2022). *Öğrenci Törless'in bunalımları* (Kamuran Şipal, Çev.). İzmir: Cem Yayınevi. (Orijinal eser 1906 yılında yayımlanmıştır.)
- Nuyen, A.T (1992). The Role of Rhetorical Devices in Postmodernist Discourse: Philosophy and Rhetoric. Vol.25. no.2. s.183-194.
- Platon. (MÖ.428/427). *Devlet (Poeteia)*, Kitap VII-Mağara Alegorisi.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. SAGE Publications.
- Propp, V. (1928). *Morphology of the folktale* (L. Scott, Trans.). University of Texas Press. (Original work published 1928)
- Revel, J. (2012). *The Foucault dictionary* (A. McWatt, Trans.). Routledge. (Original work published 2012)
- Saussure, F. de. (1916). *Course in general linguistics* (R. Harris, Trans.). Open Court Publishing.
- Saussure, F. De. (1985). Genel dilbilim dersleri. (Berke Vardar, çev.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press.
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. Profil Kitap.
- Tuğa, Z. (2025). *2025 KPSS Aşına Tarih Video Ders Notu*. İSEM Yayıncılık.
- Uluç, N. (2018-2019). *Edebiyat tarihi ders notları*. Sakarya Üniversitesi.
- Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. Routledge
- Van Dijk, T. A. (1993). *The interdisciplinary study of news as discourse*. A Handbook of Qualitative Methodologies For Mass Communication Research. Ed. by. Klaus Bruhn Jensen and Nicholas W. Jankowski. (pp. 108–109-111). Routhledge.
- Warner, M. (1991). *Fear of a queer planet: Queer politics and social theory*. University of Minnesota Press.
- Yılmaz, G. (2012). *19. Yüzyıl Avusturya Edebiyatında Biedermeier Akımı ve Etkileri*. Ankara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları.

İnternet Kaynakları:

- Avşar, D. (2024). *Dilbilimsel bakış ve Jacques Lacan'da dilin yapısal işlevi*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10, 41–57. <https://doi.org/10.56387/ahbvedebiyat.1495524>

- Bulut, F. (2018). *Metinlerarasılık kavramının kuramsal çerçevesi*. Edebî Eleştiri Dergisi, 2(1), 1–19. <https://doi.org/10.31465/eeder.397704>
- Butler, C. W., Potter, J., Danby, S., Emmison, M., & Hepburn, A. (2010). Advice-implicative interrogatives: Building “client-centered” supports in a children's helpline. *Social Psychology Quarterly*, 73(3), 265–287. <https://doi.org/10.1177/0190272510379832>
- Craven, A., & Potter, J. (2010). Directives: Entitlement and contingency in action. *Discourse Studies*, 12(4), 419–442. <https://doi.org/10.1177/1461445610370126>
- Çöker, C. (2012). *Öznelerarası bir konuşmanın söylemsel analizi*. Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 11(2), 1–11.
- Edwards, D. (2012). Discursive and scientific psychology. *British Journal of Social Psychology*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2012.02103.x>
- NK Araştırma. (2021, Haziran 28). *Söylem analizi / Nitel araştırmalarda verilerin analizi – Dr. Zeynep Kurnaz* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=VdU_G3sDCSw
- Oxford Languages. (2024, Ekim 11). *Dilin iki işlevi* [Sözlük]. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
- Oxford Languages. (2024, Ekim 11). *Söylem* [Sözlük]. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
- Öztürk Dağabakan, F., & Bodur, R. (2021). “Öğrenci Törless’in bunalımları”: 20. yüzyıl başındaki eğitim sorunsalı ve Hitler’in ayak sesleri. *Diyalog*, 2021(1), 48–65.
- Pişer, İ. (2021, Ağustos 18). *Michel Foucault üzerine (1): Delilik ve soytarıllık* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=jU6HgmBcAWA>
- Pişer, İ. (2021, Eylül 6). *Michel Foucault üzerine (4): Söylem ve özne* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=sRsrZ_SwwLM&t=296s
- Süar, A., & Alpay, Y. (2022, 19 Nisan). *Söylem analizi* [Video]. Satoshi TV. <https://www.youtube.com/watch?v=SCbFuy5qmgU>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2004). *Türk Ceza Kanunu* (Kanun No. 5237, Kabul Tarihi: 26/9/2004). Resmî Gazete (Tarih: 12/10/2004, Sayı: 25611). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>
- Türk Dil Kurumu. (2024, Ekim 11). *Söylem* [Sözlük]. <https://sozluk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. (2025, Ocak 1). *Arkeoloji* [Sözlük]. <https://sozluk.gov.tr>

- Yarar, C. (2023). *Foucault'da öznellik ve hakikat: Kendilik bilgisi karşısında kendilik kaygısı*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 36, 111–130.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/81029/1366595>
- Yayan, D. (2018). *Kendilik ve toplum: “Öğrenci Törless’in bunalımları”nda “normdışı”nın anlatımı*. Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), 21, 3302–3307.
- Yoloğlu, N. (t.y.). *Söylem analizi* [PowerPoint slaytları]. OMÜ Akademik Veri Sistemi.
<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/nurhayat.yologlu/122429/AVYS-%20S%C3%B6ylem%20Analizi.pptx>

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Yaren OKUMUŞ	
Eğitim Bilgileri	
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Bölümü	Alman Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Okumuş, Y., & Arslan, C. (2025) Söylem çözümlemesi ışığında Robert Musil: “Öğrenci Törless’in Bunalımları”. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi 7(1), 56-69. https://doi.org/10.55036/ufced.1650590	